

S O K F É L E.

I R A

S Á N D O R I S T V Á N.

T I Z E D I K D A R A B.

B É T S B E N
P I C H L E R A N T A L B E T Ő I V E L.

I 8 0 8.

A' Magyar Nyelvet és Szókat illető Jegyzetim.

1. **Pesti és Telegdi a' Calvaria** hegyét KOP. PASZTÓ HEGYNEK nevezték, azt vélvén, hogy az a' deákban a' Koppasztástól neveztetett annak, 's észre nem vévén, hogy a' kopasz vóltától hivattatott úgy. Miért választatott a' Feszületet viselő helynek többire tsak a' kösziklás 's fáta-
lan Hegy, annak az az oka lehet, mert a' Feszület már távúlról megláthatott rajta, 's az Embereket is annál hamarább felindíthatta az ájtatosságra. Az Eleink a' kopasz és meztelen Hegyeket egygykor Szárhegyeknek mondták, 's ugyan így nevezik még most is az Erdélyiek egygynémelly kopasz Hegyeiket. Szár egygykor annyit tett mint Kopasz vagy Száraz.

2. **A' Gyűlést**, mivelhogy háromféle szókott lenni, úgymint a' látás, hallás, 's beszé-
lés kedvéért, talán nem rosszszúl nevezhetnök így el: Szemgyűlés, *Corona*; Fülgyűlés, *Coi-
tio*, *Cencio*; Szájgyűlés, *Circulus*.

3. Valamint TUL vagy is Tovúl Továbból eredett, úgy TÉL vagy is Tevül Tevéből származhatott egygykor. Teve annyit tehetett mint Itt, Ide, vagy Közel.

4. TARS, *Socius, Sodalis. Gesell. Camerad, Compagnon.* tótúl *Tovaris*, egygy bizonyos Iró szerént, Tárosból eredett, mellynek egygykor onnan neveztetett volna, mert Tár, ő Kegyelme szerént, annyit tett hajdan mint Eledelel vagy is Eleség, Tárház pedig mint Eledelelház vagy is Élészház, kihez képest Táros annyi lett volna mint Kenyeres, Egygyütt élő, vagy is egygy Kenyérrel, egygy Tárból élő. Hogy Tár egygykor Eledelel jelentett volna, arról még eddig meg nem győződtem, mert a' régi Könyvekből csak ezen értelmét vehettem ki, úgymint *Suppellex, Vasa, v. Res reconditae, repositae, v. Thesaurus.* Nékem úgy tetszik, hogy Társ Tavarosból eredett, 's ez hajdan annyit tehetett mind a' Gyűjtöttből Egygyüttélő. 'S így mind a' magyar Társ, mind a' tót *Tovaris* Tavarosból származhattak.

5. Mivel a' NAP nálunk kétfélét jelent, 's annyi mint deákban *Sol* és *Dies*, jó volna ezeket, úgymint az Okot és Okozottat megkülönböztetni imígy: *Sol* ezután is Napnak mondasék, a' mint mindenkor annak mondatott, de a' *Dies* Nappalnak neveztessek, vagy pedig Napkornak, az az: Napidejének.

6. A' régi KITSINYÍTŐINKET ezen három

Ragasztékok tették: *ets, ke, tse*; azután: *ats, ets, ka, ke, tsa, tse*; végre *ats, ets, ots, öts; ka, ke, kó, kö; tsa, tse, tsó, tső*. Az *atsból* és *etsből* csak egygynehány szavaink vannak fenn, úgymint *Dugats, Gubats, Követs, 's a' t*. A' *ka* és *ke* még most is divatban van ezekben: *Leányka, Bárányka, Legényke, Szegényke*, de többire még is csak *ats* és *ets* után imígy: *Halatska, Lábatska, Szegetske, Szüzetske*. A' *tsa* és *tse* egészen megszűntek, mellyek egygykor így hangzottak: *Leánytsa, Puellula, Ajándoktsa, Munusculum, Emtse, Femella, Gyermecktse, Puellus, 's a' t*. Az említett *Emtse*, most *Emzse, Femella porci, Scrofa*. A' *Ke* és *Tse* hajdani Tőszavakból valók: *Keves, Paucus*, hajdan *Kees*, valamint *Müves, Lovas*, hajdan *Mües, Loas*. Azután *Tsek* és *Tsekély, Parvus, Exilis, Exiguus*; *Tsenni, Tsekenni*, most *Tsünni, Tsükenni, Minui, Deficere*. Talán nem tsalatom, midőn azt hiszem, hogy ama Kitsinyítő Szavakkal való gyakorélést az Eleink csak az Oroszoktól vagy a' Tótoktól kapták fel, kiknél ez a' szokás mindenütt és mindenkor nagy divatban vala. A' Tótok néhol még az Istent is Istenkének mondják, úgymint *Pánbozsitsko*, vagy röviden *Pánbitsko*.

7. A' RABOT és FOGLYOT jó volna egygy mástól megkülönböztetni. *Mancipium*, németül *Sklav*, Rabnak mondathatnék, mert az úgy is hajdan *Raptusból* eredett. Fogoly pedig an-

nyit tehetne tovább is mint *Captivus*, az az: valami okból megfogattatott Ember.

8. Eljön az az idő, hogy az Iróink színt úgy elfogják hagyni a' Betű kihagyás Jelét ezeken: 'S, a', e', ama', eme', 's a' t. valamint most ama Szó Kaptsokat kezdjük elhagyni ilyeneken: bé-zárom, el-hagyom, fel-teszem, le-fekszem, meg-efzem, 's a' t. Úgy nemkülönbben az *n* betűnek ama sok hijába való Kettőztetését ilyenekben: *bann*, *benn*. Mert mindegyiknek nints annyi haszna, hogy valamint az Irót, úgy a' Nyomtatót fárasztja.

9. Hogy azt magyarul kimondhassuk, a' mit a' Németek 's Deákok így ejtenek: *Höflich*, *Humanus*, *Urbanus*, *Höflichkeit*, *Humanitas*, *Urbanitas*, *Elegantia morum*; a' Németeket rabképpen, *more servili*, követtük imígy: UDVARI, Udvariás, Udvaros, Udvariság. De mivel az Udvaron kívül is, főképpen Nemzetünkben, sok Közember taláztatik, a' ki bizony semmit sem enged az Emberségben akármi Udvarinak, jobb volna talán ezeket Nyájosnak 's Nyájosságnak mondani, mert ezek úgy is már régen színt annyit tettek, 's a' Szókönyvünkben is így deákoztatnak: *Blandus*, *Comis*, *Facundus*, *Affabilis*, *Facundia*, *Affabilitas*.

10. Ha Erköltstelen *Malemoratus*, bizony ERKÖLTSÖS nem lehet egyéb, hanem *Benemoratus*. Pápai még is *Morosusnak* tette, 's ez deákban annyi mint Komor, Kedvetlen, Magá-

nak való. Úgy nem különbben az Erkölcös 16 is nála annyi mint *Equus refractarius*. Ha ezek jól vannak e kitéve, kételkedem. Talán a' Nyomtató hibája szerzé, hogy a' *Moratus* helyett *Morosus* tétetett.

11. HAD egygykor, úgy tetszik, tsak annyit tett mint *Exercitus*. Abból eredett Hadnagy vagy is Hadi nagy, melly ama régi Könyvünkben: *Ritus explorandae Veritatis per Judicium Ferri candentis*, így deákoztatik: *Princeps vel Major Exercitus*. Ebből kitetszik, hogy egygykor a' Hadnagy annyit jelentett mint most Gyenerális vagyis Ezeres Kapitány, Ezeredes. Már most a' Köz Kapitányoknak a' Helytartóikat, kik minden Ezerednél elég számosan vannak, Hadnagyoknak nevezzük. Így változnak idővel egygyről másra a' szavak minden nyelvben. Ki gondolta volna valaha, hogy az Erdélyi Király Képének vólt Vajda nevezete egygykor tsak egygynehány éhhel hólt Tzigányoknak Vezérét fogja jelenteni? A' Deák is hajdan nem a' Tanúlót vagy is Tanítványt tevé, hanem a' Tanúltt vagyis Tudós Embert.

12. Hogy Hajolni, Másolni, Omolui, Romolni, Szagolni, Délelni, Énekelni, Érdekelni, Mérészelni, Mérsékelni, 'st. af. a' régiek szerint 's jobban mondatnak, mintsem Hajlani, Máslani, Omlani, Romlani, Szaglani, Délelni, Éneklenni, Érdeklenni, Mérészlenni, Mérséklenni, az onnan kitetszik, mert számtalan efféle

Igéink vagynak még most is fen, mellyeket még ekképpen meg nem rontottunk, 's a' régiek szerént ejtjük, úgymint Bájolni, Gondolni, Gyászolni, Koholni, Felelni, Legelni, Fülelni, Szelelni, 'st. af.

13. Legelő igazán annyi mint *Pascuus*, Legelő barom pedig mint *Pecus pascuum*. De a' Barom előföldet LEGELŐNEK mondani tsak olyan mondás, valamint a' Sírkertet Temetőnek, Karfát Fogódzónak, Füstszert vagy Füstedényt, *Rauchwerk*, *Rauchfafs*, Füstölőnek, 'st af,

14. Belénd, *Hyosciamus*, tótúl *Blen*, egygy ártalmas Fű, mellynek a' magva már sok gyermeknek veszedelmét szerzé. Ezt a' füvet a' Magyarok Bolondítófünek is nevezik, 's nem ok nélkül. Az Eleink ettől a' fütől a' Buját, Fajtalant, vagy is Paráznát Beléndesnek mondták, az az: Bolondoskodónak. Ugyan eme fünek nevéből, úgymint Beléndesből, eredett talán a' BOLOND szavunk is, 's annak egygy értelmű társszava Füves, mintha mondanád Beléndfüves. A' Bolondnak a' mi Nyelvünkön igen sok a' *Synonymuma*, úgymint: Bohó, Bolyó, Bolyókás, Balgatag, Bódi, Bódúltt, Bomlott, Botor, Buta, Ostoba, Örültt, Elzefordúltt, Elzevelszett, Elzelős, Tébolyodott, Kábolgyás, Mafzlagos, Oktalan, Oktalandi, Oktondi, Féleszü, Füves, Havas, Holdos, Ergójás, Kába, Tsába, Döre. De valamennyi között legjobb az Elztelen és Oktalan.

15. Tsalatkozik BENKŐ Úr, midőn az írja : *Nulla nobis Gens aequae ac Germanica tot suggestit Vocabula*, mert a' Tót vagy is Orosz nyelvből tizszerte több Szavunk vagyon, melyet Bél immár észre vett, így irván: *Largiamur oportet multum adscivisse Linguam Hungaricam, sicuti hodie in usu est, ex Latina; plus ex Germanica; plurimum ex Moravica sive Slavica; quod Linguarum gnaris, si vel levem quandam Criticen adhibuerint, plane fit obvium. In notis ad Priscum Rhetorem.*

16. A' VÁR *Arx*, nevét *Hager* Úr németből származtatja, mert, úgymond, *Waren* annyit tett hajdan, mint most *Bewaren*, az az: Megőrizni. Azután, úgymond, a' Magyaroknak Azsiában semmi Váraik nem valának, 's a' Németek sokkal régibb lakosi Európának, hogysen a' Magyarok. Ez az utolsó bizonyos, de az előbbi nem olly igen. Mert ha bár Kővéraik nem lettek volna is, de lehettek még is Földvéraik. Sokkal hitelre méltóbb ama vélekedés, hogy a' Magyaroknál is hajdan a' Vár csak annyit tett mint Hegy. 'S ugyan annyit tesz a' Vár a' Lappoknál még most is. A' Várak egygyakor csak a' Hegyeken épültek. Meglehet, hogy a' Vár eleintén Várilaknak, azután Várlaknak, az az: Hegyilaknak, Hegylaknak, míg végre tsupán Várnak neveztetett.

17. FELSÉGES nevezet csak ő Felségét, *Suam Majestatem*, vagy is az Ország Urát illeti,

kihezképest vétenek, ítéletem szerént, még azok is, kik azzal tisztelik a' Fejedelemnek Rokonyit. Ugyan is az Ország tsak egygy Felséget esmér. Így Szentséges is tsak a' Római Pápa.

18. Az ÉG és MENNY között jó volna különbözést tenni, a' mint ez immár hajdan is szokásban vala. Ég igazán a' régiek szerént tsak *Aër*, *Aether*, *Coelum*, kihezképest a' Levegő nevezetre nem vólt szükségünk; Menny pedig vagy is Mennyég (Komjátinál a' Sz. Pál Leveleiben Mennyei ég) Mennyország, *Sedes beatorum*, *Patria felicitatis*, mert Menny egygykor az Eleinknél is szint úgy, valamint még most is a' Lappoknál, annyit tehetett mint Szerentse, 's Mennyország annyi lehetett mint Szerentsés ország, Szerentse országa, avagy a' Szerentsések országok vagy is Lakhelyök. Egi háborút nem mondhatni Mennyei háborúnak. Mennyei Tsillagok nem jól mondatnak, mert azok inkább Egi Tsillagok. *Firmamentum* nem Tsillagos Menny, hanem Tsillagos Ég. Az Égdörgés is sokkal jobb 's helyesebb mondás a' Mennydörgésnél.

19. Ha ezek a' Szavak: Kalaúz, *Dux viae*; Kalóz, *Latro*, *Strassenrauber*; Kalandos társ, *Comes*, *Socius itineris*; Kalandozni, Kalamolni, Kalazolni, *Vagari*, *Grassari*; Kalafinta, az az: Ravaszság, Utvesztés; eredeti szavaink volnának, úgy bizony KALATÓL származtak,

melly szó hajdan minálunk is szint úgy Utat jelenthetett valamint még most is az Oláhoknál. Az Út a' frantz Ruthoz, *Route*, igen hasonló hangzású, 's hihető abból eredett. Ehezképest a' Kalát vagy az Oláhok mi tőlünk tanúlták, vagy pedig az említett szavaink az oláh Kalából származtak.

20. Ha a' SATOR eredeti magyar Szó e, bizonytalan. A' Törökök és Tótok szint úgy nevezik, kihezképest nem ok nélkül gyanakodhatni, hogy azt is sok más török Szavakkal akkor fogadtuk fel Nyelvünkbe, midőn mint egygy két száz Elztendökig velek egygyütt laktunk, vagy is a' múltt XVI és XVII Időszázban. A' Tótok mitőlünk vehették. De mivel már Béla Levelesse a' Sátorhalmát *) emlegeti, mellytől a' Zemplini Újhely Sátor allyának neveztetett, ahokképest elhihetjük, hogy ha bár ez a' Sátor képű Halom nem akkor vette is ezen nevét, midőn Ond, Kétel, és Tartzal ott forogtak, de legalább már Béla Levelessének idejében 1200 - dik felé annak neveztetett, minekelőtte a' Törökökkel megesmérkedtünk.

*) Saturholmu,

21. Ezen régi 's már kivészett magyar Szó TAT Pápainál annyi mint *Inquam*, Szabónál pedig mint Mondom, Tudniillik, La. De nekem úgy tetszik, hogy Pesti Gábor *Aesopus* Fabuláinak fordításában nem annak vette, hanem inkább annyinak, mint Bizony, Bizony-

nyal, Bizonynyában, Bizonynyára, Bizonynyával, Valóban, Valójában, Valósággal, *Certe, Sane, Profecto*. Ő a' tölem feltaláltt két helyett így él vele: „Ees monda Esopus zeredted e ez azzonkat? monda Xanthus, zeredtem tat” az az: fzeretem bizony. Másutt: „Mykoron az Roka gyakorta wetne zemere az newsten Orozlannak, hogy ew chak myndenkoron egyet zywlne. Monda eczer neky az Orozlan. Egyet zywlewkt tat, de Orozlant, wgymond.”

22. A' SZÓKÖNYVIRÓK gyakran a' Szavaknak más értelmet tulajdonítottak, mintsem azok valóban birtak ő előttök. Így a' mi Szókönyvünkben is nem egygy vagy két magyar Szó jelenttmeg a' deákság által egészen más értelemmel, hogy sem az a' régibb irott vagy nyomtatott magyar Könyvekben vétetett.

23. Némelly SZÓKÖNYVIRÓINK vétkeztek azzal, hogy a' magok találta és faragta Szavaikat a' többi bévett Szavakkal öfzvekeverték. Így jöttek számtalan kortsos 's türhetetlen Szavak a' Szókönyvünkbe, mellyeket az illő *Crisis* semmiképpen nem hagyhat helyben, de a' mellyeket még is idővel sokan elfogadták. *) Ha ki Szavakat farag, az a' maga munkájában, ha úgy tetfzik néki, élhet velek (ő lássa, mit nyer általok) de a' Szókönyvbe a' bévett Szavak közé azokat egyelíteni, az igen nagy bízodalmot jelent, vagy is inkább vakmerő elbizottságot. Legjobb, ha a' Szókönyviró a'

bénem vett Szavakat (azokat akár ő faragta, akár más valaki) külön adja elő, 's megrostálásokat a' jövő Világra bízza.

*) Illyenek az Adia, Alagya, Purgoma, Ergozsia, 'st. af. mellyek először a' Pápai Szókönyvével jelentek meg.

24. EDER Űr a' Magyar Szókönyvet többféle Szavakkal megszaportván, az Aer szóval is azt megbővítette. De mivel a' deák Aer elejétől fogva szüntelenül nálunk Égnek neveztetett, 's tsak a' különös vólta tétetett ki ezek által: éltető, levegő, gyúló, folyó, fojtó, szabad, rekedt, 's a' t. ehezképest erre a' deák vagyis idegen Szóra semmi szükségünk nem vólt. Aer magyarban olyan, mintha valaki magyarul beszélvén a' Vizet Akvának 's a' Követ Lápisnak mondaná, mert ezek is sokfélék. Ég, noha eredetképpen Aer, tehet Mennyországot is, valamint a' deákban *Coelum*, Ég is, Menny is.

25. Műszer nem *Instrumentum*, a' mint EDER Űr deákozta, hanem *Materia*, *Materiale*. *Zeug*, *Stoff*. a' mint Bod tette ki. *Instrumentum*, Műszerszám, vagy röviden Szerszám, Ezköz; *Opus*, *Werk*, Mű, *Opificium*, *Handwerk*, a' régiek szerént Művesség, Mesterség, új szóval pedig lehetne Művészet, valamint az *Artificium*, *Ars*, *Kunst*, Ertemény. Innen mondatnak: Aranymű, *Aurum caelatum*; Aranyműtartó, *Cimeliarcha*, v. *Cimeliarchium*; Aranyművek, *Cimelia*, *Vasa aurea*; Vasművek,

Ferramenta, 'st. af. Úgy szinte Felekezni nem *Conspirare*, *Factionem conflare*, hanem annyi mint Barátkozni, *Amicari*. Felekezet sem *Factio*, hanem inkább *Amicitia*, *Amicatio*, v. *Coetus*. Mind a' kettő Feléből eredett, melly egygykor annyit tett mint Barát, *Amicus*, *Freund*.

26. Az említett Úr a' BANYASZATOT is több más új Szavakkal a' Szókönyvünkbe béhozta, 's *Metallum*nak deákozta. Hogy a' Bányászat újonnan jól faragott magyar Szó legyen, azt megengedem, de az Értzet nem jelentheti, hanem inkább a' Bányász Tudományt, Mesterséget, avagy Munkát. *) Igy a' Vadászat, Halászat, Madarászat, nem a' Vadat, Halat, Madarat jelenti, hanem az azt megfszerző Munkát, Mesterséget, avagy Mulatságot. A' Fűvészet is (ha ezt az új Szót elakarnók fogadni) nem a' Fűvet jelentené, hanem a' Fűvész Tudományt. Az új Szavak aránt azt tartom, hogy azokat a' Szókönyvirónak nem kellene a' bevett Szavakkal öfzvekeverni. De ha még is akarja előhozni, tehát vagy valami Jeggyel (például Tsillaggal Szabó Úr módjára) azokat a' többi-től megkülönböztetné, vagy pedig külön adná mintegygy mutatólag a' Szókönyvnek végén.

*) Ezen értelemben magam is éltem immár vele, midőn egygy helyett a' néhai Born Urat Természeti 's Bányászat tudónak neveztem.

27. A' SZÓKÖNYVÜNKNEK ezen Kiadá-

sában még imezekről is azt tartom, hogy a' Székely Szavakat (ha még is valóban azok) jobb lett volna külön előadni, mert némellyek nem méltók, hogy elfogadjuk őket. Azután a' Kontz, melly immár Pápaítól igen jól vala kitéve imígy: *Bolus, Frustum carnis*, *) az új Kiadó által így deákoztatott: *Os, Ossis*. Hogy ezen Szónak néhol ez az értelme is lehet, megengedem, de az előbbi közönségesebb's tulajdonabb. Mert ugyan is Kontz tulajdonúl annyi mint *Concisum, Sectum*; Kontzolni pedig mint *Concidere, In frusta secare*. Ezekből kitetszik ezen Szavaknak az eredetők is. A' Hébehóba is Pápaítól jól tétetett ki imígy: *Nonnunquam, Interdum, Quandoque*. Az új Kiadó ezt is megmásolta ezzel: *Susdeque*. Bingyó vagy inkább Bogyó nem *Corymbus, Kleine Traube*, hanem *Bacca, Beere*; mert *Corymbus* magyarul Bogyófürt, valamint *Racemus, Szöllőfürt*. Kukrejt is nem *Latebra*, hanem Bod Péter szerént *Intinctus salviatus*, az az: Zsállyás Sása. Nézd az aránt a' Szakáts Könyvet, a' mint Nagy-Szombatban jött ki 1763-ban, 's ott feltalálod ezt az étket leírva, 's így elnevezve: Tehénhús Kukrejttel. Ez a' Kukrejt talán a' német *nach der Kochrichtungból* eredett. Az új Kiadót a' némettség tsalta meg, melly így vólt már az előbbi Kiadásban: *Verborgene Höhle, Schließwinkel*, de minden bizonyynyal nem jól. Már régen a' magyar Tudósok, kik némétül is értettek, észre vették, 's többi között

Ráth Mátyás Úr is, hogy a' Bod Péter által Szebenben 1767-ben kiadott Pápai Szókönyve magyar Szavainak németezetjek vagyis német magyarázatok felettébb helytelen, 's csak olly Embertől származhatott, ki tsupán a' deákokat értette, nem pedig a' magyart, 's a' deákokat fordította inkább, hogysem a' magyart.

*) Így vette azt Benitzki is így irván: Sok álomszalkasztást tűrve nyög a' magában, a' ki más asztalán, 's nem maga tányérán, akar enni a' Kontzban. Alább valamivel: Noha Kalmár ebe rágódik zsiros Kontzon, de még is néz mordon, hogy nem jár szabadon.

28. *Rarus* most többire RITKANAK mondatik, melly, a' mint látszik, tótból való. Miként ejtették az Eleink, minekelőtte ezt a' szót a' Tótoktól vagy inkább az Oroszoktól vették volna, bizonytalan. Azt tudom, hogy ez a' szó: Ritkán, *Raro*, hajdan így ejtetett: Vélte, Vélve, Vétve, Elvétve; Ritkítom pedig imígy: Szükítem. Még most is divatban van: Szükítem mássát, az az: Ritkítom. Ezt; Ritka a' jó feleség, már Gyöngyösink is így ejtette: Szük a' jó feleség. Miis mondjuk: Szük a' búza, Szük a' pénz, 'st. af. az az: Ritka, Kevés ízámú.

29. A' DOMBORÚ és HOMORÚ nem tesz egygyfélét, a' mint némellyek gondolják. Mert Domború, *Turgidus*, v. *Convexus*, Homorú pedig *Concavus*. Az üres Félgolyóbisnak vagy pedig a' Bolthajtásnak a' fellye domború, de az

allya homorú. Mit tett légyen egygykor a' HOM, mellyből a' Homorú eredett, bizonytalan. Nékem úgy tetszik, hogy annyit tett mint Fedél, Lepel, Boríték, *Velum, Velamen, Tegumen*, 's abból jöhetett Homos, mostan Hamis, *Tectus, Velatus, Occultus, Clancularius, Simulator*, Alnok; Homály, az az: Hom allya, *Caligo, Obscuritas*; Homlítani, az az: Szöilö-vefzízöt homályosítani, homályba vagy is verembe dugni, föld alá bujtással szaporítani.

30. Hogy a' mi Nyelvünk hajdan nem bírt olly sok hofzszú Magánhangzókkal, abban bizonyos vagyok. Főképpen az é sokkal ritkább vala, a' mint ezt immár másutt emlegettem. Most ez a' Hang vagy is SZÓNYÚJTÁS leginkább Tiszán túl uralkodik, úgy nem különbben a' Palótzoknál is, mert a' Duna's Balaton mellékiek sokkal kevesebbel élnek. Meglehet azonban, hogy mind a' két Réfz vét olykor, eme tsaknem minden e-t röviden, ama pedig hofszan ejtvén. De ha az Idegen ezt a' felettébb való sok Szónyújtást halja, lehetetlen, hogy az ejtöket meg ne ítélje, mert a' sok Szónyújtást mindenütt tsak a' gyáva Köznép szokásának tartják. Sőt némellyek lzerént a' sok Szónyújtás az Ostobaságnak kész jele. Bezzeg nem nyújtja szavait 's kevés hofzszú hangokkal él az Olasz, Rátz, és Görög.

31. A' Sokfélém VI Darabjának 56-dik Tzikkelyében azt irám, hogy a' Lapp JUO-IGE,

az az: Jó ige *Leem* szerént annyi mint *Carmen magicum*, Bájos ének vagy is szóllás, mellyel (a' mint ők mondják) az Ördögöt kínszerítik a' felelésre. Akkor azt véltem, hogy a' Jó hajdan minálunk is annyi lehetett mint *Magia*, mert a' Jós még most is, a' Szókönyvünk szerént, annyi mint *Magus*. Ezt most se tagadom, sőt lehetségesnek állítom, de mivel *Georgi* szerént a' Tseremesek, egygy Oroszországi Fin nemzet, az Ördögöt Jónak nevezik, meglehet, hogy a' Jó ige annyi mint Ördög vagy is Ördögös Ige, Ördög kínszerítő Ige. Az Ige, *Verbum*, hajdan annyit is tett nálunk mint Szóllás, *Dictio*, Megigézni pedig mint Megbájolni, *Incantare*, *Infascinare*.

32. EME VITATÁSOKAT helyteleneknek tartom: Ez született Debretzeni vagy Ketskeméti, mire nézve jól és szépen beszél magyarul, mert az említett Helyeken többire tsupán Magyarok laknak. Nem különbben: Ez Pesti, Vá-tzi, Egri, Györi, vagy Pétsi, ahozképest nem beszélhet olly jól és szépen magyarul mint amaz, mert ezen Helyeken a' Magyar a' Némettel, Tóttal, vagy Rátztzal egygyütt lakik. Értsed pedig, hogy itt nem annyira esik szó azon Közemberről, ki a' születése helyén marad szüntelenül, mintsem azonról, ki ottan született ugyan, de másutt is forgott. Ha az igaz volna, úgy bizony a' Báborok és Svábok legjobban 's legszebben beszélnének németül, 's a' Szászok és

Burgusok németségök sokkal roszszabb volna, mert amazok egyedül laknak, emezek pedig a' *Vinidus* Tótokkal öszvekeverve. 'S még is a' Német *Classicus* Irók többire Szászok és Burgusok, 's a' Báborok és Svábok alig mutathatnak egygy két nevezetesebb Irót magok közül. Főképpen a' mi a' Jó izlést illeti, a' Báborok és Svábok a' Szászoktól eddig olly igen elütöttek, hogy az Ember alig hihette őket azon egygy nemzetből valóknak. Én azt tartom, hogy a' jó Magyarság nem köttetett eme vagy ama Helyhez. Lám a' Kőszeg a' Faludiban megmutatta, hogy ő is színt úgy szülhet jól és ékesen befzellő Magyart. Úgy nem különbben Nagy Szombat is Káldi Györgyben, 's Arva Vármegye Gusztinyi Jánosban.

33. Régi Eleink a' PASSIVUMMAL nem igen éltek, 's talán a' deák Nyelvnek értése előtt a' Nyelvökben nem is vették hasznát, mert alig ha azt tsupán a' deák Nyelvnek követése nem vezette bé nálunk. A' Duna melléki *atom* 's *etem*, 's a' Tisza melléki *ódom* 's *ödöm* nem olly igen régi. A' hajdani Könyvekben igen ritkán akadhatni reájok. *Dicitur*, *Man sagt*, magyarul jól ejtve nem Mondatik, se nem Mondódik, hanem Mondják. Most a' sok Árúlódik, Nyomtatódik, Találódik, Értetődik, Tétetődik, Vétetődik, nyelvünket igen rútítják.

34. A' Szókönyvünkben ez a' szó MO-
NYATSKA annyi mint *Testiculus*. De a' Monyatsa

ka bizony nem más, hanem csak *Ovulum*. *Testiculus* magyarul: Tök, Tökgolyó, Tökmony.

35. Hogy a' MOZDÍTHATÓ és MOZDÚLHATÓ nem mind egygy, valamint szinte Mozdíthatatlan és Mozdúlhatatlan, azt kiki tudja. Már ezt a' Különbbséget, a' mennyire tudom, a' Deák és Német egygy szóval ki nem teheti, hanem mind egygyiket csak egygyképpen fejezi ki, úgymint *Mobilis*, *Beweglich*; *Immobilis*, *Unbeweglich*.

36. Hogy némelly idegen Nyelvekből vétett Szavaink alig esmérhetők, úgy hogy az eredetöket alig lehet észre venni, a' bizonyos. Némellyeket egészen viszszá olvasva fogadtuk el, például: Szer; *Res*; Sisak, *Cassis*; Majmaj, *Jamjam*; némellyeknek a' végtagját előtaggá változtattuk, vagy pedig az elejét hátra taszítottuk, némellyeket ismét egészen öszvezürtük és zavartuk.

37. SZÁZAD a' Régiek szerént *Centuria*, v. *Centesima*, v. *Centesimus*. Már most többire a' *Seculumot* is annak mondjuk. Talán nem rossz volna ezeket megkülönböztetni imígy: Század maradjon *Centuria*, mivel Százados immár annyi mint *Centurio*; Századrész legyen *Centesima*; Századik *Centesimus*; Százév, Százha, Százkor, vagy Időszáz *Seculum*. Mert ugyan is ezen rövid szavak: Év, Ha, Kor, hajdan mind egygyik annyit tettek mint *Tempus*, *Aevum*. Így lett Évből: Ezévi, Harmadévi, Negyedévi,

Ötödévi, 's a' t. Meglehet, hogy Év a' deák *Aevumból* eredett, Háról emlékeztem immár, Kor pedig még most is divatban van, de már többire csak Életidejét teszi, *Aetatem*.

38. *Regnum Animale* nem igen jól mondatik Allatok országának, mert Allat a' régiebb Eleinknél annyit tett mint *Res*, *Ens*, *Essentia*, *Substantia*, az az: Szer, Dolog, Holmi, Valami, 's csak az Élőállat tehet valamiképpen annyit mint *Animal*. De még az Élőállatnak nevéhez is azon jussok vagyon a' zöld Növényeknek is, mert ezek is mind addig Élőállatok, míg élnek 's növelkednek. Az Eleink bizony sokkal jobban nevezték *Animalia* Lelkes állatoknak, vagy tsupán Lelkeseknek, mert a' Lélek vagy is Lélekzet, az az: Lehellet által különböztetik meg magokat a' többi Allatoktól. Én kész volnék a' Természet három Országát így elnevezni: *Animalia* Szüleményeknek; *Vegetabilia* Tereményeknek; *Mineralia* Fejteményeknek.

39. Sok Magyar Író, elragadtatván az anyai Nyelvhez való szeretetének buzgóságától, nyilván 's tréfán kívül azt vitatta, hogy a' MAGYAR NYELV az ő szép és bőv vóltával minden egyéb Nyelveket sokkal fellyül múlva. De hogy ez elég ok nélkül való Vitatás legyen, azt minden értelmes 's pártatlan Hazafi igen jól tudja. Nem hiszem, hogy akárkinek is a' Hazám Nyelve szeretésében engedjek, de egygy

illy Vitatást, melyet tsupán a' magunk pártos szeretete okozott, soha sem hagyhattam helyben. Mert ezzel a' hiú Kérkedéssel az olly Irók tsak azt szerzik, hogy az idegen Nyelveket esmérő, de részre nem hajló Hazafiak nevetésre, az Idegenek pedig, a' kik ezt a' deákúl irott Könyveinkben olvasni találják, bosszszonkodásra, avagy inkább mi rajtunk 's a' gyengeségünkön való szánakodásra birattatnak. Tanúlanak ezek az Irók igazabbat mondani *Schwartner* Úrtól, ki Magyar Nyelvünkről szólván azt írja, hogy az a' bőségével, kedvességével, szavak erejével, 's könnyen hajlásával sok európai Nyelveket fellyül haladja. Ez mind igaz lehet, de nem az, hogy minden Nyelveknél szebb, bővebb, hathatóbb. Én azt tartom, hogy minden Nyelvnek, legyen az tsinos vagy tsinatlan, vagyok tulajdon szépségi 's fogyatkozási. Mennél kimiveltebb a' Nyelv, annál több szépségi 's kevesebb fogyatkozási lehetnek. De tsak ugyan minden hibáitól soha akármelly Nyelv is egészen meg nem menekedik. Én elhittetem magammal, hogy még a' Tzigány Nyelv is idővel az lehetne, a' mi most frantz, ángoly, és német Nyelv, ha, tudniillik, szint olly és annyi segítői 's előmozdítói lennének, valamint azoknak eddig valának.

40. Melly szép Magyarsággal 's Jó izléssel írta legyen RATH Mátyás Úr a' Magyar Hirmondót három első Esztendejiben, úgymint

1780-81. 's 82-dikben, azt azok tudhatják, a' kik olvasták. Tsupán egygyben ütköztem meg, midőn 1780-dik Hirmondójának 572-dik Levél-felén többi közt így irtt: „Mikor lélnék olyan tudós Magyarok, mint KALMAR Uram.” Ez az Ember a' mennyire a' Munkáiból kitetszik, sokat olvasott, sokfélét irtt, és sok helyett forgott, a' való; de valamennyi Könyveiből az is kilátszik, hogy a' Képzélése igen tsudálatos és zavaros vala, 's maga felől sokkal többet tartott, hogy sem tehetett. A' Munkái valamint életében, úgy halála után is kevés helyben hagyást találtak. Ritka Magyar Tudós az, ki a' *Prodromussát* elolvassván, ne bolfszonkodjék. A' mértékes Versei semmit sem érnek, mert ugyan azon egygy szónak a' hangját hol hosszúnak, hol rövidnek veszi. 'S még is ez a' szegény Versszerző ama mézes szájú Gyöngyösi Istvánunkról ezeket meri írni: „Gyöngyösi fuit re vera Hungarus, quamvis in leges Orationis, qua se delectaverat, idemtidem peccarit; conjici potest, eum ad culturam Idiomatis nostri permultum fuisse collaturum, si Criticorum aetate vixisset.” Az Isten mentsen meg minket a' Kalmárféle *Criticusoktól*! Gyöngyösinek azon helyét, hol Kalmár hibát látott, én inkább szépnak találtam. Az így van:

El ejté, dohányoz vala, a' pipáját.

41. Gróf Szétsényi Könyveinek nem régen kijött Tárkönyvök, *Catalogus librorum*, ama

kis verses Munkáról: Kúma várossában építetett DEDALUS TEMPLOMA, így ír: „Stephano Gyöngyösi adscribitur passim, ab aliis Petro Ilosváii.” Nékem mind a’ kettő hihetetlennek látszik. Mert hogy nem Gyöngyösi Munkája, azt akárki is észre veheti, a’ ki ezen nagy Költőnk egyéb Munkáival jól esméretes, ’s a’ Költéséről és Versszerzéséről illő ítéletet tehet. Egy szóval, ez a’ Munka, melly 1744-ben jött ki legelőször, a’ mi a’ Versszerzést ’s a’ Gondolatokat illeti, Gyöngyösire nézve igen szegény és nyomorúlt, Ilosvaira tekintve pedig igen is gyönyörű, ’s vólt tehetségét fellyúl muló. Ezen Munka a’ most múltt Századnál nem régiebb. Nékem úgy tetszik, hogy B. Amadé László munkája. Ugyan ezt lehet mondani a’ *Philosthenes* és *Florentina* verses Játékmeséről is. mellyet szint úgy némellyek Gyöngyösinknek tulajdonítottak. Mert ez is sokkal alábbvaló, hogy sem az Gyöngyösitől származhatott volna. De meg sem is foghatom, miként tulajdoníthatta azt ő néki valaki, holott azonkívül is a’ Könyv tizmjén ezek vagynak: „mellyet a’ régi irások fragmentomából öszveszedetetett Z. Sz. J.” Ez, a’ mint az Előbeszédből kihozom, melly Ambrus Úrhoz van intézve, ’s az első vagy is 1762-diki Kiadásban megvagyon, valamelly Rimaszombati *Reformatus* lehetett.

42. Én elhitettem magammal, hogy a’ mi Nyelvünkben most olly igen bőven találkozó

HOSZSZÚ VOCALISOK: á, é, í, ó, ú, ö, ű, többire onnan vették eredetöket, mert azon Szavakban, a' hol előjönnek, valamelly Betű vagy Szótag kihagyatott. Így például lehetnek imezek:

Mostan.

Hajdan.

Agy.

Algy.

Agyú.

Algyú.

Ajtatos.

Ahítatos.

Ats.

Alts.

Bódúlni.

Bolondúlni.

Bútsú.

Bultsú, Boltsú.

Bötső.

Böltső.

Erdélyi.

Erdő eli.

Fénkö.

Fenökő.

Férj, *Maritus.*

Faj er, *Vir dans operam-
genimini.*

Gyóts.

Gyolts.

Györfi.

Györgyfi.

Háló.

Hal tsaló.

Híni, Színi, Víni.

Hivni, Szivni, Vivni.

Hódúlni.

Holdúlni.

Hólyag, Hójag.

Hugylak.

Hóltt.

Halott.

Hónap, *Cras.*

Holnap, Holnappal, Hol-
val.

Hónap, *Mensis.*

Holdnap.

Jámbor.

Jó ember.

Jó.

Jov, Jou.

Kénkö.

Kenökő.

Kopótó.	Kopoltyú.
Kótsak.	Koltsak.
Lélek, <i>Anima</i> , <i>Spi-</i> <i>ritus</i> .	Lehelék.
Lödözni.	Lövöldözni.
Lött, Nött, Szött.	Lövött, Növött, Szö- vött.
Még, <i>Adhuc</i> .	Maig, <i>Usque hodie-</i> <i>nam diem</i> .
Míg, <i>Quousque</i> .	Miig.
Ó, <i>Antiquus</i> .	Ov, Ou.
Ókor, <i>Interdum</i> .	Ollykor.
Óni.	Ovni.
Róni.	Rovni.
Tár, <i>Supellex</i> .	Tavar.
Tárnok mester.	Tavarnak mestere.
Tódani, Tódúlni.	Toldani, Toldúlni.
Tsikótó.	Tsikoltyú.
Tsösz, <i>Custos</i> .	Tsövész, Tsövel járó Örember.
Ô, <i>Ille</i> , <i>Ipse</i> .	Ön, Ev, Eve.
Ösz, <i>Autumnus</i> .	Ölfz.
Öteni, Töteni.	Ölteni, Tölteni.

43. A' Köznépünk, sőt némelly Tudósink is gyakran ok nélkül kettőztetik a' *Consonansokat*, mint például ezekben: Hittes, Köttet, Látat, Fullánk, Segítség, Okossan, Ekessen, Fulladni, Gyulladni, Halladni; mert ezeknek így kellene hangzani: Hites, Kötet, Látat, Fúlánk, Segítség, Okosan, Ekesen, Fúladni, Gyú-

ladni, Haladni. Sok régi szavaink az által elváltoztak, például: *Enen*, *Meus*; *Önön*, *Suus*; most *Ennen*, *Önnön*.

44. Detsi Űrnak PANNÓNIAI PHOENIXE egygy valóban nevezetes Könyvünk. De én azt inkább Magyar *Phoenixnek* neveztem volna. Mert Pannóniának színt úgy lehet nevezni *Sclavoniát*, sőt *Austriát* is. Ez egygykor *Pannonia superior* vala, ama pedig *Savia v. Interamnensis*. A' mostani Magyarországnak tsak a' Dunán túl való Része, vagy is a' Dunának jobb felől való melléke vala *Pannonia*, mert a' többi Része illy nevet viseltt: *Regio Quadorum et Jazygum Metanastarum*, 's a' Tiszán túl való Ország *Dacia mediterraneához* tartozott. Így Széksó is *Natrum pannonicum*nak nem igen helyesen neveztetett, mert azt a' Tisza mellékén szedik leginkább. Tsudálkozni lehet, hogy még olly tanúlt Emberek is, mint Bél és Kollár valának, az eredetökre nézve *Pannoniusoknak* nevezhették magokat, holott mind a' ketten Zólyom vármegyében születtek. Istvánfi méltán nevezhette magát annak, mert Péts táján Kisalfszonyfalván született.

45. A' BOLOND szavunk, úgy tetszik, hogy Beléndesből eredett, mi is annyit tett egygykor, mint *Stultus*, *Demens*, *Mente captus*, vagy pedig *Salax*, *Lascivus*, *Venereus*. Ez a' Beléndes minden bizonynyal a' Beléndfűből származott, mert ez még most is annyit tesz mint Bolondí-

tófű, *Hyosciamus*, németül *Bilsenkraut*, tótul *Blen*. A' Tréfás Bolond, *Morio*, *Sannio*, *Scurra*, *Hofnarr*, az Eleinktől Tsúfnak 's Tséltsapónak mondatott.

46. Némelly Iróink (nem tudom mi okból) a' Hazánkot Apostoli országnak nevezik. *) Hogy a' Fejedelmink Apostoli Királyoknak neveztetnek, annak az okát jól tudom, mert Sz. István, mint egygy más Apostol, önnön maga fáradsága által a' Magyarjait Keresztyénekké tette. De a' Nemzetünk, még eddig nem tudom, hol és miként apostolkodott valaha. Éppen nem tudálnám, ha ez a' nevezet: Apostoli ország, azon időből származna, midőn az Apostoli Sz. Szék bizonyos jussát vitatván Országunkhoz, azt Apostolinak szerette volna tenni, de most azon időtől felettébb eltávoztunk.

*) Ennek a' legrégibb nyomára találtam ama Könyvünkben: *Mausoleum Regni Apostolici Regum et Ducum. Norimbergae. 1664.*

47. *Scopus* magyarul most három féleképpen mondatik, úgymint Tzélnak, Tárgynak, és Aránynak. Az első a' német *Zielből* eredett; a' másik a' tót *Tartsából* (tsehül *Terts*) mi nálok annyi mint *Orbis*, *Discus*, *Scheibe*; a' harmadik, úgy tetszik, igaz Magyar Szavunk. Egyébként *Scopus* Szándéknak is mondatik, tsak hogy ez inkább *Propositum*, *Vorhaben*, *Vorsatz*, -Tárgy inkább *Objectum*; *Gegenstand*.

48. Ezeket MINDEG és MINDENKOR nem

kellene egygynek tartani. Mert Mindég Mind éltigből eredett, a' mi is annyi, mint *Vita durante, Usque mortem*. Mindenkor vagy is inkább Mindenkoron annyit tesz, mint *Semper, Perpetuo, Nunquam non*.

49. Említettem immár, hogy a' LE nálunk a' Lenni Igének az ő valóságos Tőszava 's Gyökere. Ettől a' *Letől* származnak még ezek is: *Lét*, v. *Létel*, *Existentia*; *Lelem*, *Invenio*, *Reperio*; *Lelemény*, *Inventum*.

50. EME egygykor nálunk nem csak annyit tett mint Nöstény, vagy pedig Nő, Afzszony, hanem annyit is mint Anya v. Dajka. Ugyan abból eredtek azután eme szavaink: *Emleni*, az az: *Szoptatni*; *Emlő*, az az: *Szoptató*-mely vagy is *Tsets*; *Emni*, az az: *Szopni*; *Tsets-emő*, az az: *Tsetszopó*. *Esthek*, *Esthones*, *Esthländer*, még most is az Anyát Emének mondják. Eme még nem igen régen annyit tett az Eleinknél mint Nöstény, 's ugyan annyit tesz még most is az Elődöknél vagyis Kalmukoknál.

50. *Peccatum* igazán magyarul Véteknek mondatik, mert BŰN egygykor, a' mint nekem tetszik, annyit tett mint *Poena*, 's ebből a' deák szóból is származhatott. Ez onnan is kitetszik, mert Büntetem, hajdan Bünhödtetem, annyi mint *Punio*, *Poenam infligo*; Bünhödöm pedig mint *Poenam luo*.

52. Imezek: *Énszemem*, *Tetzemed*, *Ösze-me*, *Ennekem*, *Teneked*, *Öneki*, *Envelem*, *Te-*

veled, Övele, 'st. af. jóval újabbak 's későbbek ezeknél: Szemem, Szemed, Szeme, Nekem, Neked, Neki, Velem, Veled, Vele; mert amazokban a'Névmássa immár szükségtelenül kettőztetett meg, emezekben pedig tsupán egygyyszer jön elő, 's a' Nyelv természete szerént a' izavakhoz hátul ragasztatott. Ezek a' Neveknek és Igéknek mostani Névmássaik (*Pronomina affixa Nominibus et Verbis*) úgymint: *em, ed, e*, vagy *i, ünk, etek, ek*, hajdan alkalmasént így hangzottak: *em, et, ő, mük, tük, ök*; a' sokkal régiebb időkben pedig, vélekedésem szerént, így lehettek: *eme, ete, eve, emük, etük, evük*. Például:

Mostan: Szemem, Szemed, Szeme, Szemünk, Szemetek, Szemek.

Hajdan: Szemem, Szemet, Szemő, Szemük, Szemtük, Szemök.

Eleinten: Szememe, Szemete, Szemeve, Szememük, Szemetük, Szemevük.

53. Sok mostani ÉTELEINK még most is magokkal hordják a' béllyeget, honnan eredtek, 's melly Nemzettől kapták fel az Eleink. Például lehetnek imezek:

Kása. Pulmentum, Tótúl; *Kassa*.

Keszötze. Jus acidum. Tótúl: *Kifzelitza*.

Galluska, Laska. Pastillus. Tótúl: *Haluska*.

Németül: *Klofs*.

Gántza, Gánitza. Pastilli. Tótúl: *Gantze, Trhantze*.

Zsenditze. Lac in caseum et aquam conver-
sum. Tótúl: *Zsentsitza*, az az: Aratók étkek
's italok.

Zsufa. Jus *subflavum*, *sufflatum*. Tótúl:
Zsufa. Németül: *Suppe*.

Fánk, Pánkó. Németül: *Pfannkuchen*.

Paréj. Olus minutim concidi solitum. Né-
metül: *Kohlbrey*. Ez okból Spináta Barát pa-
réjnak neveztetett, mert ezt mintegygy Kásá-
nak öszvevágják, 's talán a' Barátok hozták
közinkbe, vagy legalább nálunk első kezdet-
ték enni.

Patzal. Németül: *Beyschel*.

Pép. *Pappa*. Tótúl: *Papa*.

Kiszily, Málé, Pulitzka, Oláhoktól valók.

54. A' hofzfzan hangzó Ó és Ö Betűknek,
vélekedésem szerént, ezen szavakban helyőknek
lenni nem kellene, úgymint: Bolt, Hold, Bol-
dog, Oldal, Oltalom, Tsolnok, Holdúlni, Kol-
dúlni, Oldani, Toldani, Fövni, Szövni, Köl-
teni, Tölteni, 'st. af. hanem ha az *l*-let kihagy-
va Palótz módra akarjuk ejteni imígy: Bót,
Hód, Bódog, Ódal, Ótalom, Tsónok, Hódúl-
ni, Kódúlni, Odani, Tódani, Föni, Szöni,
Köteni, Töteni. Az igaz, hogy Bódog már a'
régieknél is jön elő, 's Hódúlni és Kódúlni igen
közönségesek, de még is eleinten így hangzot-
tak: Boldog, Holdúlni, Koldúlni. Így lettek
az említett Palótzoknál ezek is: Oma, Szóma,

Kómár, Mónár, ezek helyében: Alma, Szalma, Kalmár, Molnár.

55. Hogy a' MAGYAR KÖNYVESHÁZOMNAK elkészítéséhez fogtam, főképpen két okom vala. Először, hogy nem igaznak mutathassam meg azon Vitatást, hogy tsak tegnap kezdtünk magyarul írni, és hogy semmi más Könyvünk nem volna a' Könyörgéseken kívül. Ugyan is fülem hallottára azt vitatta itt Bétsben bizonyos Németalföldi Kiköltözött egygy Társaságban, hogy ő még otthon azt hallotta, hogy Mária Terézsia alatt bizonyos Jézsovita irta volna Nyelvünkön az első Könyvet, 's alig múltt volna el harmintz Esztendő, hogy magyarul kezdtünk írni. *) Másodszor, hogy a' Magyar nyelvű *Literaturánkot* is nemünemüképpen megismértetném, vagy legalább arra utat készítenék, 's a' mit egygy helyett ígértem és vitattam, azt megállanám, 's meg is bizonyítanám. **)

*) Én ezt az Embert kevés idő múlva azzal táfoltam meg, hogy a' Pestinek Aesopus Fabuláit, mellyek magyarul már 1536-ban Bétsben jöttek ki, ugyan azon Társaságban elejébe adtam.

**) Az 1799-diki M. Hirmondóba iktatott Irásomban: A' Magyarországi Irók ötvennél jóval többen vagynak.

56. Valamint Dús, *Praedives*, *Opulentus*, *Deusból* eredett, úgy alkalmasént a' HUS is, *Caro*, *Humusból* származott, mert a' Testünk vagyis Húsunk Földből lett, 's azzá is leend újra. Szint úgy a' Test is, *Corpus*, *Testából* ere-

dett, 's ez deákül annyi mint Sármü, Fazék, v. Tserép, v. Héj, Fedél, Lepel, Burok, Borék, Boríték.

57. *Hyaena* GROSSINGER Úrtól Török Farkasnak neveztetett. De mivel Egyiptomon 's Arabországon kívül Törökországban nem igen találni, 's azután a' Török Birodalomban a' mi Farkasunk is bőven tanyázik, ez okra való nézve a' Török Farkas név elég ok nélkül adatott reá. Ha már Farkasnak kell lennie, noha a' farka színt olly hitvány, valamint a' mi Farkasunknak, tehát inkább Ind Farkasnak kellene neveznünk, mert Indországban legbövebben vagon. Nékem ezen nevei jobban tetszenének: Sírásóvad, Sír vad, Halott evő, Estivad, Mérges - Ravasz - Fürtös - Kormosvad.

58. PÁPAI *Hyaenáról* azt írja, hogy ez a' Vad az emberi Szót is megtanúlja. Hogy ez nem igaz, 's ettől a' meg nem szelídíthető Vadtól nem is várhatni, azt most kiki tudja. Ezt a' Valótlan-ságot a' jó Pápai APATZAI TSERE Könyvéből vette, a' ki ezen Élőállatról így ír: „A' *Hyaena* egygy afrikai Vad, a' ki az Ember Szót megtanulván, a' ki kiáltására kimenend, elszag-gatja. Néha (a' mint mondják) him, néha ismét nőstényjé változik.” Ezen Irónak a' Természetiokről hitelt nem érdemlő számos állításiról emlékeztem immár. Azok közé tartoznak többi közt imézek: „Az Elefánt az alvás közbe erős dologhoz támaszkodik, mellyel ha el-

esik, felnem kelhet. A' Sárkányokkal (mivel ezek az ő vérét szomjúhozzák) szüntelen való ellenkezése vagyon, mellyeket vagy az orrával öl meg, vagy a' lábaival tapod el. Közel járúl az emberi Okossághoz, honnan, a' mint írják, szólni és írni megtanúl. Kiván az Emberrel meg-nőszni. A' hol születik, az ott való Beszédet megérti. Az ő Emberéért a' hadban mind addig halálíg hadakozik. Ha hartzólniok kell, rendben állanak, 's a' nyilakat a' megsebesedettek-ből, mint valami Borbélyok, gyengén kivonják. Orrokra szablya köttetvén, sokakat elvesztnek. Az Oroszlálynak olly erős tsontjai vannak, hogy megüttetvén mint a' Kovából tűz szökik. — A' Kígyók, midőn nőznek, úgy egygybe tsemolyódnak, hogy tsak egygynek láttassanak, de két fővel. A' mezítelen Embertől igen félnek, 's azt megnem marják. Az Aszfonyokat inkább gyűlölik, mint a' Férfiakat (Ezt Apátzai talán azért vélte igaznak, mert a' Sz. Irás szerént Éva miatt szállott az Átok reájok). A' Kígyó a' Bűvös Bávosoktól megkurusoltathatik; ha egygyfzer a' marásával Embert öl, soha többé a' föld bé nem fogadja. — A' nőtény Vipera a' bagzás közben a' himjét megöli, annak fejét elharapván. — A' Salamandra a' tűzben él, és örvendez. — A' Fogoly madár olly katzér, hogy a' nőténye, ha tsak a' szél is fú a' him felől, magába fogad. — A' Szarhajtó bogár ganéjból léfzen. — A' Menynyhal a' Vi-

perával nőszik, mivel nintsen az ő felekji között him, a' miképpen hogy az Ingolnák között sints nöstény." Ezeket nem azért hoztam elő, hogy a' jó Apátzainak az elkövetett Vétkei szemére vessem, hanem hogy ezen hibáktól őt valaki kitisztítván, 's egyéb dolgait is a' mostani tökéletesebb Tudományaink szerént megjobbítván, újra a' sajtó alól kibotsássa. **) Ezen Irónak a' Nyelvünk kimivelésében nem kevés érdeme vagyon, 's a' vétkei annyival inkább megbotcsáthatók, mennyivel a' Természetiék még akkor nem tsak minálunk, hanem egyébütt is igen kevéssé valának esméretesek.

*) A' Magyar Encyclopaediájából, melly Ultrajectumban jött ki 1653-ban.

**) Sajnálva jelentem, hogy ez a' Könyve mind azon babonás és hazug Állításokkal Györött 1803-ban újra napfényt látott.

59. Ezen Igék soha nem akartak füleimnek tetfszeni, úgymint: Hajókázni, Hintókázni, Kotsikázni, főképpen ha nem felettébb kitsin Hajón, Hintón, vagy Kotsin járást jelentenek, holott úgy is elig jól mondatnak imigy: Hajózni, Hintázni, Kotsizni.

60. A' MESTEREMBEREINKNEK is jó volna már egygyfzer valahára igaz magyar nevet adni. Idegen neveik elég soká uralkodtak nálunk, 's ha nem tsalatom, igen szépen kimutatják, mellyik mesterség mellyik Nemzettől ragadott reánk. Például legyenek imezek:

Pék németül *Bäcker*. Sütő.

Bognár — *Wagner*. Kerékgyártó, Kerekes.

Pintér — *Binder*. Hordógyártó, Hordós.

Kolompár. — *Klempner*, *Klampferer*. Bádogos, Levegű mives.

Kováts tótul *Kuváts*. Vasmives.

Molnár — *Mlinár*. Örlő.

Szakáts — *Szekáts*. Consector. Főző.

Takáts — *Tháts*. Szövő.

Elztergáros — *Sztruhár*. Tsont v. Szaru mives.

Mészáros — *Maszár*. Húsvágó, Húsáros.

Tsizmazia törökül *Tsizmedzsi*. Lábtűs, valamint Keztyűs, *Handschuchmacher*. Ha ki ezeknél jobbakat tud találni, az adja értésünkre, 's az egész Magyarság kedvesen veendi.

61. A' PIPA, *Caput fistulae ducendo fumo tabaci*, frantzúl *Pipe*, németül *Pfeife*, vagy inkább *Pfeifen Kopf*, most nagy divatban vagy on Nemzetünknei. Annak hasznát venni a' Törököktől tanúltuk, a' nevét pedig a' Frantzoktól vettük. A' Hab vagyis a' Tajték Pipát köztünk ki nem esméri? 's még is kételkedem, ha azon ezernyi belőle dohányozók közül találtatnak e sokan, kik azt valóban tudják, hogy miből és hol készítk. Ihol tehát a' tudósítás. Ezen Pipákat Törökországban bizonyos kövér, könnyű, lágy, és igen finom Agyagból sütik, mellynek a' neve deákul *Spuma marina*, *Leucaphrum*, törökül pedig *Kefekil* avagy *Kilkefe*. Ezt az agyagot a' Törökök Natolyában az ő Kisázsiai tar-

tományjokban ássák, *Kiltsik* az az: Agyaghely és *Konye* nevű Helységek mellett. Tsudálatos dolog, hogy noha ezen Habpipák, úgy szólván, született Török Pipák, még is soha nem láthatni, hogy csak egygy Török is dohányozna belőlök.

62. A' mostani TS hangot az Eleink többféleképpen tették ki, a' mint már említettem. Eleinten, a' mint látszik, 's a' mennyire tudhatjuk, tsupán *S*-sel irták ki. A' legrégibb magyar Kéziratunkban, a' *Latiatuc feleymben*, ezek: *paraditsom*, *gyümölts*, *botsássa*, így irattak: *paradisum*, *gimils*, *bulsassa*. Ez a' Kézirat pedig Koller 's Révai szerént 1210-ből való. Béla Levelesse is, ki minden bizonynyal 1200-diknál valamivel régibb Író, többi között ezeket: *Tsák*, *Tsepel*, *Tsanád*, 'st. af. így tette ki: *Saac*, *Sepel*, *Sunad*. Azután kevés idő múlva *Ch*-vel irták ki ekképpen: *chac*, *chuda*, *cholan*, az az: tsak, tsuda, tsalán. Ezzel éltt már a' Váradi Káptolonnak Levelesse, ki a' tüzes vas Itéleteket öfzve irta, mellyek a' Nagy Váradi Szenteggyháznál véghez vitettek 1214-től fogva 1234 ig, mert ezek a' faluk: *Chaba*, *Chehy*, *Churna*, ő nála nem mások, hanem *Tsaba*, *Tsehi*, *Tsorna*. Bátori Lázsló, vagy akár ki lett légyen, a' Sz. Írásnak ama legrégibb Magyar Fordítója, melly Bétsben a' ts. Könyvesházban tartatik, 's melly a' Sz. Margit Élete mellett a' mi legrégibb Kézzelel írott Magyar Könyvünk,

a' *Ts* hangot mindenkor egygy betűvel tette ki, melly tsaknem a' német *h* betűhez hasonló. Az említett Sz. Margit Életének Írója a' mint azt *Pray* a' Kézirat szerént 1776-ban kiadá, mindenkor *Ts* helyett *Ch* vel éltt. Ugyan ezzel a' *Ch*-vel éltek még jóval azután Komjáti 1533-ban, Pesti 1536-ban, Tinódi 1554-ben, Draskovits 1561-ben. *) Károlyi Gáspár 1590-ben már hol *Cz*-vel, hol *Ts* vel éltt. Molnár Albert 1610-dik körül *Cz*-vel tette ki, például: *czuf*, *czomo*, *czekle*, az az: tsúf, tsomó, tsekle, **) Apáztai Tsere *Ts*-vel, mások ismét *Cs* vel. Míg végre Tsétsi János *Orthographiájának* elfogadásával *Ts* tsak nem mindenütt divatba jött.

*) Ezen idő tájban a' Tulajdon neveknek ama Rátz és Orofz eredetű Végtagjok: Vits így kezdett iratni sokakról: Vitt, Vith, Wyth; például: Draskovitt, Keglevith, Petro wyth, 'st. af. Ez a' Vits effélékben: Petrovits, Paulovits, Gyurkovits, Jankovits, annyit tesz mint Fi vagyis Fija, az az: Péterfi, Pálfi, vagyis Péterfija, Pálfija, Gyurkófija, Jankófija.

**) Tsak hogy ezzel a' *Cz*-vel *Ts* helyében már jóval ő előtte éltt Silvester is 1541-ben, sőt már a' Kintstartónak 1495-diki Regyistromában is jönnek elő: Mohacz, 'st. af.

63. Az igaz magyar Szavaknak minden Tagjaikban a' Maganhangzó *Vocalis* jelen vagon, 's a' két Mássalhangzó, *Consonans*, betűkkel kezdő Szavak eredetökre nézve mind

idegenek, úgymint: Fris, Grif, Grispán, Kristály, Préda, Prókátor, Tréfa, 'st. af. Ezek a' Szavak, noha immár régen elvannak fogadva, de, akár ki mit mondjon, Nyelvünkbe még sem i'lenek, mert a' természete ellen hangzanak. Azok helyében vagy már régólta megvalának az ugyan azon dolgot jelentő Szavaink, vagy pedig helyökben igen könnyen újakat találhatnók, például:

Fris helyett: Gyors, Serény, Eleven, v. Jeles, Válogatott, v. Új, Ép, Virágzó, Virító, v. Hüves, v. Nyers.

Grif helyett: Képmadár, Költött madár, Kintsör, az az: Kintset őrző madár, mert a' régiek azt hitték róla.

Grispán helyett: Rézzöld, Rézevő, Rézév, az az: Rezet evő zöld rosda.

Kristály: Jégkö, Szegkö, az az: Szegletes kö, Üveg kö, Világos kö.

Préda: Ragadomány, Martalék, Zsákmány, hajdan Fofzlat, Ragadat, Markolék.

Prókátor: Ügyész, Pártfogó, Ügyfogó, Ügyfolytató, Perfolytató.

Tréfa: Tsúf, Ját, Eny. Ezekből eredhetnek: Tsúfos, Játízi, Enyelgő, az az: Tréfás. Azután Tsúfolkodni, Játíni, Játítani, most Játíszani, Enyelegni, az az: Tréfálni, Tréfálkodni.

64. Az *a* betűn végző Szavaink többire mind idegenek, kivévén azokat, melyek valamiben hasonló dolognak Szavából 's az *a* *Arti-*

culusból eredtek. Az első rendbéliék közé tartoznak imezek:

Bástya, németül *Bastey*, olaszúl *Bastia*, tótúl *Basta*.

Borda, tsehül és tótúl *Brdo*.

Dajka, tseh. tót. *Dojka*.

Dárda, frantz. *Dard*.

Duda, ném. *Dudelsack*. tseh. 's tót. *Dudi*.

Durva. *Durus*.

Fáklya, *Facula*, ném. *Fackel*.

Gazda, tót. *Gazda*, rátz, *Gozpodin*. ném. *Gastwirth*.

Iga, *Jugum*.

Ikra, tseh. *Jikra*, tót. 's orosz. *Ikra*.

Irha, tseh. *Jirha*, tót. *Irha*.

Kályha, ném. *Kachel*, tót. *Kachla*.

Kapa, tót. *Kopa*.

Kása, tót. *Kassa*, tseh. *Kasse*.

Kurta, *Curtus*.

Kurva, tseh. tót. *Kurva*.

Kutya, olasz. *Cuccio*, tót. *Kutyov*, *Kotyuha*.

Lárma, ném. *Lärme*, frantz. *à l'arme*.

Mátka, ném. *Mädchen*.

Illyenek még többi között: Óra, Pállya, Példa, Pompa, Préda, Próba, Puska, Puzdra, Pipa, Rózsa, Ruha, Szalma, Szikla, Szikra, Szoba, Szolga, Tréfa, Tsizma, Tsuda, Tsuha, Tsuklya, Vidra, Mostoha, Nyavalya, Nyoszfolya, Nyoszfolya, Portéka, Tzédula, Unoka. De még

ezeknél is sokkal több vagyon. A' másod rend-
béliek pedig ezek lehetnek:

Donga, vagyis Dong a'. *Assula doliaris*. —
Dong. *Resonat*.

Gomba, Gomb a'. *Fungus*. — Gomb. *Nodus*.
Kita, Köt a'. *Fasciculus*. — Köt. *Ligat*.

Tsata, Tsat a'. *Pugna*. — Tsat, Tsattogás.
Streptitus.

Tsiga, Tsög a'. *Limax*, *Cochlea*. — Tsög.
Nodus.

Tsipa, Tsep a'. *Gramiae*. Szemtsep. —
Tsep. *Gutta*.

Tsira, Tsir a'. *Germen*, *Surculus*. — Tsir
egygykor minden Szülemény állatoknak a' Kis-
dedjét vagyis Faját jelentette. Abból jött Tsirke,
Pullus, vagy inkább *Pullulus*; Tsirló, most
Tsikó, *Pullus equinus*.

Vita, Vit a'. *Certamen*, *Contentio*. — Vit,
Viat, Viatal, most Viadal. *Pugna*. Vitből jö-
hetett Vitéz, vagy is Vitész, *Pugnator*, *Bel-*
lator, *Miles*.

Karika, Kerék a'. *Circulus*. — Kerék, *Ro-*
ta, *Orbis*.

Rántotta, Rántott a'. *Ova frixa*, *Ova cocta*
in sartagine. — Rántott. *Frixus*.

Magyara, Magyar a'. *Clarus*, *Perspicuus*,
Explicatus, *Disertus*. Abból valók: Magyarán,
Magyarábban, Magyarázni, Magyarázat.

65. Valamint az előbb említett Szavaink, ha-
sonlóképpen származtak azon Szavak is, melyek

most *afz* és az Szótagon végződnek, mert ezek is a' valamiben hasonló dolognak Szavából, 's az az *Articulusból* eredtek, úgymint:

Dugasz, Dug-az, Dugó-az.

Igaz, Ig-az. Ig annyit tett egygykor mint *Jus, Recht*. A' magyar az-hoz hasonló a' németben az *er*. Ig-az, *Justus, Recht-er, Wahr-er*.

Kopasz, Kop-az, Kopott-az.

Ravasz, Rau-az. Rau annyit tehetett egygykor mint Alnok. Abból eredett Rauka, most Róka.

Szakasz, Szak-az. Szak annyit tett mint *Frustum, Pars*.

Száraz, Szár-az. Szár annyit tett mint Kopasz, v. Afzázú, Szikár, Szikkadt, Nedve fogyott.

Támasz, Tám-az. Tából eredet Támadni, Támasztani, Támadat.

Tsupasz, Tsup-az. Tsup annyit tett mint kopasz Bértz, fátalan Hegytető.

FENE, úgy tetszik, egygykor valami mérges, orozó, 's gyilkos Vadat jelenthetett, 's hanem tsalatom, Farkas értődött általa. Innen mondatik talán még most is: *Gangraena* Fenének, az az: Fene vagy Farkas Sebnek; *Bacca Belladonae* Fene bogyónak vagy Farkas Tse-resznyének; *Bestia fera, trux, indomabilis*, Fene vadnak.

66. A' hajdani és mostani Szavainknak Laistromából, mellynek egygy részét már a' Sokféléim VII Darabjába béiktattam, kitettség, hogy

a' régi Szavainkat az egygyféle Hangra kényszerítés 's a' megrövidítés változtattameg leginkább. Az első különös Szokásunk mikor, hol, és honnan eredett, nem tudom, de a' másik, úgy mint a' Szavaknak megrövidítésök nem ujság egyéb Nyelvekben is. Például vegyük a' deákat, mellyben ezek a' mostani Szavak így ejtettek egygykor:

Nil	Nihil, Nihilum, Nec hilum.
Germen	Generamen.
Sumen	Sugimen.
Segmen	Secamen.
Fulmen	Fulguramen.
Foetor	Foedus odor.
Nauta	Navita.
Quamvis	Quantumvis.
Etsi	Etiam si.
Nullus	Non ullus.
Nunquam	Non unquam.
Nolo	Non volo.
Malo	Magis volo.
Hodie	Hoc die.
Capillus	Capitis pilus.
Aluta	Aluminata pellis.
Salina	Salis fodina.
Officina	Opificina.
Duellum	Duorum bellum.
Omentum	Operimentum intestinorum.
Commercium	Commutatio mercium.
Jumentum	Jugamentum.

Excito	Exsuscito.
Scilicet	Scire licet.
Videlicet	Videre licet.
Supero	Super eo.
Possum	Potis sum.
Flavus	Felleus.
Minimus	Minerrimus.

67. Hogy az Eleink a' deák és görög mértékű Magyar Verseket már a' XVI Században esmérték, kimutatják a' hátrahagyott *Silvester János és Libétz Mihály Versei.* *) Hogy a' XVII Században már a' Közembereink is készítettek ilyen Verseket, bizonyságunk arra ama Bakonybeli Magyar Parasztnak egygy bokor verse, mellyet szerzett az ő kedves Busa nevű Kantzájának emlékezetére imígy:

*Itt temetém tetemét régenten bonta Busámnak,
Veszfzenek el kerekim, szekerim, szép Tsefz-
neki lántzim.*

*) Az első az efféle Verseit 1541-ben adá ki az Új Testamentoma mellett, a' másik pedig 1559-ben Székely Istvánnak Világ Krónikája elején.

**) Feltalálhatni egy Kéziratban, melly 1682-dikből való.

68. Emlékeztem immár a' FESZRÖL egygy helyett. Mit jelentett légyen egygykor, bizonytalan. A' mint a' *Latiatuc feleymben* vétetik, vélekedésem szerént, egygyet tehetett eme három dolgok közül: *Préda, Praeda; Aldoizat, Victima; Rab, Mancipium.*

69. A' SAS, ama madarak Királyjok, a' régiebb Könyvekben tsaknem mindenütt Keselyűnek neveztetik. Pesti is, *Aesopus Fabuláit* fordítván, mindenütt annak nevezte. Nékem, úgy tetszik, hogy a' Keselyű inkább *Vultur*, *Geyer*, hogy sem Sas, *Aquila*, *Adler*, 's az első onnan mondatott Keselyűnek, mert Kesely vagyis Tarka. A' tarka Barmot még most is Kesely Marhának mondjuk. A' Szókönyvünk első Részében vagy is a' Deákmagyarban Saskeselyűnek mondatik mind *Aquila*, mind *Vultur*, *) noha ezek, a' mint tudjuk, nem egygyféle madarak. De ja' Magyardeákban Keselyű tsupán *Vultur*nak deákoztatik. Kezai Simon azon koronás Keselyűt vagyis Sast, mellyet Etele a' zászlóin tzímerül viseltt, 's mellyet a' régi deák Krónikáink *Asturnak* nevezték, *Turulnak* mondja, 's azt írja, hogy ez vala azon Madárnak magyar neve. Ez a' *Turul* alkalmasént a' deák *Vultur*-ból eredett, a' Szónak végtagja elől ejtődván.

*) Így tetsziki azokat a' X nyelvű *Calepinus*nak Magyarázója is a' *Lugdunumi* 1586-diki Kiadásban.

70. BEREKSZASZI Úrnak azon Allítását, hogy a' magyar Nyelv némellyekben a' Kazul Nyelvvél megegygyezik, főképpen ama régivel, magam is örömet megengedem, de hogy Esperest, Pap, Plébános, Barát, abból eredtek 's vétettek volna, nem hiszem. Hogy egygynehány Szavakban velek megegygyezünk, annak az az oka, mert az Eleink a' Sárterger mellett

a' Kazulok szomszédságában laktak, 's talán egygy ideig az ő hatalmok alatt is valának, vagy legalább a' határjaikat őrzötték, az az: Székelyeik valának. *) Hogy az Istennek nevét ő tőlök vették, az tsaknem bizonyos. Meglehet, hogy a' Vallásban is egygykor követték őket. **) Az említett Úrnál az előhozott négy Szavaknak a' Kazúl Nyelvből ilyen a' származtatások: *Esperest*, *Ateschperest*, *Tüz Papja*; *Pap*, *Bab*, *Atya*; *Plébános*, *Phelivan*, *Napnak imádója*; *Barát*, *Berader*, *Atyafi*, *Frater*, *Bruder*. Ezek után így ír ő Kegyelme: „Also die Nennwörter: *Esperest*, *Pap*, *Plébános*, *Barát*, sind alle persischen ursprungs.” Nékem azonban hihetőbbnek látszik eme származtatások: *Esperest*, *Spiritus Episcopi sive Archidiaconus*; *Pap*, németül *Pfaff*, deákúl *Papa*, *Pappus*, *idest Pater*; *Plébános*, *Plebanus*, *idest Plebis Sacerdos*; *Barát*, *Frater Monasterii*, *idest Monachus*, tótúl és tsehül *Brater*, *Brat*.

*) Így a' Krimi Kúnokat sok ideig tartották zsoldjokban a' Görög Tsászárok, tsakhogy a' Birodalom széleit őrizték számokra. Sőt már a' Hunnuszok is, az említett Krimi 's Bessenyei Kúnoknak Elejik, eleinten a' Római Tsászároknak úgymint Székelyek szolgáltak, az az: Határ őrizőik, Végbeli Katonáik valának. *Procopius Caesariensis in Anecdotis* § 140. azt írja, hogy a' Hunnuszok (így nevezi a' Magyarokat) *Chosroes* Kazui Fejedeleme idejében az az: 626-dik táján a' Kazuloknak társaik és szövetségeseik valának.

**) Hogy egygykor az Eleink a' Magúsi vagyis a' régi Kazul Vallásban lehettek, bizonyítják a' vólt Tátoaik, az az: Böltsaik, Magusaik.

71. A' régi magyar Könyvekben előforduló szavak: Nyil, *Sors*; Nyilas, *Pars rata*, *Pars sorte obventa*; Nyilvetés, Nyilvonás, *Sortitio*, *) Nyilra bízni, *Sorti committere*; Nyilat vetni v. vonni, *Sortiri*; már régen azon vélekedésbe hoztak, hogy egygykor az Eleinknek az a' szokások lehetett, hogy midőn valamit osztottak, a' tsináltt Részeket Sorsra bízták, 's Nyilvetés vagy vonás által engedték oda tulajdonúl. Nagyön örülök, hogy Beregszászi Urat is ugyan azon vélekedéssel lenni olvasom. Lásd a' Munkáját: *Ueber die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit der Morgenländischen. Leipzig 1796.*

*) Baróti Szabó Úr ugyan a' Magyarsága Viráginak 13-dik lapján ezt a' Nyilvetést vagy vonást's a' Kótyavetyét egygynek tartja. de hogy ezek két különbbféle Tselekedetek, a' bizonyos. Mert az első *Sortitio*, a' másik pedig *Auctio*, *Subhastatio*.

72. Bizonyos vagyok benne, hogy Nyelvünk hajdan, az az: minekelötte magyarúl kezdettünk írni, száz Elztendő alatt jobban elváltozott, mintsem ama három száz Elztendők alatt, miölta Nyelvünkön írunk, az az: 1500-diktól fogva. Mert noha már ezen Elztendő előtt is a' Kalastromokban némelly Barátok a' magyarúl mondandó Egyházibeszédjeiket, vagy

pedig holmi Imádságaikat leírták, de ezeknek még is igen ritkáknak kellett lenni (a' mint *Schwartner* Úr is igen jól jegyzette meg) mivel olly felettébb keveset bírnak belőlök. Hogy a' Vallás *Reformatiója* minálunk is használt a' Nyelvünkbeli *Literaturának*, az tagadhatatlan, de hogy a' Nyelvünknek első mivelését és tsínosítását egyedül a' *Protestans* Félnek kellyen tulajdonítani (a' mint ezt némellyek látszatnak állítani) arról még eddig meg nem győződtem. Legalább az első három nyomtatott 's nevezetes Magyar Könyveket két Katolicus Író fordította.

73. A' magyar Könyveknek megvetésök 's nem olvasások a' tudós Hazafiaknak igen árt, velek többféle hibákat ejtet, 's nékik az olvasottaknál szégyent szerez. Ha Kalmár György azokban forgott Ember lett volna, úgy soha nem írta volna, hogy a' magyar *articulus* az a'-ból eredett, hanem inkább ellenkezőt. G. Gvadányi sem írta volna *ötet öttnék*, mert észre vette volna, hogy tsak az *öt* az eredeti helyes ejtés, 's az *ötet* tsak *abusussal* jöttbé. Erre, ha kedvem volna, még több példákat lehetne előhoznom.

74. HÍDELVE. a' Kolosvári Külváros, onnan kapott nevet, mert Hidon túl épült, melly ott a' Szamos vizén vagyon. El, Elvé, Elvöl, annyit tettek egygykor mint Túl, Túlnan, *Trans*, *Ultra*. El-ből és Túl-ból lett Eltúl, melly most így ejtetik: Altal, *Trans*, *Ultra*. Az Altal haj-

dan csak annyit tett mint *Per.* Kaprinai nevezetes Történetírónk megtsalatkozott, midőn így irtt: „Hidelve, *vel* Hid eleje, *idem Hungaris ac ante pontem vel sub pontis initium*” mert Hidelvé annyit tett hajdan mint Hidon túl, *Trans vel ultra pontem.*

75. Hol vette magát az az EL némelly Szavainknak elején, 's mit tett légyen egygykor szeretném tudni, úgymint Elannyira, Elvégre, 'st. af. Azután ilyeneken: Eladom, Elájúlok, Elállok, Elámítom, Eláradok, Elaratom, 'st. af. A' Régiek szerént pedig illy ejtésekben: El. fel botsáta, Elki indúla, Elbémene, Elkivakarodék, 'st. af.

76. Hogy a' magyar *Literaturában* olly kevesen munkálkodnak nálunk, annak nem egyéb az oka, hanem hogy az Írók, kik arra valók volnának, semmi jutalmat magoknak érte nem ígérhetnek, 's a' Magyar Nagyurak közül ritkán találtatik olyan, ki őket segítse 's gyámolítsa. A' mi eddig benne készültt, azt nem a' nyereség 's jutalom szerezte, hanem egyedül a' Hazának 's Nemzetnek buzgó szeretete. Már pedig ha a' szegényebb sorsú Könyviró a' maga fáradságáért sem a' Nagyuraktól, sem a' Könyvárosoktól vagy Nyomtatóktól nem reménylhet semmit, 's a' hasa, a' mint tudjuk, eledelet, a' teste pedig öltözetet kíván mégis, kéntelen végre a' munkáját arra fordítani, a' mi jutalmat hozhat magával. Ez okból hagyták el a' Ma-

gyar *Literaturát* nem egygy vagy két Iróink, mert semmi hasznót nem láttak, 's nem is várhattak mellette.

77. *Nicolai* Nyelvünknek szükvóltát abból akarja kihozni, hogy gyakran egygyetlen egygy Szónak ejtésére több egyéb Szavakra vagyonszükségünk, 's például ezen két Szavainkat emliti: Gyertyatartó, Anyaszenteggyház. Erre azt felelhetni, hogy ez a' németben is nem újság, 's gyakorta egygyetlen egygy Szó ő nálok is két három Szavakból áll, mellyet a' Magyar egygyfzóval ki tud mondani, például: Iró, *Schriftsteller*; Lovász, *Reitknecht*; Méhész, *Bienenmann*; Szerzetes. *Ordensmann*; Földim, *Mein Landsmann*; Ösöm, *Mein Großvater*; Ötsém, *Mein jüngere Bruder*; Bátyám, *Mein ältere Bruder*; Vallásombeli, *Mein Glaubensgenoss*; Félellyi, *Halb so groß*; Tsúsz, *Röthlauf*; Fáj, *Es thut weh*; Látlak, *Ich sehe dich*; Értlek, *Ich verstehe dich*; Adhat, *Er kann geben*; Várhat, *Er kann warten*; Ehet, *Er kann essen*; Vehet, *Er kann nehmen*; Szeretlek, *Ich liebe dich*; Gyülöllek, *Ich hasse dich*; Szerettem, *Ich habe geliebt*; Távozom, *Ich entferne mich*; *Ich weiche ab*, *Ich gehe weg*; Félttem ötet, *Ich bin besorgt für ihn*.

78. Hogy a' két különbbféle Nyelvekben két hasonló hangú és értelmű Szavak nem mindenkor jelentik azt, hogy az egygyik Nemzet a' másiktól vette, azt jól tudják az értelmes *Ety-*

tymologusok. Így nekünk is vannak egygy némelly Szavaink, mellyek noha a' deákkal igen megegygyeznek, de mégsem belőle valók. Például: Aggnő, *Anus*; Ügyész, *Agens*; Eledel, *Edulium*; Rekedés, *Raucitas*; Szint illyen, *Simillimus*; Öblíteni, *Abluere*, 'st. af.

79. Vannak, kik azt tartják, hogy a' Magyar Szókönyvnek legalább is fele része (ha nem éppen két harmada) merő olyan Szavakból áll, mellyeket az Idegenektől vették az Eleink. Ezt az Allítást mások itéllyék meg, ha igaz e, nem e; én itt csak azt mondom, hogy ha igaz volna is ez a' Vitatás, abból csak az következne, hogy az Eleink gondatlanok valának a' magok ősi Kintsöknek megőrzésében, 's ide érkezvén, a' magok régi Szavaikat holmi tótból, németből, 's deákból vettekért feltserlétek. Mert, egygy szó mint száz, soha elnem hitethetem magammal, hogy (például légyen ez egygyetlen egygy) a' SZIKRAT, mellyet mindennap láttak a' tűzhelyökön, nem tudták volna magyarul megnevezni, hanem, ide jövé, a' Tótoktól tanúlták volna először.

80. A' NEHEZÉK mit tett légyen hajdan, 's mi légyen még most is, arról az Iróink sokféleképpen beszélnék. Battyáni Ignázt Erdélyi Püspök azt tartotta, hogy a' Nehezék és *Piscum* egygykor mind egygy vala, 's annyit tett mint *tertia pars unciae*. Maróti a' Számvetés Könyvében a' Nehezékről azt írja, hogy annyi

mint egygy Lotnak negyed része. Bod Péter a' Magyardeák Szókönyvében így teszi ki: Nehezék. *Quincunx. Fünf Unzien oder zehen Loth.* Szabó Dávid a' Kisded Szótárban a' Nehezéket szint úgy tíz lotúnak mondja, követvén Bod Pétert, 's az általa szerzett Szókönyv Kiadásának igen hibás Németségét. *) *Eder Úr* a' Szókönyvünknek végső Kiadásában részszerént Battyáni Ignázt követte, midőn így irtt: Nehezék. *Pondus, Pisetum, olim tertia pars unciae, hodie $\frac{1}{4}$ drachm.* *Schönvisner Úr* a' Magyar Pénzesmértben azt írja, hogy a' *Pisetum* vagyis Nehezék *erat sexta pars unciae, seu quadragesima octava Marcae.* Hogy Bod és Szabó hibáztak, a' bizonyos, mert Nehezék még a' Lotnál is kevesebb. Talán Maróti tette ki legjobban.

*) Ez Szabó Úrnak a' Kisded Szótárában egygynehány magyar Szavak bővebb magyarázatjára nem igen jól szolgált.

81. Hogy a' rövid *ö* nálunk már több ízben *i*-vé változott, például lehetnek: neki, széki, tiszteli, 'st. af. mellyek egygykor, vélekedésem szerént, így ejtettek: nekő, székö, szerető, tisztelő. *) Nekem úgy tetszik, hogy az *i* végbetű ezeken is: égi, földi, tüzi, vizi, hajdan *ö* lehetett, 's ezek a' Szavak így hangzottak: égő, földő, tűző, viző.

*) Ezeknél régiebbek: nekev, székev, szeretev, tisztelv, 's még ezeknél is imozek: nekeve, székeve,

szereteve, tisztelve. Illyen a' *Latia tuc fele y mben*: eleve, teremteve, az az: élő, teremő.

82. Baróti Szabó Dávid Úr a' Kisded Szótárába a' többi új Szavai közé felfogadta az INGERT is, melly annyit téfzen nála mint Ösztön; Óra ingere pedig mint Ora tolla. De mivel a' mostani Ingerlem még nem igen régen Ingellemnek mondatott, 's ez, a' mint látszik, Indellemből eredett, melly annyit tehetett egykor mint *Commoveo*, *Incito*, *Irrito*, ehez képest nem Inger, hanem Ind volna inkább az Ösztön vagy is az Izgató, *Stimulus*, *Irritamen*, *Incitamen*, *Momentum*. Ugyan ebből az Indból eredtek im ezen Igék is: Indítani, *Movere*, Indulni, *Moveri*; Indogni, most Inogni, *Motari*, *Agitari*; Indogatni, most Ingatni, *Motare*, *Agitare*.

83. Én elhitettem magammal, hogy mi a' Magánhangzót a' két Mássalhangzók előtt igen gyakorta szükség nélkül is *accentuáljuk*. Így például ezekben: bolt, folt, volt, voltam, volna, nyoltz, boldog, toldom, az *l* előtt írott *o*, ítéletem szerént, soha nem kíván *accentust*. A' való, hogy a' Palótzok is megvonják, de ők az *l* betűt ki szokták hagyni imígy: bót, fót, vót, vótam, vóna, nyótz, bódog, tódom. A' Nyelvünkben előforduló sok hofzszú Magánhangzóink többire onnan eredtek, mert az utánok következett Mássalhangzók kihagyattattak.

84. Említettem immár, hogy az eredeti Ma-

gyar Szavaink többire egygytagú Szavak valának. A' legrégibb Igéknek *Praesentis Indicativi tertia persona* egygyfzersmind *Substantivumot* is tett. Megjegyzésre méltó, hogy az egygytagú Szavak Magánhangzója a' *Nominativusban* többire hofzlzan ejtetik, de a' többi *Casusokban* 's *Derivatumban* röviden. Így példáulúl lehetnek: ér, év, ízél, tél, mellyektől imezek származtak: erek, eret, eres, erem, ered, ere, 's a' t. Útak, útát, útas, útam, úrad, útja, útazás, útazni, ítéletem szerént, nem jól iratnak 's mondatnak, mert azokat színt úgy rövid *u*-val kell ejtenünk, valamint ezeket: urak, urat, uras, uratlan, uram, urad, ura, urazni, urallani, uralkodni.

35. NASZ Pápainál *Pompa nuptialis*, Szabónál pedig annyi mint a' Menyekezők Szülőjök. Hogy ez a' második magyarázat a' Nászból eredett Szavainkkal megnem egygyezik, azt legottan meglátjuk. Én azt tartom, hogy Nász egykor annyit tett mint *Nuptiae*, v. *Gaudium nuptiarum*, *Laetitia nuptialis*; valamint a' Gyász is annyit tett mint *Mors* v. *Casus luctuosus*, *luctubris*, v. *Luctus*, *Moeror*, *Tristitia funebris*. Nászból eredtek imezek: Nászadomány, Nászajándék, *Dos*, *Donum nuptiale*; Nászanya, *Pronuba*; Nászének, *Epithalamium*; Nászleány, Nászoló, most *per abusum* Nyoszoló, *Paranympa*; Nászlegény, *Paranympus*; Nászfő, Násznagy, *Architriclinus*; Násznap, *Dies nuptia-*

lis; Nálznép, *Convivae nuptiales*; Nálzszerző, *Conciliator nuptiarum*; Nálzvendég, *Conviva nuptialis*; Nálzvendégség, Nálzlakodalom, *Convivium nuptiale*, *Coena nuptialis*; Nálzolni, *Nuptiarum celebritati interesse*. Én még a' Vígjátékot is Nálzjátéknak mondanám, az az: Nálz-végűjátéknak, mert úgy is mindenkor azzal végződik, valamint a' Szomorújátékot is Gyászjátéknak, mert ez is mindenkor gyász esettel éri végét.

86. Ha valaki azon Szavakra figyelmetes, mellyek nálunk 's a' tót Nemzeteknél azon egygy dolgot jelentenek, tehát azt fogja találni, hogy valamennyi tót Nemzetek közt azokban az Oroszokkal legjobban megegygyezünk. Mi legyen ennek az oka, azt eltalálni nem olly igen nehéz. Énnékem úgy tetszik, hogy az Eleink azokat már akkor elfogadták tőlök, midőn még Neper és Donfolyók mellett laktak, a' honnét azután a' Tifza és Duna mellékére felkerekedtek.

87. Nem hiszem, hogy egygy Szavunk is legyen, melly az eredeti igaz Magyarorságnak Próbáját kiállhassa, mellyben elől, hátul, vagy középelt emez idegen Hangok találtnak: *tza*, *tze*, *tzi*, *tzo*, *tzu*, *tzö*, *tzü*. Ez okból igen tsudáalom, hogy néhai Földink a' tollas Előállat nöstényjét tsaknem mindenütt Jértzének nevezte. Ez a' Jértze szint úgy a' tót *Jaritzából* eredett, melly nálok annyit tesz mint *Pullastra*, valamint a' Jerke, *Agna*, *Jarkából*; 's a' Szu-

ka, *Canis femina*, *Canissa*, *Szukából*, vagy inkább *Pfzukából*. Az Eleink a' barom, vad, 's egyéb Előállat nőstényjét többire Emének mondták. Ollykor mindazáltal Nőnek is. Így a' Sz. Irásnak ama legrégibb magyar Fordítója ezeket: *Leo cepit sufficienter catulis suis, et necavit laennis suis*, ilyenképpen fordította: Az Oroszlány bővön fogott a' Kölykinek, és megöltö ő nevének. Itt a' megöltö 's nevének megölte 's nevének helyében vétetett. Valamint a' Nő szóval, melly most tsak az Afzszonyokat illeti, hajdan az ok-talan Allatok is ollykor megbetsültettek, úgy szintén az Eme szóval is, melly utóbb tsak a' Barom Nőstényjére maradt, egygykor az Afzszonyok is megelégedtek. Minden bizonynyal Eméből származtak mind ezek: Emni, az az: Szopni; Emő, Szopó; Emleni, Szoptatni; Em-lő, Szoptató; Emets vagy Emtse, Nőstényke.

88. Bessenyei egygy helyett a' Bűbájost KANÖRDÖGNEK nevezi. De ez a' Szó, legalább a' mint azt a' Bűbajos Afzszonyok vették, 's a' mint a' Törvény előtt tett Vallásokból kitetszik, mást jelentett. Ezen vallásokból bizonyos, hogy mindegygyike ezen babonás 's erköltstelen Afzszonyok közül az ő felvételekor egygy Tzinkost, és ugyan sors vonással kapott, kit azután ő mindenkor az ő Kanördögének nevezé, *Buhlteufel*, 's ki a' Bájosgyűlésben fajtalankodni szokott ő vele.

89. HARAG, úgy tettszik, nem eredeti Ma-

gyar Szó. Azt a' Tsehek így nevezik: *Horkoszt*, 's ebből származott talán a' mi Haragunk. Németjeink is a' Haragost *Harpnak* 's *Harpignak* mondják. Ha nem hibázok, nálunk a' Harag egygykor Boszszúnak mondatott, 's onnan eredhettek emez Igék: Boszszontom, az az: Haragítom, 's Boszszonkodom, az az: Haragszom, Már most a' Boszszú annyi mint *Vindicta*, *Ultio*, holott ezt a' régiek Boszszúállásnak mondták.

90. FÖLDINÉL *Alces*, Jávor; *Urus* pedig Belény vagy Bölöny. Mások *Alcest* Beléndnek nevezik, *Urust* pedig Jávornak, Vadökörnek, 's Erdeibikának. Nékem úgy tetszik, hogy ha az Eleink Éjszokról jöttek ide, ezen Élőállatoknak mind igaz Magyar neveik valának. *) A' most említett két nevek azonban németből való, mert Belény vagyis Belénd a' német *Elend*-ből lett, a' Jávor pedig *Auerböl* vagyis *Auerochsböl*. Az említett Földi azt írja, hogy egygy Bihari helység Belénytől hivatik még ma is Belényesnek, melly jele, úgymond, hogy hajdan ott is vólt. Meglehet. De ha tsupán a' Helységek neve elegendő bizonyságunk arra, hogy ott lakott, élt, és szaporodott hajdan valamelly Élőállat neme, úgy bizony Oroszlányok, Elefántok, sőt Sárkányok is laktak 's tenyésztek itt egygykor Országunkban, mert van még most is mind Oroszlányosunk 's Oroszlánykövünk, mind Elefántunk, mind pedig egygynehány Sár-

kány nevű falunk. Ugy a' Vásárhelyi Hódastóban is Hódoknak kellett egygykor lenni.

*) Így a' Medvének is egygykor más neve lehetett, mert ez a' lengyel és orosz Medviedből eredett, melly szó annyi mint: Mézkievő, mivel ez a' Vadállat náluk az erdőkben a' fák odvaiból a' Mézet kiefzi, mellyet a' vad Méhek oda gyűjtöttek magoknak. Én gyanakodom, ha nem nevezték e az Eleink a' Medvét Torznak, valamint a' kisebb fáját Borznak.

91. A' KÖZ és KÖZÖNSÉGES, a' mint most veszfűzük, nem egygyfélét téfzen. Köz annyi mint *Vulgaris, Gregalis, Gregarius, Sumtus de medio, de vulgo, de grege, Trivialis, Quotidianus, Vilis; Gemein, Gewöhnlich, Gebrauchlich, Gering, Nicht besonders*; Közönséges pedig mint *Communis, Publicus, Catholicus, Generalis, Universalis; Allgemein*. Így mondjuk: Köz Ember, *Homo de plebe*; Köz Katona, *Miles gregarius*; Köz nap, *Dies profestus*; Köz nép, *Plebs, Vulgus*; nem különbben: Közönséges Anyaszentegyház, *Catholica Sancta Mater Ecclesia*; Közönséges Gyülekezet, *Concilium generale*; Közönséges Hely; *Locus publicus*. Hogy egygykor a' Köz és Közönséges egygyfélét tehettek, azt könnyen elhíszem, de ki tehet róla, hogy a' Szavaknak értelmök idővel szintűgy változik, valamint a' Testünk öltözete 's Hajunk viselete.

92. Hogy még a' Könyv elejéhez vagy há-

túljához kaptsoltt 's többire kikoldúltt Ditséret-
 tek sem tehetik a' Könyvet ditséretessé, példánk
 lehet ebben VALYI Andrásnak Magyarország
 leírása. Ez a' Könyv mindenféle hibákkal teli
 vagyon, úgy hogy ama régibb Korabinszki *Lexiconja* még most is többet ér. Fogott volna
 néhai Vályi valamelly ájtatos vagy imádságos
 Könyvhez, nem pedig egygy olyan tudományú-
 hoz, a' mellyhez tellyességgel nem értett. A'
historicus hibái türhetetlenek, a' *geographicus*
 tévedési pedig számtalanok. Sok a' kihagyott
 Helység is. A' Nép számát sehol se telzi ki,
 melly mégis a' Helységeknek és Városoknak
 legfőbb dolgok. Azután a' *Stilusát* vallyon ki
 ditsérheti? ugyan is a' Magyarsága igen erőlt-
 tetett. *) Az imitt amott hozott ítéletei is a'
 hízelkedést árúlják inkább el, hogysem az igaz-
 ság után való törekedést. Egygykor még élté-
 ben a' *historicus* és *geographicus* hibáinak ki-
 szédeséhez hozzá fogtam volt, azon szándékkal,
 hogy azokat néki megküldjem, hogy legalább
 a' Munkája végén helyre hozhassa mégis, a'
 miben vétett. De megvallom, hogy a' Soka-
 ság ezen Munkát mindjárt elején megúnatta ve-
 lem. 'S mivel ő vele esméretlen valék, tartot-
 tam attól is, ne talán ezen fáradságomat roszsz
 neven vegye. Én ugyan sajnálom azon érdemes
 és tudós Urakat, kik ezen Könyvet ditséretök-
 re méltóztatták, mert a' jövőendő Nyom azt
 fogja felölök tartani, hogy ők ezt a' Könyvet

(tsupán a' Szerzőnek kedvét akarván tenni) esméretlenül is merték ditsérni.

*) Egygy Magyar Író sem él olly gyakran 's olly illetlenül a' *Passivumokkal*, mint Vályi. Például: Czerna folyóvíz a' Dunával Orsovánál egygyesítetik, úgymond, egygyesül helyett.

93. Említettem immár, hogy az ISTEN nevét hihetőképben a' Kazuloktól vették az Eleink, 's *Izdanból* vagyis *Jizdanból* faragták egygykor, melly a' régi Kazuloknál a' jó Istenségnek neve vala. Meglehet, hogy az Eleink egygykor a' *Magusi* Hitben valának, mellyet a' régi Kazulok követtek. Ugyan erről gyanakodott már előttem *Schlötzer* is. Talán ezen kétféle, úgymint jó és gonosz, vagyis áldó és ártó Istenségbe volt Hitből eredtek ama káromló szavaink; Eb ad-, Kutya szül-, Ör-dög ter-.

94. Némellyek szerént a' FÖLD, *Terra*, nem eredeti magyar Szó, mert, a' mint mondják, a' német *Feldből* származott volna. Már tehát kérdés esik, miként nevezték légyen azt a' régieb Eleink. Én két régi nevérol gyanakodom, mellyek imezek: Ság és Megy. Ság, úgy tetszik, még ezekben fenmaradt: Kúnság, Jászság, Hanyság, Bátskaság, Somogyság, Szilágy-ság, Oltság, Bartzaság. Azután az Ország is egygykor Ország vala, az az: Lakság, Lakföld, mert Orni annyit tett mint Lakni. Ipoly-ság is egygykor annyit tehetett mint Ipoly vi-

zének földje vagyis melléke. Rétság is, Vátz és Balassa Gyarmat között fekvő helység, annyit tehetett egygykor, mint Rétföld. Ezen Ság idővel többféle szavakban 's nevekben szintűgy elváltozott Séggé, valamint ben, nek, vel, re, banná, nakká, vallá, rává, vagy szer és von szorrá és szörré, 's vanná, venné, és vönné. Például: Székelység, az az: Székelyföld, hajdan alkalmasént Székely-ság vala, azután Szepesség, Szeremség, 'st. af. Megynek a' nyoma tsupán a' Vármegyében maradt meg. Vármegye onnan mondatott talán, mivel a' Várnak megye, az az: földje vala, *Terra castri, Terra ad castrum pertinens*. Én azt tartom, hogy Kálmán Király Törvényeiben a' Vármegyének előforduló *Mega* neve a' magyar Megyből eredett. *Pray* ebben ellenkezőt tart, midőn így ír: „*Has nunc Comitatus vocamus, olim autem Megae, ex quo patrium Vármegye ortum est, dicebantur.*”

95. A' SZÉKELY BETÜKRŐL Túrótzi János és Oláh Miklós után emlékezett Vratsits Antal Esztergami Érsek is abban a' Töredékében, mellyet Kovátsits Úr az apróbb Magyar Írók között illy tzím alatt adott ki: *De situ Transsilvaniae, Moldaviae, et Transalpinæ Fragmentum*. A' szavai ezek: „Pro Literis Notas quasdam in scipionibus ad formam tesseram quadratis excindunt, lineamque a dextra in sinistram, ut Judaei, Aegyptii, ac Turcae ducunt, quarum una seu ad summum duae punctis qui-

busdam additis plus quam pro numero caracterum praebent intelligentiae. Hunnos his usos fuisse apud indigenas tritum est." De vallyon (ha Vrantsits igazat ír, 's a' mint mondja, még az ő idejében éltek ezen betűkkel a' Székelyek) mért nem jelennek meg ezek a' betűk valahol papiroson vagyis a' levelekben? Én ugyan mind addig nem hiszem, hogy valaha divatban voltak, míglen azokkal írott hitelre méltó levelek nem hozattatnak elő. Mert meglehet, hogy mind Túrótzi, mind Oláh, mind Vrantsits (ha mindjárt Erdélyben forogtak is) tsak hallásból lettek tanúi a' Székely vagyis a' *Hunnus* betűknek. Azt pedig lehetetlen elhinnem, hogy a' Székelyek azokat tsak a' Botokra irták volna, Papirosra pedig soha sem. Egygyfzóval, ha Vrantsits idejében 1540-dik körül még divatban voltak, tehát bizonyos vagyok benne, hogy azok a' Székelyek között még most is valahol fen vannak.

96. SZER nálunk még most is ezeket teszi: *Series, Ordo, Res, Materia, Modus*. Például: Egygyfzer, Előfzör, hajdan Egygyfzerrel, Előfzerrel; Szerartás; Szerörés; Szerént, hajdan Szerként; Fülzer; *Aroma, Gewürz*; Mülzer, *Materia, Stoff*; Szerfelett, Szerkivül, *Ultra modum, Übermäfsig*; Szertelen, *Immoderatus, v. Insolens, Insolitus, Insvetus*. De hogy egygykor annyit is tett mint *Statutum, Institutum, Constitutum, Decretum*, a' bizonyos. Így vet-

ték már Arpád Fejedelmők alatt a' Magyarok, midőn Tsongrád és Szeged között Gyűlést tartottak azon a' helyen, hol most Puszta-Szerfekszik, melly is onnan neveztetett Szernek (hajdan talán Szerhelynek) mert ott a' Nemzet 's az Ország dolgában sokfélélt rendeltek, szabtak, 's végeztek magok között. Lásd erről Béla Levelessénél *Cap. XL.*

97. GRAD a' régi Tótoknál annyit tett mint Vár vagyis Kerítetthely, a' mostaniak *Hradnak* mondják, 's megkitsinyítve *Hradeknek*. *Hraditi* tótul és tsehül annyit tesz mint Keríteni, Kertelni, Garábolni, Gárgyázni. *Gradból* lett *Gradetz*, *Arcula*, *Castellum*, 's ebből a' *Gradetzből* Grétzet a' Stájerországi Fővárost nevezték a' Németek *Gratznak*, nem különbben eme helyeket: *Windischgratz*, *Königgratz*, 'st. af. *Grad* oroszúl *Gorod*, 's megkitsinyítve *Gorodok*. Nálunk a' *Gradnak* emlékezetét még most is fentartják: Nógrád, Légrád, Tsongrád, Vizsegrád, mellyek ezekből eredtek: *Novigrad*, *Levigrad*, *Tsernigrad*, *Vissigrad*.

98. *Officium Rakotzianum* nevű Imádságos Könyvet Horányi Úr I Rákótzai Ferentznek úgy mint Szerzőjének tulajdoníja eme szavakkal: *Hic verus Auctor est Officii Rakotziani*. Hogy ez a' Könyv az ő Imádságos Könyve vala, *) azt elhiszem, de hogy ő szerzette volna, abban Tamás vagyok. Mert ezt a' Könyvet minden bizonynyal valamelly Jézsovita készítette **).

kik, a' mint tudva vagyon, igazgatták az egész Udvarát. Ez onnan is kitetszik, mert a' Jézsoviták ezen Könyvet soha nem betsülték volna annyira, hogy ha ő tőlök nem származott volna. Miként ajánlották, 's hányszor nyomtatták ki Bétsben, Grétzett, Nagy Szombatban, Budán, Kassán, Kolosváratt, és Zabrágban, még igen jól emlékezem. Ezen Könyv magyarra is fordíttatott, 's Budán és Kassán jött ki a' Sajtó alól. Többi közt a' sok Jézsovita Szentekhez való Könyörgések is a' Szerzőt igen elárúlják.

*) Valamint M. Terézsiának 's II Józsefnek Imádságos Könyveik, noha ők azokat nem készítették.

**) Talán Kis Imre.

99. Emlékeztem immár a' FESZRÖL egygyhelyett, melly a' *Latiatuc feleymben* jön elő így: *es levn halalnec es puculnec feze*. Mit tett légyen egygykor ez a' Fesz, sokat törtem a' fejemet, 's a' Származatjait is egygyenként mind megvizsgáltam, de megvallom, alig mehettem valamire. Végre tsak azt találtam, hogy alig ha annyit nem tett mint Préda, vagy Nyereség. A' *Latiatucban* is, a' mint látszik, ugyan ez az értelme, mert az előhozott szavak ezt jelentik: és lön halálnak és pokolnak prédája. Fesz talán utóbb Foszszá lett, *Praeda*, *Spolium*, *Raub*, *Beute*; 's Foszból ismét eredhettek Foszítani 's Foszúlui, mellyek már most így ejtetnek Fosztani 's Fozlani.

100. Az említett LATIATUC FELEYM,

Hazánk nyelvére tekintve, egygy olly Kintsünk, mellynél nagyobbat nem birunk. Annak védelmezését a' Rágalmazói ellen régen magamra akartam venni, de mivel Révai Barátom bizonyossá tett abban, hogy ő azt nem tsak szórúl szóra megmagyarázza, hanem az Oltsárióinak is megfog felelni, ahozképest ezen munkát kész örömet oda engedtem néki. Bár mennél hamarabb megjelenne vele, *) hogy ama kárhoztató Itélethozókat megfzégyenítse, kik, mivel magok a' régi irott és nyomtatott Könyveinket nem forgatták, 's ehezképest a' hajdani Nyelvünket 's annak idő szerént való változásit nem is esmérik, azt hiszik, sőt másokkal is el akarják hitetni, hogy a' legrégibb Eleink is szint úgy beszéltek és irtak, valamint mi mostan.

*) Azolta, hogy ezeket irtam, az ígért nagy betsű Munkája megis jelentt illy tzm alatt: *Antiquitates Literaturae Hungaricae. Volumen I. Pestini 1803.*

101. Valamint NEKI régenten NEKÖ *) vala (eredetét vévén a' *Dativust* szerző *Nekből és Öböl*) úgy bizony ezek is: égi, tüzi, vizi, emberi, baromi, 'st. af. így hangzottak egygykoron: égő, tűző, viző, emberő, baromő. Égő, most Égi, szint úgy eredett Égből és Öböl (tsak hogy a' Nyelvünk tulajdona szerént ő hátúl akasztatván rövid ő. vé lett) valamint a' deákban *Coelestis Coelum est is-ből.*

*) Nekő, vélekedésem szerént, az előtt Nekev
vala, 's ez egygykor Nekeve; mert a' Végnév-
mássa ő e v - ből lett, 's ezt ismét eve szülte.

102. TEKE a' régiek szerént *Conus*, *Metula*, *Trunculus lusorius*, *Kegel*. Némelly utóbbiak annyinak is vették mint *Globus*, *Sphaera*, *Kugel*. Ez a' hiba alkalmasént onnan jöhetett, mert ezt: *Conis sive trunculis ludere*, *Kegel spielen*, *Kegeln*, a' Hientz Magyarok Tekézni helyett a' német *Kegeln*ből így ejtették: K glizni. De mivel a' Kugli, *Globus*, *Sphaera*, *Kugel*, tsak olyan hientz szavunk, mint Fásli, Másli, Klázli, Mantli, Rékli, Lajbli, Tufzli, Tátzli, Bukli, Huntzfutli, Takfzli, Pudli, Pumi, 'st. af. *) ehez képest ha a' Golyóhist a' régiek szerént akarjuk nevezni, nevezzük Gömbnek, mert ez a' legrégiebb esméretes magyar neve. Abból valók: Gömbölyű, Gömbölyeg, Gömbölyíteni, Gömbölygetni, Gömbös, most Gömbözt.

*) Tsudáлом, hogy némelly Írók ezen kortsos Szavakat a' Könyveikbe merik említeni, holott már a' Beszédben is tűrhetetlenek. Azokat, ha kíváncsítik, egygyül egygyig magyarul is ki lehet tenni. Bizony nem tsuda, ha az idegen (ezeket halván és olvasván) Nyelvünket megveti, 's tsak lopott Szavakból állónak véli. Tsudáлом azt is, hogy néhai Földink ama halat, melly deákúl *Tetrodon hispidus*, németül pedig *Kugelfisch*, Kuklihalnak nevezte, holott Borzas vagy Sertésbálnak inkább kereshetelhetne volna.

103. A' melly FEGYVEREKKEL jöttek ide az Eleink, azoknak még a' neveik is valóságos ősi magyar eredetűek, 's még most is a' többi Kún vagyis Fin Nemzetek Izavaikkal rokonságosak. Illyenek a' Tör, *) Nyil, és Ij, melly utolsó kétféle völt egygykor, úgymint Kézij és Számszerij, *Arcus manarius et Balista*. A' többi régiebb Fegyverünk, úgymint Dárda, Dsida, Lántsa, Szutza, Kép, Handsár, Sisak, Pántzél, Pais, mind csak itt Európában felkapott Fegyverünk 's Hadiszerszámunk vala, a' mint a' neve is kimutatja 's elárúlja. **) Igaz ugyan, hogy noha Nyilakkal teli Puzdrát hoztak magokkal az Eleink, de ez a' szó: Puzdra még sem eredeti magyar Szó, mert az a' lengyel *Puzdro*, 's a' tseh *Pauzdro*, *Pharetra*, szavakból eredett. Azonban tudnunk kell, hogy azt az Eleink Tegeznek mondták,

*) Az Eleink mind a' vágó, mind pedig a' gyakó Kardot Törnek nevezték. Ha a' Kard eredeti magyar Szó legyen e, bizonytalan, mert a' Tsehek-től is a' gyakó Kard, *Pugio*, Kordnak mondatik, a' Horvátoktól pedig Kordának.

**) Dárda, *Hasta*, frantzúl *Dard*.

Dsida, *Missile*, *Jaculum*, törökül *Dsida*.
Lántsa, *Lancea*, németül *Lanze*.

Szutza, *Hasta*, tsehül *Szudlitze*, vindúl
Szulitza.

Kép, *Kopja*, *Hasta*, tótúl *Kopia*, tsehül
Kopi.

Handsar, *Hangyar*, *Sica*, törökül *Handsar*.

Sisak, Cassis, olvasd vizsgál, vándul Sisak.
Pántzél, Lorica, németül Panzer.

Pais, Clypeus, tótul 's tsehül Paveza.

104. Ezek az Igék: ESZKÖZÖLNI, *Facere, Efficere, Perficere*, 's KÜSZÖBÖLNI, *Expellere, Exigere, Ejicere*, most nem régen igen megtetfzettek némelly Iróinknak. Ennékem, megvallom, soha se tetfzettek, mert mind a' kettőnek kitevésére elég jó 's régi szavakkal bírnunk, úgy hogy ezen új szavakra éppen nints szükségünk. Az elsőt elegendőképpen kiteszik imezek: Tsinálni, Tselekedni, Tenni, Munkálni, Mivelni, Szezezni, Okozni, a' másikat pedig ezek: Kitsapni, Kivetni, Kiűzni, Kikergetni, Kirugdalni, Kitaszítani.

105. Kép, *Imago, Effigies, Simulacrum, Idolum, Sculptile, Icon, Species, Forma, Modus, Modulus, Typus, Copia, Exemplar*. Ez a' Kép, ha a' *Copiaból* e, vagy *Crepidaból* eredt, bizonytalan. Az Eleink, úgy tetfzik, Himnek mondták. Himből valók: Himes, *Pictus, Coloratus*; Himezni, *Pingere, Colorare*; Himet varni, *Acupingere*. Mind ezeket nem azért hozom elő, hogy a' Kép szót kívánjam Nyelvünkben kirekesztetni. Kép és Him ezerszerte jobb magyar Szavak (mert legalább egygytagúak 's könnyen ejthetők) mintsem Abráz, Abrázat, Abrázolat, Rajz, Rajzolat, noha ezek is divatban vagynak, mert ezek nem csak kortsos Szavaink, hanem egygyzsersmind nehéz ejtésűek is.

106. Egygy Tifzán túl született Barátom, hogy az odavaló helytelen Szokást, úgymint a' Melly helyében MEJJEL való élest helyesnek vitathassa előttem, arra fakadt, hogy a' Mej szint úgy eredett volna Möből, valamint Fej 's Tetej Föböl 's Tetöböl. Elhalgatván azt, hogy a' Fej 's Tetej is egygykor csak *Abusus* által jöttek divatba, 's a' régi Könyveinkben tsupán Fő és Tető vagy pedig Fev 's Tetev találtatik, a' Mönek sehol nints legkisebb hire. Illyen Képtelenség vitatására csak az olyan Emberek birattatnak, kik a' magok hibáit tellyességgel megnem akarják esmérni.

107. Hogy a' NEKI egygykor Nekö vala, 's a' Nekik Nekök, azt immár említettem. Már most a' Nekivel sem elégszünk meg, hanem szükségtelenül kettőzzük, sőt hármazzuk a' Név-mássát benne imígy: Nekie, Nekije, Önekije. Így lett ezekből: Azt, Ezt, Öt; Aztat, Eztet, Ötet. Sőt a' Szalavármegyebeliek, a' mint hal-lom, ebben is az *Accusativust* meghármazzák imígy: Aztatat, Eztetet. Mind ezeket egygykor csak az írástudatlan Köznép hoztabé. 'S mégis sok Jámbor ahoz igazít minket a' jó Magyar-sáért.

108. TISZTELENDŐ igazán annyi mint *Honorandus*, *Venerandus*, *Reverendus*, az az: a' ki tiszteltetni fog egygykor, de a' ki már is tiszteltetik, vagy pedig már most is tiszteletre

méltó, *Honorabilis*, *Venerabilis*, azt inkább TISZTELETESNEK nevezhetni.

109. A' SÍR és KOPORSÓ, *Sepulchrum*, *Tumba*, *Loculus*, úgy tetszik, hogy idegenektől vétetett szavak, 's az első a' német *Sargból*, a' másik pedig ezen deák szavakból: *Cooperculum*. *Coopertorium*, *Cooperimentum*, olaszúl *Copertojo*, eredhetett, mi is annyi mint Fedő-Borító-Takaró-ezköz. Azt talán szint úgy mondhatnók Halottlaknak vagyis Hótlaknak, valamint az Eleink a' Húgytartót nevezték Húgy-laknak, de a' melly már most a' Dunántúl Hólyagnak, a' Tiszán túl pedig Hójagnak neveztetik.

110. Soha talán egygy Könyvnyomtató sem érdemlette úgy meg, hogy a' nyomtatott Munkájával tserbe maradjon, mint HOCHMEISTER Szebeni Könyvnyomtató a' Magyar és Deák Szókönyvével. Az ő valóságos Karantsi Betűi olly kopottak, hogy szégyen 's gyalázat egygy Ország Fővárossának Könyvnyomtatójára nézve. De ez még tűrhető volna, ha a' Könyve mindenfelől a' sok nyomtatásbeli hibákkal olly teli nem volna. *) Ezen Könyvnek előbbeni Szebenben Sárdi által lett 1767-diki Kiadása sokkal különb. Sőt most is ezen Könyv első Rézfénék Pozsonban *Landerer* által történt Ki-nyomtatása jóval többet ér valamint betűire, úgy papirosára nézve is.

*) Még sem tartotta méltónak ő Kegyelme, hogy legalább a' Könyv végén az Erratait említse. Hihető azon okból, hogy a' vevők a' sokaságtól megne ijedjenek.

111. Sz. LASZLÓ BALTAJÁT vagyis Szekertzét Baróti Szabó Ur Hangyárnak nevezi. De Hangyár vagy is Handsár egészen mást téveszen, mert az annyi mint *Sica*, *Pugio*, melly szót vagy a' német *Handschere*ből, vagy pedig a' török *Handsárból* vettük. Ez a' Handsár pedig nem egyéb, hanem Övkés, az az: Öv mellé dugni szokott hegyes Kés, melly a' Magyaroknál nem igen volt szokásban, hanem inkább a' Törököknél. Azon Szekertzét, mellyet Sz. László a' Képeken visel, a' Tótok (nem tudom, honnan?) *Svantsarának* nevezik, talán *Schwanzscheere* német szóból. 'S talán e' volt ama gyakran említett *Bicellus* nevű fegyverünk.

112. Azon magyar Krónikát, melly először Bétsben 1660-ban PETHŐ GERGELYNEK neve alatt jött ki, most némelly Íróink (követvén ebben Kálnoki Sámuel, ki a' Krónikát újra kiadá 1702-ben) ama Zrínyi Miklósnak tulajdonítják, ki az Adriai Tengernek Sirénáját írta. De a' ki mind a' két Könyvnek Magyarságát megíélheti, az lehetetlen, hogy ezt a' két Könyvet azon egygy Ember Munkájának tarthassa. Ez az említett Zrínyi Versmunkája, ítéletem szerént, koránt sem ér Pethő Krónikájának

magyarságával, ámbár némelly régi Szavaink és Szokásink emlegetése miatt a' kevés régi Könyveink között mégis egygy nevezetes Könyvünk. Pethő Baboltsai Kapitány vala 1600-ban, *) a' Várat a' Törököknek (félekenységből e, vagy kéntelenségből? nem tudom) feladta, melly miatt kevésben múltt, hogy a' fejét elnem vesztette, azután a' Magyar Krónikát kezdette írni, mellyet egész 1626-dikig el is vitte irótollával. *Pray* egygy levelet hoz elő a' Magyar *Hierarchiájában*, mellyből kitetfzik, hogy Pázmán Péter ezt a' Pethő Gergelyt Istvánfi Miklóshoz azért küldötte, hogy adná tudtára néki, miképpen léptekbé az új Vallások Országunkba. Így tehát ez a' Pethő Pázmánnak kedves embere lehetett. Meglehet, hogy a' Pethő Munkáját Zrínyi a' maga költségén adta ki, mert akkor még a' Könyvnyomtatók semmi Magyar Könyvet ingyen vagyis a' magok költségén nem nyomtattak.

*) Lásd Závodszkinak *Diariumját* 1601-nél in *Adparatu Belii ad Hist. Hung.*

113. Igen kevés MAGYAR KÖNYVNEK volt eddig az a' szerentséje, hogy a' Sajtót újra fírástfíza. A' világi Könyvek közül Telemák és Kartigám értek még is immár három Kiadásokat. Az Istenes Könyveink közül gyakrabban egygy sem jött ki, mint Pázmánnak Imadságos

Könyve és Szönyinek Szentek Hegedűje. Az első tizen egygynéhányszor, a' másik tízfzer adatott ki 1800-dikig. Ez az utolsó a' *Reformatusoknak* minden legkisebb alkalmatosságra való Istenes Verseket vagyis Verses Könyörgéseket foglal magában. A' Szerző ezen Munkáját miért nevezte Szentek Hegedűjének, nem tudom, ugyan is Könyvön 's Verseken hegedülni hallatlan dolog. Azután ha már Hegedűnek kellett lennie, tehát ez a' Könyv jól magyarul nem a' Szentek Hegedűje, hanem a' Szentek Hegedűjök. De ez már igen is közönséges *grammaticus* vétkünk. Kár, hogy másként is némelly helyeken olly igen régi szabású, mint például az emberi Testben megtetfző Isteni Böltességről való 37 dik négyesben:

Tíz Újjunk nyilván azt is mutatja,

Hogy tíz az Isten Parantsolatja.

114. Az ár és ér végű Szavaink, akár mint vitassa azokat eredeti magyar Szavaknak Pázmándi, valóban még is többire mind tót és német eredetűek. Például:

Kasznár. Frumentarius. *Kastner.*

Kulcsár. Claviger. *Klutsár.*

Sáfár. Dispensator. *Schaffner, Schaffer.*

Bognár. Carpentarius. *Wagner.*

Kalmár. Mercator. *Krammer. Kramár.*

Molnár. Molitor. *Müller. Mlinár.*

Tsaplár. Oenopola. *Zapfler.*

Tsifzár. *Armorum faber, Politor. Tsifz-tsár.*

Kolompár. *Laminarius. Klempner. Klampár.*

Hengér. *Carnifex. Henker.*

Hüvetér. *Custos. Hütter.*

Peszér. *Canum curator. Pfsár.*

Pintér. *Vietor. Binder.*

Sintér. *Excoriator. Schinder.*

Tözsér. *Negotiator, Mercium cambiator. Tauscher, Waaren vertauscher.*

Vintzellér. *Vinitor, Vinicola. Winzer, Weinziegler.*

Fellajtár. *Ductor equorum. Vorreiter.*

Fürmendér. *Tutor. Vormund.*

115. Honnan eredett légyen ezen Szó: HÍZELKEDNI, nem hizonyos ugyan, de, a' mint látszik, egygykor ezekkel: Hízni és Hízakodni, egygy gyökere vala.

116. Kár, hogy a' néhai FÖLDINK hamarabb múlttki, hogysem a' Növevények országát a' Szülemények országa után kiadhatta volna. Ebben alkalmásént többet tehetett volna, legalább a' Fák és Fűvek neveiket nálunk illőképpen elhatározhatta volna. Ugyan is kiki tudja, millyen részszerént illetlen és balgatag, részszerént kortos és babonás neveik vagynak nálunk némelly Fűveknek, 's hogy nem kevés Fűnek hat, hét, 's több nevei vagynak az Országnak Környékei szerént, mellyek közül a'

legillőbbet kiválaszhatta volna. Kár, hogy olykor egygyke vessé könnyen hitt, például: midőn a' Gözükről azt írta, hogy némellyek őszszel nyakokat a' Varádits kóróknak ágaik közé szorítják, 's magokat a' téli éhség előtt megfujtják. Az oktalan Élőállatok soha kész akarva nem ölik meg magokat, mert ez a' balgagság természet ellen való, 's csak az okosságával viszszaélő Embernek tulajdonsága. Azon Gözü, melyet így talált megfujva, nem szánttszándékkal fujtottameg magát, 's nem vólt, a' mint ő Kegyelme vélte, maga magának gyilkosa, hanem az éhség által okozott erőtlensége szerzette halálát. Bár a' többi idegen Élőállatokat is, mellyeknek még eddig a' magyar nevek hibázik, színt úgy elnevezte volna magyarul, valamint ezeket: Hangyász, Hernyász, Rákász, Nyüvész, Rügyész, Képtelen, Reptelen, 'st. af. 's vajha ezeket is: Cerkóf, Mongótz, Murmutér, Fizéter, Kenguru, Likáon, Jerboa, Kavia, Hiéna, 'st. af. azonképpen fordította volna magyarra. Pudli, Pumi, Takszli, *) 's Kuklihal, *Kugelfisch*, igen németesek. Némelly Élőállatok a' Duna mellékén másként neveztetnek. Így, például, a' Földi Tzobolja, *M. Zibellina*, németül, *Zobel*, tótul *Szobol*, Nyusztanak mondatik; 's a' mit ő Nyusztanak nevez, *M. Martis*, németül *Baum Marder*, tótul *Kuna*, az Nyestnek hivattatik. A' Jávör, úgy tetízik, inkább *Urus*, *Auerochs*, Vadbika, hogy-

sem *Alces*, *Elendthier*, Örfzarvas; mert ezt az Eleink Beléndnek mondták. Jávör és Belénd a' német *Auer* és *Elend* szavakból eredtek.

*) Tsuda, hogy kimaradtak: Puntsi, Spitzli, Mupfli, Pumerli.

117. PRIBÉK annyi mint *Transfuga*, *Desertor*, *Apostata*, eredett pedig eme tót igékből *Prebehati*, *Prebehnuti*, *Transfugere*, mert *Pre* annyi mint *Trans*, *Beh* pedig mint *Fuga*. A' Kintstartó 1495-diki Regyistromában így veszi: „*Tribus Pribech, qui ex Turcia ad Regiam Mattem fugerant ad Varadinum Petri, dedi 12 fl.*” Gyöngyösi is, midőn az elfogott Keményről emlékezett volna, az elhajlott 's a' Tatárokhoz állott Szeményeket, kik az előtt az Erdélyi Zsóldban valának, így említi:

*A' Kám is elfogván tőlünk Vezérünket,
Pribék Szemények is elhagyván rendünket.*

118. *Cornides* azt vitatta, hogy a' KOTSI Magyar Találmány legyen. Némellyek nem elég jól értették, midőn azt vélték, hogy Vitatása a' lett legyen, hogy az első Szekérnek Magyar lett volna a' lelője. Ezt tsak a' Magyar kotsiról kell érteni, melly egygykor Kotson *) készített, kihez képest a' nevét is onnan vette, úgy mint Kotsi Szekér. A' Kotsiak hajdan nem tsak jó Kotsikat készítettek, hanem hires Bérkotsi-sok is, *Landkutscher*, valának. **) Ez kitetszik a' Kintstartónak 1495-diki Regyistromából is,

midőn így ír: *Curifero de Koch, qui ad relationem Korlathkewy transivit pro boletis dedi 6 f.* Másutt: *Matheo Kwchy, ***) qui in negotio Reae Mattis duxerat Tobiam et Georgium Banfy ad Wesprimium ad relationem Bradach dati sunt 6 f.*

*) Kots jó magyar Falu Komárom Vármegyében.

**) Akkor tudniillik, midőn még a' Királyink Budán tartózkodtak.

***) Az az: Mátyús Kotsisnak, mert a' Kotsis még akkor Kotsinak mondatott, az az: Kotsi embernek, Kotsról való embernek. Ez kitetszik onnan, mert azon Regyistromban többi közt ezek is jönnek elő: *Missasunt ad Wyssegrad poma narrantia dulcia et acerba per unum Kochy Dno Regi emta 3½ f. 25 d. Per eundem Kochy missae sunt lucernae et candelae parve Dno Regi ad Wyssegrad, cui Kwchy pro expensis et laboribus datus est ½ f.*

119. Hogy hajdan sok Szavainknak más jelentésök vala mintsem mostan, a' bizonyos. Így Tanúság, melly most *Doctrina*, hajdan *Testimonium* vala. A' Tátos is, hajdan TAL-TOS, melly most annyit tesz mint Bűbájos, Ördögös, Szemfényvesztő, egygykor a' pogány Eleinknél annyit tett mint Tudós, Okos, Bölts, 's Tanúlt Ember, mert ő volt a' Tanátsadójak, 's mint egygy Papjak. De a' Keresztyén Papjaink (a' Sz. Benedek Szerzetesi) hogy a' Tátosokat megutáltathassák, szánt-

szándékkal Bűbájosoknak hirdették, 's azoknak nevezék azután az Ördöngösöket vagyis az Ördöggel tzimborásokat. Így vette a' Taltos nevét mindenütt már 1450-dik körül Bátori László Sz. Pál Szerzetese a' Sz. Írásnak fordításában, melly Könyv, vélekedésem szerént, a' magyar Szóllás és Írás módjára nézve régiebb Sz. Margitnak azon Életénél, mellyet *Pray* 1776-ban adá ki Nagy-Szombatban. *) Több illy elváltozott jelentésű Szavainkat lásd imitt amott a' Többféle Szavainkról való Vélekedésemnek Tzikkelyében.

*) Így Áldomást, melly az előtt annyit tett, mint Istennek a' vett Jóért való áldása 's ditsérése, az említett első Papjaink Háláadásnak nevezték a' tót *Chwála*, az az: Ditséret szóból. Ellenben azon Lakozást és Borozást, melly a' véghez vitt munkáért vagy valamelly árúnak megvételéért szokott adatni, Áldomásnak mondták.

120. Kiki tudja, hogy az 1791-diki Országgyűlésén a' Horvátországi Követek valának azok, kik a' MAGYAR NYELVNEK az Ország Dolgajba való bevezetése aránt leginkább ellenkeztek. Nékem úgy tetszik, hogy sokkal jobb lett volna őket azzal megnyugtanni, hogy kedvök szerént bizvást maradhattak volna a' deák mellett, vagy, ha úgy kívánták volna, a' Horvát Nyelvöket is arra választhatták volna. Az Ember nem hinné, melly kedvetlen legyen, ha valamelly Nemzet idegen Nyelvet kényszerítetik

a' Közdolgokra felvenni. De ha a' választás kedvére hagyatik, idővel sokkal hajlandóbb hozzá, 's hamarább is elfogadja. Merem mondani, hogy ők is időjárával még magok kívánták volna Hazánk Nyelvének közikbe való behozását. Így mi is, tsak még két vagy három Mária Teréziánk következett volna, a' ki nem erőltetéssel, hanem kedveltetéssel, nem heves-séggel, hanem kegyességgel kívánta volna a' Német Nyelvet köztünk közönségesse tenni, fogadom, hogy egygynehány elzúndók múlva azt a' Deák helyében magunk talán kívántuk volna. Az újságoknak szemlátomást való erőszakos bevezetésök mindenkor kedvetlenséget okoz, és ritkán szokott tartós lenni.

121. G. GVADÁNYINAK Verses Munkái, mivel igen tréfások 's mulatságosok, sokaknak nálunk felettébb megtetszettek. A' való, hogy a' Rontó Pál Történeteit méltán lehet egygy valóságos eredeti magyar Munkának nevezni. Ennek a' Könyvnek Versei, sőt a' Pölöskei Notariusnak 's Istenmezei Palótnak neve alatt költött Versek is, noha Gyöngyösi István Verseitől igen messze estek, engem még is igen mulattak.

122. Az én vélekedésem szerént, hijába tulajdonítja magának nálunk ez vagy ama Környék, hogy ő legyen a' legjobb, vagy, a' mi még több, egyedül a' JO MAGYARSAGNAK birtokában, mert nints az a' Tájék, hol egygy-

ben másban ellene ne vétkezzenek. Azután rég-
 gen tudjuk immár, mit kellessék tartani egygy-
 némelly Büfzkék Magokhányásokról, *) kik nem
 tsak a' jóféle Magyar Nyelvet egyedül magok-
 nak vagyis a' Lakföldjöknek tulajdonították,
 hanem a' többi Hazafiakat még Magyaroknak
 sem akarták esmérni. Voltak 's vagynak még
 most is színt olly jó Magyarok a' Dunán innen
 's túl is, valamint a' Tifzán túl 's Erdélyben.
 Ha az igaz vo'na, a' mit némellyek állítottak,
 hogy a' legtisztább Magyar Nyelv ott találtat-
 nék, hol semmi idegen a' Nemzetünk között
 nem lakik, úgy bizony tsupán a' Jáztság és Kún-
 ság kérkedhetnék azzal. **) Én legalább egygy
 Vármegyét se tudok Magyar vagy Erdélyor-
 szágbán, hol a' Magyarral egygyütt nem lak-
 na Német, Tót, Horvát, Ráiz, Orosz, Oláh,
 vagy Örmény. Az Eleink az által is kimutat-
 ták emberséges vóltokat, hogy a' Tótokat és
 Oláhokat, kiket hatalmokban állott itten to-
 vább is megtartani, vagy pedig innen kimoz-
 dítani, a' régi lakföldjökön meghagyták, ***)
 melly tselekedetök miatt ez a' két Nemzet va-
 lóban tartozik is nékik háládatossággal.

*) Valamint egyéb Nemzeteknek, úgy nekünk is van-
 nak tulajdon Gafzkónyi Kérkedékenyink.

**) Egygy nevezetes Magyar Irónk, ki noha Tifzán
 túl született, mégis azt vitatta előttem, hogy az
 eredeti Nyelvünkhöz legközelebb járnak a' Mátrai
 Palótzok. Ez mennyire légyen igaz, ő lássa.

***) Bezzeg nem úgy bántak a' régi Németek a' Balti tengernek 's Elbe vizének mellékén lakott Vindus Tótokkal, mert, mihelyt hatalmokban vala, legottan vagy kikergették őket, vagy pedig a' sok zaklatással csak nem az egész Nemzetet kifogyasztották. Schlötzer felőlök így ír: „Welche schreyende Ungerechtigkeiten haben sich nicht diejenige Deutsche erlaubt, die als Colonisten in die wendischen Länder, nach Preussen, Kurland, Livland, etc. verpflanzt worden sind! Unter gottlosen Vorwänden plünderten sie die Ur-Einwohner, machten sie zu Sklaven, oder rotteten sie allmählich mit Stumpf und Stiel aus.” 'S ezt fontolják meg azok, kik a' Nemzetünket gyűlölő régibb Német Írókból az Eleinket olly igen vadaknak, durváknak, 's kegyetleneeknek tizimerezik még most is.]

123. Jegyzésre méltó, hogy tsaknem minden HAZ és TOK neve nálunk idegen Nyelvekből vétetett. Az Eleink, minekelölte igyekeztek volna az idegen Szót igazán magyarul kitenni, azt inkább elfogadták, tsakhogy egygy kevéssé öszvetörték. Öseinknek ezen gondatlanságokat egygy okos Hazafi sem hagyhatja helyben. Azok, kik ezt rész szerént mentegetik, rész szerént ditsérni merik, bizonynyára kedvesen halhatják Nyelvünknek azon rágalmazását is, hogy tsak az idegen Nyelveknek megrontott Szavaikból alkotott, az az: *Cento linguarum aliarum* legyen. A' sokféle Háznak nevei illyenek: Templom, Klastrom, Teátrum, Malom, Monostor, Kápolna, Segrestye, Kastély, Bordély, Erkély, Ispotály, Iskola, Istálló, Ka-

lyiba, Karám, Kútya, Húrúba, Viskó, Vityiló, Kaszárnya, Kortsma, Tsapház, Huta, Hámor, Vinnye, Major, Akol, Kamara, Palota, Patika, Bolt, Szoba, Szála, Konyha, Pintze, Pitvar, Perváta, 's a' t. A' sokféle Tokot pedig így nevezzük: Láda, Szekrény, Fiók, Almáriom, Iskátula, Piksis, Szelentze, Gurgulya, Kas, Kóbor, Korba, Kosár, Tarisznya, Tar-soly, Táská, Zsák, 's a' t. Mind ezeknek az ő idegen vóltok kitetszik majd akkor, minekutánna a' XII Darabom jelenik meg. Még ez a' két Szótska is, úgymint Ház és Tok szint olly költsönözött Szavaink. Mindazonáltal, tekintvén közönséges 's rövid vóltokat, legméltóbbak arra, hogy tovább is megtartsuk.

124. Talán nem igen tsalatom, ha azt mondom, hogy az Eleink a' TÓTOS SZAVAIKAT részfzerént már akkor elfogadták a' Nyelvökbe, midőn még a' Bagos, Neper, Don, vagy Étel folyóvizek partjain az Oroszok mellett, vagy talán velek egygyütt laktak. *) Ezt bizonyítani látszatnak többi közt eme Szavaink, mellyeket az Oroszok fzerént mi is *g*-vel mondunk ki, nem pedig a' Tsehek és Tótok fzerént *h*-val, úgymint:

<i>Magyar.</i>	<i>Deák.</i>	<i>Orosz.</i>	<i>Tseh és Tót.</i>
Gát.	Impedimen- tum.	Gat.	Haty.
Gelefszta.	Lumbricus.	Glifzta.	Hlifzta.
Gerlitze.	Turtur.	Gorlitza.	Hrdlitza.

Gübü.	Profundum.	Glubina.	Hlubina.
Ganéj.	Fimus.	Gnoj.	Hnoj.
Ganéj.	Stercus.	Govno.	Hovno.
Gereben.	Carmen.	Greben.	Hreben.
Galamb.	Columba.	Golub.	Holub.
Gereblye.	Rastrum.	Grable.	Hrable.
Gerentsér.	Figulus.	Gontsár,	Hrntsír,
		Gorontsár.	Hrntsár.
Gerezd.	Racemus,	Grozno,	Hrozno,
	Manipulus.	Grozd.	Hrzt.
Goromba.	Crassus.	Grubi.	Hrubi.
Gúnya.	Vestis.	Gunya.	Hunya.
Galagonya.	Crataegus.	Glog.	Hloh,
Galagonya.	Bacca	Glogina.	Hlohina.
	crataegi.		
Garábolni.	Cingere.	Goroditi.	Hraditi.

*) Ezen négy Folyóknak deák és orosz Neveik imezek:
 Bagos, Bohus, Bog; Neper, Boristhenes,
 Danapris, Nepr; Don, Tanais, Don; Étel,
 Rha, Volga.

125. Sokfélém VI Darabjának 70-dik Levél-
 felén azt említém, hogy a' Szüz Margit Életirója
 a' Magyar Királyt Magyar Királynak nevezte.
 Most újra megtekintvén azon Könyvet, a' mint
 azt *Pray* 1776-ban Nagy Szombatban adá ki,
 így találtam inkább: *Magery Kyrál*. A' Főem-
 bereket pedig így nevezi: *Mager orzagnak feu*
jobbagy es nemesy. Ez a' MAGER 's a' Béla Le-
 velessénél előforduló MOGER, nálam kétségen
 kívül tefzik azt, hogy a' Magyar egygykor Ma-

gyer 's Mogyer vala. Az 1358-diki Krónikásnak *Hunorját és Magorját*, kikből a' Magyarokat származtatta, így olvasom: Kún-er, Mag-er, az az: Kún férfi, Mag férfi. De ezek az Eleinknek nem Származtatóik, hanem valóságos tulajdon nemzeti Neveik lehettek.

126. A' *j* betűvel sokkal ritkábban éltek az Eleink, hogysem mi, sőt eleinten talán nem is esmérték. Így ezek: Jel, Jere, Jöjj, Jöfzte, Jövel, Jönni, nálok így hangzottak: Gyel, Gyere, Gyöj, vagy inkább Gyövj, Gyöfzte, Gyövelsz te, Gyövel, Gyövni. Így a' deákból vett Keresztneveket is a' *j* helyében többire *i*-vel vagy *gy*-vel mondták ki imígy: Iván, Izsep, Iromos, Gyerolimos, Gyula, ezek helyében: *Joannes, Josephus, Jeronimus, Julius*. Már most némelly kényes szájuak tsaknem minden Szókat *ly* helyett *j*-vel ejtenek ki, *) sőt már néhol *gy* helyében is *j*-vel kezdenek élni imígy: Hajma, Hajmáz, Jomor, Jökér, Jümölts. 'S így ma holnap, tsupán Kényességünk miatt, ezek a' két régi Kún és Magyar Hangok *ly* és *gy* egészen ki fognak veszni Nyelvünkben.

*) Ezt a' helytelen Ejtést a' Tifzán túl valók 's Erdélyiek alig ha nem az Oláhoktól vették, kiknél a' *Lepus, Jepure; Mulier, Mujere; 'st. af.* Némellyek már a' puszta *l* helyében is kezdik ejteni imígy: Bojond, Haláj, Hojjó, Jány, Juk, 'st. af.

127. A' kik azt akarják, hogy a' Magyar Szavak úgy irattassanak, mint ejtetnek, azok

minden bizonynyal azt is kívánhatják, hogy ezeket is: eredj, maradj, szaladj, bolt, folt, volt, böjt, föld, zöld, ezután így írjuk: eregy, maragy, szalagy, bót, fót, vót, böt, fód, zöd, mert ezeket valamint mi a' Közbeszédben, úgy a' Közemberünk is többire mind így ejti.

128. A' MÉNKŐ egygykor vagy Mennykönek az az: Mennyei Könek mondatott, vagy pedig, a' mi hihetőbb, Menőkőnek, az az: Járókőnek, valamint Fénkö és Kénkö Fenőkőnek és Kenőkőnek. Elég az hozzá, hogy Könek igen illetlenül neveztetett. Én azt tartom, hogy a' legjobb neve: Égitűz, valamint az Esőnek Egivíz.

129. Még a' TŰZ és VÍZ is, a' mint gyanakodom, eleinten másként hangzottak nálunk. Már a' végbetű z ezen Szavakban engem megintett, hogy a' vólt *aznak* vagy *eznek* legyen hagyott nyoma. Én tehát a' többi Fin Nemzetek Tűzet és Vízet jelentő Szavaikat felkerestem, 's azokat a' Vottyákoknál így találtam: Tűz, *Tul*; Víz, *Wu*. Ezekből azt hoztam ki, hogy eleinten minálunk is a' Tűz *Tul* lehetett, azután *Tul-ez*, annakutánna *Tülz*, 's végre Tűz lett. A' Víz pedig eleinten *Vu* vagy *Vü*, azután *Vu-ez* vagy *Vü-ez*, 's abból végre Víz lett.

130. Már régen sokat gondolkodtam azon, honnan eredett legyen az Igénk: IMÁDNI, *Adorare*. Hogy az Imádkozni ebből az Imádniból származott, 's nem *Imánkozniból* vagyis a' török Pap *Imán* nevéből, a' mint a' Debretzeni

Grammaticusok vélekedtek, az látni való. Imádni, úgy tesszik, *Imából* eredett, de mit tett légyen ez az *Ima*, bizonytalan. Bartzafalvi Szabó Úrnak Szótárjában, mellyet Szigvart nevű Románhoz ragasztott, *Ima* annyi mint *Religio*. Én is egygykor azt véltem, hogy *Ima* az Eleinknél annyit tett mint Bálvány, *Idolum*, *Imago Dei ficti*, 's talán a' deák *Imago* szóból eredett volna, 's tsak azután, minekutánna Keresztyénekké lettek, vették volna annyinak mint Feszület, *Crucifixus*, *Imago Dei veri*, de most immár ezen vélekedésemet megváltoztattam. Mert hogy többféle Könyveket forgattam, mellyek a' Fin Nemzetekről ízóllanak, azokban azt találtam, hogy az Isten neve a' Tseremeseknél, Tsuvasoknál, és Vottyákoknál *Juma*, a' Finoknál, Elzteknél, 's Permiabélieknél pedig *Jumala*. Ez a' *Juma* vagyis *Ima* lehetett az Istenség neve az Eleinknél is, minekelőtte a' Kazulokkal megismerkedtek, 's azoktól az Istennek nevét elfogadták. *Juma* és *Ima* szint úgy megegygyezhetnek egygymással, valamint Juh és Ih, Juhász és Ihász, Juhar és Ihar, Juszalag és Ifzalag. 'S így a' *Juma* vagyis *Ima* szóból eredhetett *Jumádni* vagyis *Imádni*, *Ad Deum orare*, *Adorare*.

131. A' bizonyos, hogy a' KÉD és KEND Kegyedből vagyis Kegyelmedből eredtek, Ő KÉME és Ő KELME pedig ő Kegyelméből. Hajdan ez a' Kegyelmeddel való szóbeli tisztelés igen betses vala, úgy hogy a' legszegényebb

Ember is bízvást mondhatta akármelly Dúsgazdagnak 's Főembernek, most mindazáltal (bizonytalan mi okból) ezen divatját igen elvesztette, 's többire csak a' Közembereknek 's Alábbvalóknak adatik. Ha nem tsalatom, tsupán a' Kéd és Kend szerzette ezt, mellyel egygy-némelly Büfzkék az Alábbvalókat kezdték illetni. Már most ez a' szép szóbeli illetés Kegyelmed, *tua Gratia, deine Gnade*, nálunk méltó ok nélkül megvan vetve, 's gyakorta vesztegettetik még az Inasokra is, például: Ki embere Kegyelmed? Mondja meg Kegyelmed az Urának, hogy 's a' t.

132. Sokfélémnek VIII Dar. 135-dik Levélf. előhozott régi Névmássainkról már most egygyben másban különbb vélekedéssel vagyok, 's azt tartom, hogy nekem is szabad a' tett botlásomat helyre hoznom, vagy legalább azt ismét említenem, a' mit most immár igazabbnak 's helyesebbnek lenni vélem. A' régi Névmássainkat most így adom elő:

1. én. — en, em, eme.
2. enyém. — enem, enen, eneme.
3. énnekem. — nekem, nekeme.
4. engem, engemet. — enemet, ememet, emet.
5. éntőlem. — tőlem, tőleme.
1. mi, mik, mink. — mü, mük, emük.
2. mienk. — müünk, mümük, müemük.
3. minékünk. — nekünk, nekmük, nekemük.
4. minket. — münket, mümüket, müket.

5. mitőlünk. — tőlünk, tölemk, tölemük.
1. te. — ed, ete.
2. tied, tijed. — teed, teete.
3. teneked. — neked, nekete.
4. téged, tégedet. — teed, teetet, etet.
5. tetőled. — tőled, tőlete.
1. ti, tik. — tü, tük, etük.
2. tietek. — tütük, tüetük.
3. tinéktek. — nektek, nektük, neketük.
4. titeket, tikteket — tütüket, tüktüket, tüket.
5. titőletek. — tőletek, tőletük.
1. ő. — ev, ve, eve.
2. övé, övő. — eev, eveve.
3. őnéki. — neki, nekő, nekev, nekeve.
4. őtet, őt. — evt, evet.
5. ötőle. — tőle, tölő, tőlev, tölve, tőleve.
1. ök. — evk, vük, evük.
2. övék, övök. — eevk, eevük.
3. őnekik. — nekik, nekök, nekev, nekevük.
4. őket. — evket, vüket, evüket.
5. ötölök. — tölök, tőlevk, tőlvük, tőlevük.

Eleinten így lehettek ezek is :

Veleme. — Velete. — Veleve.
 Velemük. — Veletük. — Velevük.
 Elmeeme. — Elmeete. — Elmeeve.
 Elmeemük. — Elmeetük. — Elmeevük.

A' Magyar Történeteket illető Jegyzetim.

133. Hogy a' mostani KÚNOK ama régi Hunnuszok Maradékaik, azt Otrokótsi Foris után

immár Szegedi is vitatta, midőn *in Decretis Regum Hungariae, qui Transsilvaniam possederunt*, pag. 260. edit. 1763. Moldváról 's Butsák földjéről szólván így ír: *Cumanos, veteres hujus Regni incolae, Hunnorum fuisse progeniem, nemo inficias ibit.*

134. A' JÁSZ KÜRT Lehel Kürtjének is neveztetik, de nem jól. Lehelnek legkisebb köze sem vala a' Jászokkal 's Kúnokkal, kik tsak mint egygy három száz esztendőök múlva jöttek utánna az Országunkba. Lehel (igaz neve szerint Lél, régi Kéziratokban *Leel*) Tasnak, a' Hét-Magyar Főemberek közül egygyikének a' fia vala, ki Almossal 's Árpáddal jött ide Ázsiából. Ez a' Lehel, minekutánna sok diadalmokban részesültt, végre még is olly szerentsétlen vala, hogy Óspurnál a' Német Tsászárnak kezébe kerültt, ki is ötöt Régenspurnál 955-ben felakasztatta. Midőn tehát azon elmélkedtem, miként kaphatta legyen a' Jász Kürt a' Lehel nevét, az juta eszemben, hogy mivel a' múltt időkben a' régi Énekek és Képek Lehelt mindenkor Kürttel 's nagy Vitéznek emlegették, ez okból a' Jászok közül egygyvalaki ötöt választá 's hirdeté ki a' Kürt egygykori Urának. Ha ki lehetne venni a' Kürtön kimetszett Képekből a' munka idejét vagy pedig hajdani Urának az ő nevét, úgy bizony valamelly Kún vagy Jász Hadivezérhez tartozottnak találnók. Egygyfzóval, ha ez a' Kürt méltán neveztetik Jász Kürt-

nek, úgy lehetetlen, hogy egygykor a' Lehel Kürtje lett volna; ha pedig valóban Lehel Maradványa, úgy Jász Kürtnek a' nevét méltán nem viselheti.

135. Az 1222-diki *Decretum*nak V Szakaszában előforduló BILLUCUS REGALIS ki lett légyen, azon már többen törték a' fejöket. A' Végezésnek deák szavai imezek: *Fures et latrones Billuci regales discutiant, ad pedes tamen ipsius Comititis*. Némelly más levelekben *Bylochusoknak* is neveztetnek. Többire azt tartják felölök, hogy Szolgabirák valának. Más egygyvalaki Királyi falus Ispányoknak vélte. Én azt tartom, hogy bizonyos hites Emberek valának 's *Billucusoknak* vagyis Bélyegéseknek onnan mondattak, mert az igaz Marhára Billyeget az az: Petsétet szoktak vólt sütni, 's a' kinyilatkozott Orvokat és Fofztókat színt úgy sütéssel billyegezték meg.

136. A' fehér Lovakon való ORSZAG VÁSARLASA, ha valóban megtörtént, a' mint az itthoni Irók emlegetik, tehát nem a' Szva-topluggal történt, hanem Tsalánnal Tételi Bolgár *) Fejedelemmel. Ebben inkább kell hinnünk Béla Levelessének, hogysem amaz 1358-diki Krónikának, mellyet Túrótzi János magáévá tett. Ez a' Krónika, főképpen a' Sz. István idejéig, tele mindenféle tetemes 's tapogatható hibákkal. Hogy ditső Eleinknek Almossal való ide jövetelőket 's Árpád alatt az Ország

elfoglalását színt olly örök Éj nem borítja, a' millyen fedi Rokonjaiknak a' Kúnoknak 373-dik körül történtt ide érkezésöket, 's általok ezen Országnek diadalmas bévevését, azt tsupán az említett Béla Levelessének köszönhetjük. Kezai 's az 1358-diki és 1473-diki Krónikák alig említenek valamit a' hét Kapitányokon kívül, 's még ezeket is hibásan. Ha kérded, mi az oka? Mert semmit se tudtak a' Béla Levelessének Munkájáról.

*) Ezek az akkori Bolgárok, vélekedésem szerént, nem lehettek mások, hanem a' mostani Rátzoknak Elejik. Servia hajdan Bulgariának nevezetett, 's Béla Levelessénél is Nándor-Fejérvár Alba Bulgariae. Ezen Bolgárok, Tsalánnak volt Jobbágyi, időjárával a' Tisza mellékéről a' Duna, Dráva, és Száva mellékére a' többi feleikhez eltávoztak. De a' Mén-Marót és Galád Bolgár Jobbágyainak Maradékiból a' Maros és Temes mellékén még most is elegen vagynak hátra. Szegedet és Tsongrádot, a' mint mondják, hajdan nagyobb részről merő Rátzok lakták. Midőn Kostyán Görög Tsászfár azt írja, hogy a' Magyarokat 950-dik körül napkelet felől a' Bolgároktól a' Duna vize választja el, tehát Serviát értette, melly akkor Bulgariának nevezetett, 's nem, a' mint Pray véli, az Ölt vizén alól ama tenger felé fekvő Bolgárországot.

137. SZEPEST egygynémelly *Pseudoetymologus* eme szóllásunktól származtatta: Szép ez! De e' bizony tsak ollyan erőltetett Származta.

tás, mint Mármarosé Már ama roszból, Baranyáé Bor annyából, 'st. af. Azután Szepest a Magyar Köznép soha nem lakta, hogy így elnevezhette volna. Ha mit Szép ez! - től kellett volna Szepesnek nevezni, az inkább Hegyallya vagy Balaton tája, vagy pedig Debretzen vidéke lehetett volna, mert ez már a' Bolgár Tótoktól is Jó földnek hivattatott, úgymint *Dobrazem*, 's a' jó és szép föld egygyütt járnak. Szepesnek hamarább a' deák *Sepes Regni*, az az: Ország széle, határa, 's végtája adhatott nevet, mert ott választották el egymástól a' két Országot már a' legrégibb időben a' Tátor hegyek. A' deák *Scepusium* minden bizonynyal hajdan *Sepusiumnak* olvastatott, mert egygykor *Sc* annyit tett nálunk mint most *Sz*. Azonban meglehet az is, hogy Szepesnek az ő töfzava a' deák *Spes* szó vala, az az: Reménység, mellyel az egygykori Tótok, Németek, vagy Olaszok (mert ezek is jöttek Szepesbe mint Újszállók, Újlakosok) érkeztek oda, 's elnevezték. Abból a' Tótok *Spist* tsináltak, a' Magyarok pedig szokások szerént meglágyíták, 's így ejték ki: Szepes, végre a' Németek oda érkezvén, Szepesből nevezék *Sipsnek*, 's azután *Zipsnek*. Ugyan is a' Németek szokások, hogy a' magyar *Sz*. hangot *tz*-re változtatják. Így lett Székelyből *Zeckel*, Széksóból *Zicksalz*, 'st. af.

138. Oláh Miklós Esztergami Érsek 's a' XVI századi Történetírónk, Magyarország leirá-

sában így ír: *Wissegrad, quod Germani Plintenburg vocant.* — — Hogy ezen Várnak az ő eredeti neve *Vissigrad* legyen, arról nem lehet kételkednünk. Ugyan is e' tájt már a' Magyarok előtt a' Tótok lakták és birták. Ez az eredeti neve kimutatja, hogy ez a' magas hegyen épült Vár (I Károly Király leveleiben *Altum Castrum*) már a' Magyarok ide jövetelök előtt a' helyén vala, 's a' nevét onnan vette, mert alatta ismét egygy más Vár vala. Mitől neveztetett hajdan *Plintenburgnak* vagyis *Blindenburgnak*, az az: Vakok várának, arról semmi Irónk nem emlékezik. Nékem úgy tetszik, hogy ama két megvakított Hertzegektől: Almostól és Bélától, kiket Kálmán Király szemeiktől megfosztatott. *) Azok lakhattak benne vakaságokban. Az említett Almos a' Várhoz közel eső Dömösi Apáturságot szerzette. A' Vizsegrádi vár és birtok vala talán ezen két vak Hertzegek lakásokra 's táplálásokra rendeltt Királyi Jószág. Nékem mind úgy látszik, hogy már a' régi Duna melléki Tót Fejedelmek lakták Vizsegrádot.

*) Ezt a' pártot üző Királyi Vér Rokonyinak büntetését a' mi régi Magyar Udvarunk a' Görög Tsászári Udvertól kapta fel.

139. Hogy midőn az Eleink Keresztyéneké lettek, 's a' Barom tenyészet mellett a' Szántást és Vetést kezdték üzni, az európai CIVI-

LISATIÓNAK elejét az itt és a' szomszédságban talált Tótoktól vették, az kitetszik nem csak a' Földmivelésnek még most is divatban nálunk lévő legtöbb szavaiból, hanem a' Mesterembereknek neveikből is. Illyenek többiközt: Mészáros, Kováts, Takáts, Bakáts, Szakáts, Bodnár, Tsifzár, Kollár, Kádár, mellyek tótul így hangzanak: *Maszár, Kuváts, Tháts, Bucháts, Szekáts, Bednár, Tsifztsár, Kolár, Kágyár*. Azután időjártával a' Németektől 's Olaszoktól is tanítottak egygyre másra. Immár a' Keresztyénségnek felvételeitől fogva, de leginkább 1300 dik után, Hazánknak legfőbb Kereskedése 's Közösködése vala Olaszországgal, míglen 1526 ban a' napnyugoti Németekkel egygy Urat nyertünk, 's az által azután sok jó és rossz szokást is tőlök felvettünk. Ezen említett időig vagyis a' Mohátsi ütközetig a' legnépesebb 's legpénzesebb Vármegyék valának Baranya, Tolna, Somogy, és Szala; a' Városok közt pedig Buda; Pest, Péts, Kassa, és Kolosvár. Akkoron legtöbb Püspökink születésökre nézve Horvátok és Dalmátok valának, mert ezek vevék leginkább a' szomszéd olaszországi Főoskolákban, úgymint Páduában, Bonóniában, és Florentziában tanulásokat 's tsinosulásokat. Sőt az akkori fővebb Házaink is többire onnan eredtek, úgymint Latzkfi vagyis Latzkovits, Garai, Zápolyi, 's a' t. Gara és Zápolya Hor-

vát vagyis Tótorországban fekszenek, 's a' földnépe nyelvén így ejtetnek: *Gora, Zápolye*.

140. Hogy a' Dunán túl való Föld, melly a' Rómaiaktól PANNONIANAK neveztetett, az Országunknak mindenkor leggazdagabb 's legnépesebb Darabja vala, annak több az oka. 1-ször: az odavaló lakos mindenét mindenkor jó áron eladhatta Óstriába és Stiriába. 2-szor: Olaszország is legközelebb vala hozzája, hová mindenkor a' magyar szarvas, gyapjas, és sertés Marha bőven hajtatott. 3-szor: az ételre, ruhára, 's egyéb fényűzésre való olasz Árúk arra vevék hajdan útjokat, úgymint Péts által Fejérvárra, Elztergamba, 's Budára. *) Sőt már az Eleinknek a' Duna és Tisza mellékére lett első érkezésekkor, az az 900-dik felé Országunknak ez a' Részle lehetett a' leggazdagabb, legmiveltebb, 's legnépesebb. Ugyan ez okból válassztá magának Árpád, a' Magyaroknak első Fejedelmök, ezen tájt tulajdonúl, úgymint Székes Fejérvár vidékét.

*) Az Ároskodást, vagyis a' Városokban a' házi boltokban darabonként való Árulást akkor nálunk tsupán az Olaszok üzték, kiket a' régi levelek *Latini* oknak neveznek. Magyarországból Olaszországba a' járás akkor, úgy tetszik, Zsegnye, Segnia, által történt, hol a' hajóba léptek. Azután a' Zsidók és Bolgárok is kezdték üzni nálunk ezt az apróban való Kereskedést, de tsak a' kisebb Helyeken. Ezen Bolgárok, a' mint látszik, a' mostani Rátzoknak Elejik lehettek, a' XIII Században

Hismaelitákna k, sőt Saracenusoknak is neveztettek, mivel a' Mahumed Vallását követték, Minekelőtte a' Tifza és Szamos mellékére jöttek, hol az Eleink 900-dik felé reájok akadtak, hajdan a' Sártenger és Ételvíze mellett tartózkodtak. Az Oroszoknál Chvalen vala a' nevök, 's tőlök neveztetett a' Sártenger oroszúl Chvalenskoe more, Mare caspium, scythicum, hyrcanum, bulgaricum. Midőn a' Tifzához értek, ott sok Helységeknek, hol megtelepedtek, azon Helyektől adtak nevet, mellyeket az Ételvíze 's a' Sártenger mellett oda hagytak. Illyenek valának a' többiközt Bulgari, Bugor, Szakmarfz k, Tura, mellyek most a' Magyaroktól így neveztetnek: Polgári, Bihar, Szatmár, Túr.

141. Ha ki legjobban esmérhette a' *Hunnusokat*, 's azután a' Moldvai, Krimi, és Besse nyei KÚNOKAT, az bizonynyára a' Görög Nemzet vala, mert az szüntelenül bajlódott ő velek. Már pedig ezen Nemzetnek Iróji mind a' *Hunnusokat*, mind a' *Chunusokat* vagyis *Cumanusokat*, mind pedig a' *Byssenusokat* vagyis *Picenusokat* mindenkor csak *Scytháknak* nevezik, kihez képest ez által is tudtunkra adják, hogy csak azon egygy Népek esmérték. Ellenben a' Magyarokat, noha szint úgy Kún Nemzetből eredtek is egygykor, *Turcusoknak* hiják. Honnan jöhetett ez a' nevezet Nemzetünkre, bizonytalan.

142. Hogy Belgrád, *Alba Graeca*, Béla Levelessénél *Alba Bulgariae*, magyarul LAN-

DOR vagy NANDOR Fejérvárnak neveztetett, azt kiki tudja. Már honnan származhatott ezen nevezete, arról, hagyd légyen szabad vélekedni. Én azt tartom, hogy valamelly Bolgár, Rátz, vagy Görög *Leander* avagy *Neander* nevű Főembertől neveztetett így, ki azt vagy felépítette, vagy helyre hozta, vagy megerősítette, vagy legalább sokáig lakta és bírta. Nékem ezen Helynek Rátz Fejérvár neve legjobban tetszik, mert az a *Servia* országnak Fővárosa, 's a *Servius*, *Rascius*, *Rascianus*, magyarul Rátznak neveztetik.

143. A' mi régi NÉMET VENDÉGINK vagyis Jövevényink, *Hospites nostri Teutonicī*, kikkel a' hajdani Királyok majd e', majd ama Tájt akarták népesebbé tenni, vagy pedig a' Hegyekben bányászni, a' Rózsákat igen szerethették. Ugyan is gyakorta azoktól nevezték Uj szállásaikat. Így támadtt Gömörben *Rosenau*, Lipótban *Rosenberg*, 's Pozsonban *Rosenthal*, most Rosindol, Nagy Szombat mellett. A' Pozsoni Hegyek allyát 's Nyitra és Bars vármegyét egész Garam vizig egygykor mind Németek lakták, a' mint számos tót Helységek németből faragott neveik mái napig kimutatják. Ezt bizonyítják színt úgy Pozsonnak, Nagy Szombatnak, 's Galgótnak németből eredett tót neveik, úgymint *Presporek*, *Preßburgból*, *Trnava Dornauból*, vagy pedig *Dürre auból*, 's *Frasták Frey Stadtból*. Így *Grab* most Guráb; *Grünau* Grinava; *Tzeit*

Tzajla; *Schöne Wiese* Senkvitze; *Ottenthal* Om-pítál; *Sanddorf* Sándorf; *Krummbach*, Krupa, Korompa; *Spatzendorf*, Spatsintze, Spátza; 'st. af. De ezek a' Pozson, Nyitra, és Bars vármegyei Németek, kiktől ezen Helyeknek a' leg-régibb nevök eredett, már a' Magyarok, sőt Tótok előtt is laktak ott. Ezek lehettek azok a' Németek, kiket az Irók *Quadusoknak* neveztek, 's kik a' Rómaiakkal is gyakran megütköztek.

144. Ezt: *Fratres Calendarum* Szegedi így fejt: *Fratres Sodalitiorum seu Confraternitatum*. De nékem úgy tetszik, hogy ezek a' KALANDOS TARSÁK nem mások valának egygykor, hanem Szarándokok, Bútsújárók, Sz. Ereklýéket látogatók, Sz. Helyekre, úgymint Rómába Jéruzsálembe, itthon pedig Fejérvárra 's Váradra (a' Bútsú vagyis Botsánat nyeréséért, *ad consequendas indulgentias, impetrandamque veniam sive remissionem peccatorum*) egygyütt járók. Származott pedig, a' mint tetszik, a' Kala szótól, melly annyit tett mint Út, ehez képest a' Kalandos Társak Szarándokok vagyis Utazótársak valának.

145. Ama régi Ének: Emlékezzünk Régiekről, mellyet Révai Barátom immár előadott, 's részszerént igen szépen meg is magyarázott, tsak XIV vagy XV Században szereztetett. Ez onnan kitetszik, mert valamint Béla Levelese semmit sem említ a' Szvatoplugtól fejér lovon vett Országáról, hanem inkább a' Tsalán nevű

Bolgár Fejedelemtől tizenkét fejer lovakért vásároltatja, úgy Kezai Simon is Szvatoplugról csak ezt írja: *hunc quidem Hungari de fluvio Hung variis muneribus allectum — — cum tota militia perimunt.* Ellenben az 1358-diki Krónikás egészen az Énekszerző előadása szerént beszél, 's ugyan azért igen hihető, hogy valamellyik közülök a' másiktól tanulta a' történetet. Némek (az *Orthographiára* tekintvén, a' mint azt Révai Elegyes Verseivel előadta) az Ének a' Krónikánál valamivel utóbbinak látszik lenni. Béla Levelese ezt mind jobban tudhatta, mert mind közelebb volt azon időhez, mind pedig többféle régi Krónikáknak hasznát vehette, melyek az 1241-diki Nagy Tatárjáráskor elégtek, 's örökre elvesztek.

146. Egygy Barátom azt tartja, hogy a' SÓ, *Sal*, hajdan minálunk SAJÓNAK mondatott, 's a' Sajó vize is onnan neveztetett így. Ez a' folyóvíz, úgymond, Gömörben egygy hegyből ered, melly tótúl *Szlana hora*, 's németül *Salzberg* nevet visel a' Felső és Alsó Sajó nevű faluk mellett, tótúl *Horna a Dolna Szlana*, németül *Ober und Unter Salz*. Meglehet, hogy egygykor ott Sót ástak, vagy legalább valamelly Sós Kút vala, most mindazáltal a' Sónak nints legkisebb jele. Ezt halván eszembe jött, hogy a' Közember még most is néhol a' Sótalant Sajtalannak mondja, a' mi is talán egygykor Sajótalannak mondatott. Hogy a' Béla Levelese az

említett folyót már akkor Sajónak vagyis Sójónak, *Souyou*, nevezi, midőn az Eleink legelőször érkeztek hozzá, az onnan jöhet, mert ő a' helyeket, hegyeket, és folyókat többire úgy nevezi, a' mint már az ő idejében nevezik vala azokat. Ha még is a' hasonló Szavakra akarunk tekinteni, tehát hihetőbb, hogy a' Só hajdan *Sounak* mondatott, valamint Hó, Ló, Tó, Jó, *Hounak*, *Lounak*, *Tounak*, *Jounak*, vagyis *Hovnak*, *Lovnak*, *Tovnak*, *Jovnak*. 'S ugyan ezekből eredhettek Hovos, Lovos, Tovos, most Havas, Lovas, Tavas; azután Lovag, Lovagolni, Lovász, Jovallom, Jovítom, Jovúlok.

147. Hogy a' Hegyeknek belső mivélése vagyis a' HEGYMIVELÉS, Hegyásás, Bányászat, *Cultura fodinarum*, *Bergbau*, nálunk elejétől fogva a' Németek által üztetett, abban lehetünk bizonyosak. Sőt a' mi Felföldünkön, az az: Körmöztz, Selmetz, és Szomolnok táján, hogy a' Bányákat már az Eleinknek érkezésök előtt ama Tót vagyis Morva és Bolgár Fejedelmek alatt a' Németek mivelték, annak többiközt jele lehet, hogy a' régi Tótoktól a' Hegyásat vagyis a' Bánya, *Fodina*, *Bavnyának* mondatott, a' mi is a' német *Bauból* eredett. *Auf den Bau kommen* a' Németeknél egygykor annyit tett, mint *Ad metalla vel in latumias damnari*, az az: Értz vagy Kőbánya munkára íteltetni. A' Bánya Városink neveik is, úgy tetszik, többire mind német származásúak, úgy.

mint *Kremnitz*, *Schemnitz*, *Schmölnitz*, *Gölnitz*, 's a' t. mellyekből a' Tótok ezeket faragták: *Kremnitza*, *) *Stsavnitza*, az Eleink pedig ezeket: *Körmözt*, *Selmetz*. Valamint a' Tótoknál a' német *Bauból Bavnya* lett, úgy ez a' *Bavnya* az Eleinknél Bányává változott.

*) Mások ezt a' *Kremnitz*át, sőt a' német *Kremnitz*et is, a' régibb tót nevéből *Gremennitz*ából származtatják, a' melly szó annyit tett volna, mint Tűzkőbánya, Kova Kőbánya.

148. A' régi TÓTOK, a' mint már említém, fa Házakban laktak. *) Az egész Házban tsupán a' Kementze vala Kőből, mi okból *Kamennitzának* mondatott, 's abból eredett a' mi Kementze szavunk. A' Városaik is, az az: Vásárhelyeik, merő fa Házakból állottak, ez okból a' régi tót Városoknak semmi jelök többé nem táltatik, 's ha valahol valami düledéket veszünk észre, az minden bizonynyal nem a' Tótoktól való, hanem a' rajtok uralkodott Rómaiaktól, minekutánna nem tsak *Noricum* és *Illiricum*, hanem még *Pannonia*, *Moesia*; sőt *Dacia* is hatalmukba jött. Ezek az Országok akkor az én vélekedésem szerént, (mert vannak, kik más-ként vélekednek) merő tótféle Nemzetektől voltak megszálva. A' mi illeti az Ó Budánál, Szörynél, Györnél, Szombathelynél, 's Német Óvárnál még imitt amott előforduló vagy pedig a' földben lappangó falakat, azokat mind a' győzedelmes 's uralkodó Rómaiak rakták, mert

ott állottak *Aquincum*, *Bregetio*, *Arrabona*, *Savaria*, *Carnuntum*. **) Hijába keresünk efféle falakat 's dűledékeket a' Dunának balfelén, úgymint Nagy Szombat, Galgótz, Nyitra, Léva, Ság, Gyarmat, vagy Losontz táján, mert ott a' Rómaiak soha semmit se birtak, 's a' tsinatlan és durva Németek, *Quadusok*, 's *Tótok*, *Jaziges*, mind addig egyedül uralkodtak, míg egygy más Nemzet, náloknál ugyan semmiben nem tsinosabb, de a' hartzolásban 's hadviselésben sokkal tudósabb, őket egygy új igának felvételére kényszerítette. ***) A' Totoknál, a' mint mondám, tsak a' Fejedelmőknek Székeshelye 's a' hegyeken imitt amott épültt Várak valának kövekből. A' Kereskedésök tsupán baromból 's gahonából állott. A' Vallások vagyis az Isteni szolgálatjok eleinten Aldomásokból áll vala, az az: Isten ditséretére 's áldására való éneklésből, mellyet a' szabad ég alatt szoktak véghez vinni, sok barmot öletvén 's azoknak húsából vendégeskedvén, 's a' mellett különbbféle test gyakorló Játékokat üzvén. De minekutánna a' Római iga alá estek (értsd a' Pannóniai Tótokat) ezek legottan azon valának, hogy az Alisteneik tiszteletét ő hozzájuk is behozhassák, melly azonnal a' Városokban lábra is kapott, mert ott a' Tifztségeket többire a' Rómaiak vagyis az akkori Olaszok birtak, 's a' Kereskedést és Mesterségeket is ők üzték egyedül.

*) Sőt még a' mostaniak is, valahol lehet 's a' fának bősége megengedi, mind azokban laknak.

**) Millyen lett légyen akkor a' Dunán túl való Országunk, legjobban kitetszik Dio Cassiusnak 49-dik Könyvének ezen szavaiból: „Pannonii habitant ad Istrum fluvium a Norico usque ad Mysiam Europaeam, Dalmatis vicini; tolerant autem omnium hominum vitam durissimam, nam neque terram neque aërem felicem habent, neque apud eos oleum aut vinum, nisi paucissimum, nascitur — — hordeum et milium edunt, et potum ex eis conficiunt — — quod ego non auditu tantum aut lectione, sed re ipsa cognitum, cum praeessem videlicet ei nationi, scribo — — unde haec, quae scribo, explorata mihi sunt.” Ezekből: cum praeessem ei nationi, bátran kilehet hozni, hogy a' Pannonok a' Rómaiaktól különbb nemzetbéliek valának. Azoknak vélekedések tehát, kik azt hirdették, hogy a' Pannonok Oláhféle vagyis Római nyelven beszéltek, megnem állhat.

***) Ezek valának a' Kúnok vagyis az úgy nevezett Hunnusok, de a' kiknek uralkodások száz eftendőt sem érhetett el, hogy a' Tótok ismét új igát láttak, úgymint a' Németeknek rajtok való uralkodásokat. Ezt azután az Abároké váltotta fel, melyet Nagy Károly végre megszüntette. Ekkor újra a' Frank-Németek kezdtek rajtok uralkodni, míg utóljára a' Kún Nemzetnek egygy ismét új ága (a' mostani Magyaroknak Elejik) ide kerültt, 's az ide való Tótokat a' maga hatalma alá hódította.

149. MARIA TERÉZSIAT két Dolognak végbenviteléért lehet méltán 's leginkább áldanunk, úgymint a' Kinzásnak 's az úgy tartatott

Bűbajos Aszszonyoknak megégetésének megtiltásaért. *) Ezt a' két Dolgot alkalmasént ama *Swieten* nyerte ki nála, ki sokféle Tudománya mellett olly jól esmérte az Embereket. Ráth Mátyás Ur az akkori Hírmondójában igen jól vette észre, hogy ezt a' két háláadásra legméltoább Rendelését valamennyin, kik halála után ditsérték, elfelejtették előhozni. Ugyan is a' Kínzás igen gyakran azt szerzette, hogy a' gyanús, de egyetemben ártatlan Ember, elnem győzhetvén a' Kínokat szenvedni, kész akarva oda szánta magát a' halálra, 's az elnem követett Vétket is magájénak vallotta. **) A' Bűbajos Aszszonyokban már Kálmán Királyunk se hitt, noha, a' mint némellyek akarják, Püspökből lett Királya, vagy pedig annak készültt egygykor. Hogy ez a' Király, akkori időre nézve, kiderültt ezü Fejedelem lehetett, 's tsak a' Barát Iróink (ők legjobban tudhatták, mi okból) irák le őtet olly rútúl (lásd az 1358-diki Krónikát róla) az kitetszik az alatta hozott Törvényekből 's Végezésekből. Könyves Kálmánnak talán tsak onnan neveztetett, mert szeretett olvasni (talán Római *classicus Auctorokat*) 's gyakran Könyvet Kezében hordozva látták, miből azután az utóbbi Barátok azt koholták, hogy ez a' neve onnan eredett, mert úgymint Király is *Horas canonicas* vagyis a' *Breviariumot* kellett imádkoznia.

*) A' Búbájról 's annak eredetéről emlékeztem immár. Kik és mért szerzették az Észnek boszfújára ezt az Ördög hatalmáról való hitelt, el lehet gondolni. Még most is boszfzonkodom, ha megemlékezem, miket láttam otthon gyermek koromban. Egygykor, tudniillik, soká nem akartt semmit is esni nyárban. Legottan azt fogták a' falusi szegényebb sorsú Vénafzfzonyokra, hogy ők mint Boszfzorkányok szerzenék ezt. A' Birák tehát, Szolgabíró 's Plébános tudtával, valamennyi szegény Vénafzfzonyokat özfzefogdosták, 's a' Vág vize szakadékához vitték feresztetni. Jegyzésre méltó, hogy a' birtokosabb paraszt Vénafzfzonyok menttek maradtak, mert ezekre semmi gyanu nem volt. Az oda hozottakat egygyenként vitték a' vízbe, 's ha valamellyik nem akartt tüstént elmerülni, az már ő tőlök valóságos Boszfzorkánynak tartatott, kit is legottan a' Vármegye tömlötzébe küldöttek. Holott egygy ideig fogságot 's nyomorúságot szenvedén, végre előhivattatott, 's minekutánna Korbátsolással a' Vallásra kényszerítetett, akkor megemlékezvén holmi apró varáslásira, mellyeket tett egygy kis ajándékért a' hajadon Leányoknak, hogy mennél előbb férjet kapjanak, vagy hogy a' kívánt Szeretőlegényt megnyerhessék, utóljára maga is elhitte, hogy ő valóban Boszfzorkány legyen, 's megvallotta. Ehezképest tulajdon szája vallására Boszfzorkánynak esmértetett, legottan sok szép hasábfákból egygy nagy rakás emeltetett, 's azon azután úgymint Boszfzorkány megégettetett.

*) A' Kínzást emlegetvén, nem győzöm tsudálni, hogy hogy írhatta Tserei Farkas a' Magyar és Székely Afzfzonyok Törvényjében, melly Kolosváratt 1800-ban jött ki, 29-dik levélfelén ezeket: „Mikor valamelly Afzfzonyt vagy Leányt megkellene gonofz tse-

lekedete vallására kinezni, mentt lészén attól, ha tizenhat elztendősnél kisebb idősnek találtatik, holott a' Férli azt elnem kerülheti tizennégyszáz elztendőskorában is." Ezek bizony csak a' régiebb időkhez illenek, mert a' Kínzás szint úgy megszűnt Erdélyben is.

150. Honnan neveztetett ama Dunaköz, melly Pozsontól Komáromig terjed, TSALLÓKÖZNEK, bizonytalan. Nékem úgy tetszik, hogy a' mit most Tsallóköznek neveznek az odavalók, azt egygykor valóban Tsaló - Köznek mondták, mert ez a' Köz a' Dunának véletlen áradása által ollykor az idegent magába zárván, úgy megtsalja, hogy hat 's hét napot is ott kell töltenie, míg kiszabadúlhat belőle. Azután a' lakosait is az áradás által gyakran megtsalja reménységökben a' leendő termés aránt. Ezekre való nézve nevezhették a' régiek Tsaló-Köznek, az az: Tsaló-Szigetnek. De mivel némellyek a' tsalárd és álnok Embert is Tsalókának 's Tsallóközinek kezdték nevezni, ez okból az odavalók az *l*-let benne megkettőztették, 's Tsallóköznek mondták. *G. Marsigli* is a' Dunának leírásában azt írja, hogy ezen Szigetnek neve magyarban szint annyit tenne, mint frantzban *Trompeuse*..

151. Etelének, a' *Hunnusok* Királyyoknak, két Levelessét vagyis Levélíróját (*Notariussát*, *Cancellariussát*) emlegeti *Priscus* görög Író így szólván: „his aderat Constantius, quem Aetius

ad Attilam, ut illi conscribendis epistolis deserviret, miserat — — Hic Constantius, ex Galliis occidentalibus ortus, ad Attilam et Bledam, ut illis in conscribendis epistolis operam daret, quemadmodum et post illum alter Constantius missus fuerat.” Ezekből kitetfszik, hogy ezek a' *Constantiusok* mind a' ketten Deákok az az: napnyugoti Keresztyének valának, 's nem Görögök. *Aetius* minden bizonynyal Görögöt nem küldött. Vólt azonban, némellyek szerént, még harmadik Levelese is bizonyos *Orestes* nevű, ki *Priscus* szerént a' Dráva és Száva közt született, 's Etele alatt annyira előmentt, hogy annak halála után a' fiát *Romulust* Tsászárnak tehetette. Ha tehát Etelének, a' Debretzeni *Grammaticusok* szerént, volt valóban valamelly görög Levél írója, ez az utolsó lehetett. Én mindazáltal igen kételkedem, mert ezen időben még a' Konstántzinápolyi Udvarnál mindenek deákul folytak.

152. Hogy egygykor Erdélyben Tótok laktak, a' bizonyos. Azok, a' mint már említém, BOLGAROK lehettek. Ők valának ama régi *Dacusok*, kiknek utolsó nemzeti Királyjuk *Decebalus* vala. Az Erdélyi Helyeknek tót eredetű neveiket lásd Gyarmatinál in *App. II. Operis: Affinitatis Linguae Hung.* Én itt tsak a' Hunyadvári Tornyot akarom említeni, melly egykor a' Rabok tartalékjuk vala, 's mái napig *Nyewolnitzának* hivattatik. Ez tótul vagyis bol-

gárúl annyit tett mint Szegények, az az: Ügyefogyottak lakhelyök, mert *Nyewolni* még most is tótul annyi mint Szegény, vagyis: A' ki nem élhet Kényjére. *Branyitska* annyit is tehetett ugyan mint *Defensorium*, Védőhely, de még is jóval közönségesebb jelentése imez: *Portula*, *Passus angustus*, melly onnan származhatott, mert ott van a' Hegyek közt lévő szoros Út, a' Hegyek torka vagyis nyílása, *Fauces montium*. Bolgárnak a' régi tulajdon neve Bulyár vagyis Bolyár vala, 's ebből eredhetett az Oláh Nemeseknek az ő Bojár nevök.

153. Hogy MATYAS KIRÁLY Bétsben Aprilisnek hatodik napján 1490-ben a' Nyulak házában *) halálozottmeg, a' bizonyos; de mitől haltt légyen meg, az az: természeti vagy erőszakos halállal múltt e ki, az még szenvedhet Kérdést. *Bonfinius*, ki vagy jelen vólt, vagy azoktól halhatta, kik akkor a' haldoklónál valának, azt írja, hogy a' Király már az előtt kornyadozott, de hogy Virágvasárnapján ebéd előtt a' Péter nevű Kultsárral fűgéket hozatott magának, 's az néki szuvasokat nyujtott volna, ezen annyira felindúltt, hogy kevés idő múlva a' guta őtet megütötte. Zsámboki pedig *Ranzanus* Könyvéhez való Toldalékában azt hirdette, hogy a' Király Köszvénybe esvén Bétsbe rándúltt, 's ott a' Gutaütésből azután halttmeg. Legottan a' gyanukat sorral illyenképpen hozza elő: „*Sunt, qui mortis causam fuisse Beatri-*

cem satis deformem velint. Quod haec cum negligi se videret — — sitiēti Mathiae ficus totas et eas veneno imbutas ante frigidae potum nimis blande exhibuisse devorandas. Quibus ille comestis, quasi dolum sentiens, Germanos et Hungaros exhortari atque orare non destiterit, suum filium ad regnum ut evocarent, periculosum aliunde accitorum esse imperium — — Haec ut aliquoties repetiverat, octavo a veneno exhibito die, hoc est IV Aprilis, illum ad regionem Sanctorum commigrasse. Alii etiam veru per nates dormienti immisso (némellyek mondják, mikor az árnyékszéken vala) necatum a quibusdam suis ajunt; quod affirmare non ausim.” Ez az utolsó gyanu, melly még most is nálunk a’ tudatlan Köznépnel uralkodik, tellyességgel hitet nem érdemel. De ha méregtől nem halt e meg, mellyet, a’ mint mondják, *Beatrix* (a’ Királynak valamelly Ellenségétől eltsábítatván, ’s Ulászlónak akkori szép iffiu tseh Királynak ölébe kívánkozván) néki az említett fűgékben nyujtott vagy nyujtatott volna, az nem bizonyos ugyan, de még is megtörténhetett. Mert, ha a’ Királyné részese volt ezen vétekben, vallyon ki merte volna megtámadni? János Hertzeg még akkor igen fiatal vala, ’s az Ország Nagyjai, a’ mint legottan kitetszett, a’ Királyné részén valának inkább, mintsem az övén. Tsudálni lehet, hogy *Pray Thurnschwamnak* helytelen gyanuját mel-

tónak ítélte az emlegetésre. Ugyan is ki hiheti, hogy Zápolyi István, az Országnek akkori Ná-
dorispánja, ki mindenét tsupán Mátyásnak kö-
szönhette, ötlet még is a' Kintse miatt megölte
volna.

*) Hajdan Hasenhaus, Domus Leporum,
mostan Das Hasische Haus, vagy zum drey
Hasen No. 1138.

154. Hogy a' régiebb Iróink, kik ETELÉ-
RÖL irtak, 's többire Papok és Barátok valá-
nak, annak halálát a' Boritalban 's a' Szerelem
dolgában való mértéketlenségének tulajdonítot-
ták, követvén ebben inkább *Jornandest*, mint-
sem *Comes Marcellinust*, azon nem kell tsudál-
koznunk. *) Mert az első Keresztyén, 's a' mi
több, Püspök vala, a' másik ellenben, a'
mint mondják, Pogány, 's a' Keresztyénségnek
nem kis Ellensége. *Jornandes* német eredetű Ra-
vennai Püspök élt 550 dik táján, *Marcellinus*
pedig 460-dik körül. Hogy a' Történethez kö-
zelebb lévő, sőt azon egygy időben élt író a'
hitelre sokkal méltóbb, mintsem egygy olly író,
ki már mint Keresztyén Püspök Etelének nem
lehetett barátja, 's mint született *Gothus*, az
az: Német a' Kún nemzetnek ellensége vala,
az látni való. **) *Marcellinus* Etele halálának
illy okát adja: „Attila Rex Hunnorum, Aetii
hortatu, noctu mulieris manu cultroque confo-
ditur.” Ez az Alfzony vala Ildikó, *Hildegun-
dis* (*Jornandesnél* 's *Bonfiniusnál* *Ildico*, *Sido-*

ninusnál pedig és *Callimachusnál* *Hildicon*) *Her-ricusnak* Burgonyország Fejedelmének leánya. Ezt a' szép fejedelmi Kisasszonyt az atyáért úgymint Kezest vitte el magával Etele *Cabilo-numból* (ez most *Chalons sur Saone*) azután bele szeretett, de az immár *Waltherrel* megismerkedvén, ezt Etelénél többre betsülte, 's vele végre el is szökött hazájába. ***) Etele kedves Ildikóját el nem felejthetvén, midőn szintén Olaszországból haza készülne, Mántua alól az atyához Követséget küldött igen nagy árú ajándékokkal, hogy ötet feleségül néki engedné, különbben megfogná érezni hatalmát. Az atya tehát kínyszeríté leányját, hogy Eteléhez ismét forduljon vissza, de az akkor immár, a' mint hihető, *Aetiustól* vagy annak Embereitől meg volt tanítva, mint viselje magát, 's mi tévő legyen Etelénél. Ez a' Leány tehát (immár mint Menyasszony) akár az Ellenségnek reá béreléséből, akár Keresztyén Vallásának izgatásából, akár az elhagyatott Kedveséért való bánatjából, éjjel az aluvó 's ötet igen szerető Urának szívébe Kést ütött. Eteléről méltók az olvasásra: *Priscus*, *Idatius*, *Fischer*, *Gibbon*, *Buat*, *Fefsler*, *Dezseritzki*, *Pray*. Ezeken kívül irtak róla még ezek is: *Jornandes*, *Calanus*, *Bonfinius*, *Callimachus*, Oláh Miklós, 's a' Magyar Krónikásink, de a' kik kevés hitet érdemelnek.

*) Szint így rágalmazza Hunyadi Mátyás jó hírét *Tubero* (talán szerentséjét nála felnem lelhetette) midőn a' halálának okát így említi: *viribus corporis crapula ac venere jam absumptis,*

**) A' bolond Nemzeti gyűlés arra bírta, hogy a' Kúnokat az Ördögöktől merte származtatni, kik a' Bájosaszfzonyókat a' Kietlenben megterhesítették.

***) Etelének az ő költött Aladár fia vagy ezen *Walther* nevéből eredett, vagy pedig *Arदारिक* ből a' *Gepidák* Királyok nevéből. Etele mind a' kettőt igen szerette, de mind a' ketten háládatlanok valának hozzá. *Walther* egygy *Aquitaniai* Fejedelemnek fia vala.

155. Azon OROSZOKRÓL, kik Almossal vagyis a' Hét-Magyarokkal, úgymint Árpáddal, Szaboltsal, 's a' többivel jöttek ide, Béla Levelese egygy helyett így ír: „*Similiter etiam multi de Ruthenis, Almo Duci adhaerentes, secum in Pannoniam venerunt, quorum posteritas usque in hodiernum diem per diversa loca in Hungaria habitat.*” Másutt pedig imígy: „*in eisdem partibus (Németország felé Moson vármegyében) dedit Castrum construere Ruthenis, qui cum Almo Duce in Pannoniam venerant.*” Ez még most is Oroszvárnak neveztetik, de az Oroszok többé nem lakják, hanem Horvátok 's Németek. Az Oroszoknak az egész Duna mellékén nints legkisebb nyomok. Orosziban, Nógrád vármegyében, Vizsegrádnak általellenében volt ugyan az Oroszoknak egygy kis Újzállások, de azt jóval később Kálmán Király, Sz. László

fia, hozta volt oda. Én elhitettem magammal, hogy az említett kiköltözött 's az Eleinkkel ide jött Oroszokat (ha nem egészen is, de még is nagyobb részről) Szabolts, Elődnek fia, maga mellett megtartotta, az az: a' maga Várának megyéjében szállította, hol most a' Hajdú Városok állanak. Ezek azok a' kiköltözött Oroszok, kiket Előd, Kostyán Tsászárnak *Lebedisa*, magával ide hozott Ingul vize tájáról,*) minekutánna a' Bessenyei Kúnok, *Pacinacitae*, onnan ötet kimozdították a' Magyarjaival. Ezen Szabolts és Szatmár vármegyei Oroszoknak az Elejik már akkor is talán görög Keresztyének lehettek. Most, a' mint értem, többire Magyarokká váltak, a' Római Vallással megegygyeztek, 's csak a' görög *Ritust* tartották meg. Ezen Oroszok, noha a' Magyarokkal egygyütt laknak, még sem válhattak eddig is egészen Magyarokká, vallyon hogy hogy hitethetik el magokkal azok az Irók, kik a' régi Kúnokat egygy idegen nyelvű Népeknek hirdetik, hogy ezek a' régi Nyelvöket a' Magyarért oda hagyták volna, holott az említett Oroszoknál sokkal nagyobb számmal voltak, mindenkor egygyütt laktak, 's az előhozott Oroszoknál jóval későbbben érkeztek hozzánk.

*) Ingul vize a' Bagos vagyis B o g vizébe omlik, azután azzal egygyütt O t s a k o v felett Neper vizébe szakad.

PASNAK Vétke olly igen uralkodik vala nálunk, annak, megvallom, az igaz okát előadni nem olly könnyű dolog. A' két *Decretumának* csak nem minden Tzikkelyi Lopásról 's a' Lopóknak büntetéséről szóllanak. Katona Úr azt tartja, hogy a' Vitézek, kik a' háborúban a' dúláshoz és fosztáshoz hozzá szoktak, hozták volna bé ezt a' rút vétket közinkbe. De vallyon mikor tartóztatták meg a' fosztástól Kezeiket a' hadakozó Katonák az Ellenség földjén, 's mért nem hozták bé máskor is ezt a' disztelen szokást a' Nép közé. Nékem úgy tetszik, hogy tsupán a' Rendetlenség, Erköltstelenség, 's a' Bátorság fentartására való figyelmetlenség vala ezen Véteknek szülője 's legfőbb oka. Semmi-
ből jobban kinem tetszik az akkori Időnek durva, darabos, 's kegyetlen vólta, mint ezen Lopások büntetéséből. Tsaknem hihetetlen, milyen keményen büntetődött még a' legkisebb Lopás is. Például: Ha ki a' Szabadosak közül Ludat vagy Tojótyúkot lopott, annak, úgymond a' Törvény, az egygyik Szeme vágattassék ki. — A' Szabados, *Liber*, *) ki tíz Pénzt, *decem Denarios*, lopott, akasztassék fel. — Az Afzízonynak, a' kit lopásban érnek, az orra vágattassék el, 's azután eladattassék. — A' Leány, lopásban találtatván, árúban botsáttassék. — A' Rab, *Servus*, hat pénzt ellopván, Szemeit veszejtse, 's ha kevesebbet lopott, az egygyik Szemét.

*) *Liber* vagy *Vulgaris* annyit tett akkor, mint Közember, kit most Pórnak, Parafztnak, vagy Jobbágnak mondunk. Jobbágnak vagyis Jobbágyúnak, *Joubagiou*, azért neveztetett, hogy a' Rabtól *Servo*, *Mancipio*, megkülönböztessék, 's mivel a' Rabnál jobb sorsú ágyban szokott volt hálai.

157. Hogy az Ebéd felett való ÉNEKLEŚ még a' XVI Százban is fen vala, arról több bizonyosságot hozhatnék elő. Telegdi Miklós, midőn az Evangyéliomok Magyarázatjában azon panaszkodik, hogy sokan volnának, kik tsak a' rövid Misét és Prédikátziót szeretik, azután ezt veti szemökre: Maga ha valahol kövér Ebéden volnának, nem tsak egygy óráig, hanem nap estig is elhalgatnáják a' pohár mellett mind az Éneket, mind az Orgona, avagy Síp, avagy Hegedű szót. Liszti János is Veszprémi Püspök 's Udvari Főleveles (*Cancellarius*, Levéltisztfő, Levélszékfeje) midőn 1568 ban *Bonfinius* Könyvébe Jegyzeteket tsinált, azokban egygy helyett így irtt: „*Haec omnia nostri Transsilvani fidicines in tabernis longe aliter et verius decantant.*”

158. A' MAGYAR TÖRVÉNYNEK Gyűjteményje, *Corpus Juris Hungarici*, először 1583-ban jött ki Nagy-Szombathban Telegdi Miklós és Mosótzai Zakariás fáradságok által. Az említett Telegdi már 1578-ban a' Sz. Háromság után való XXIII Prédikátziójában a' Magyar Törvényről így panaszkodott: „Itt minálunk Ma-

gyarországban olly homályos Törvények vannak, hogy három értelemre is magyarázhatjuk némellyiket. És gyakorta alig tudunk kigázolni belőle különbben, hanem a' szokásra folyamunk, és azt keressük, ha volna valami jegyzés valahol róla, mint éltenek ez előtt véle. Találunk sok Jegyzéseket, de Isten tudja minemüket, gyakorta ollyakat, kik tövel hegygyel álnak egybe. Ollyankor ha a' Fejedelem és a' Biró tellyes szívével nem szereti az igazat, gondolhatod mi történik belőle. Oda hajol, a' hová akarja." 'S ez indíthatta Telegdit, hogy az említett Könyvet kibotsássa.

159. Pétervárátt 1745-ben kijött Orosz Atlásznak azon a' Képén, melly a' Krimet 's a' Kiovi és Belgorodi Vidékeket előadja, BUTSAK várossát is fellelhetni, mellytől kapott nevet a' Butsák földje. Ezen ország hajdan *Bessziának* nevezetett, azután *Bysseniának* vagyis *Terra Byssenorum*, magyarul Bessenyőnek, most pedig *Bessarabiának*. Butsák várossa a' Nester vizének jobb partján tsak nem ott feküdt, hol az a' fekete tengerbe szakad. Ugyan azon Orosz Atlásznak egygymás Képén, melly az Ételvize Alföldjét adja elő, feltalálhatni a' Kúna vizénél kijegyezve ama MAGYARI nevű Városnak Dűledékeit, *) mellyekről mind magam emlékeztem immár, mind mások is **) több ízben tettek említést.

*) A' Képen Mazari vagyón kitéve, az az: Mazsari.

**) Ugymint Turkolyi, Bayer, Büsching, Falk, Gebhardi, Engel, Pallas.

160. KALMAN Királyt azon időre nézve, mellyben éltt, felettébb okos, tudós, 's a' dolgokba jól bélátó Fejedelemnek kell tartanunk. Többiközt igen jeles az I *Decretumának* 57-dik Tzikkelye, melly így vagyón: *De Strigis, quae non sunt, nulla quaestio fiat.* Hogy ez arra az időre nézve kimondhatatlan merész Allítás lett legyen, azt megengedik azok, kik azt az időt esmérík. Nem is hijába nevezték ezt a' Királyt az Eleink Könyves Kálmánnak, mert ugyan is gyakran láthatták Könyvet olvasni. Kezai Simon, Kún László Király alatt éltt Pap és Író (a' mennyire tudom) az első vala az Írók közt, *) ki azt költötte, hogy Kálmán Könyvesnek azért neveztetett, *cum libros habebat, in quibus ut Episcopus legebat suas horas*, az az: hogy eleinten Váradi Püspök vala, 's azután úgymint Király is a' *Breviariumot* elfzokta mondani. Én azt tartom, hogy a' melly Könyvek olvasásától Könyvesnek neveztetett, azok másféle Könyvek lehettek, 's inkább *Cicero* 's más régi Római Írók valának. Ez a' Királyunk az Árpád vérségéből eredett Királyink közt alkalmasént a' legolvasottabb vala. A' Lengyel Fejedelmek Krónikája is T. I. p. 28. *literis eruditumnak* nevezi.

*) Kezait ezen vélekedésben követték azután az 1358-diki 's 1473-diki Krónikák.

161. Tsalatkozott az érdemes *Prayunk*, midőn azt írta, hogy SZ. LÁSZLÓ KOPORSÓJÁT Rákótzai György Erdélyi Fejedelem megfosztotta és elrontotta, így írván: „Primum enim Templum Arcis Varadiensis, in quo sacrae Reliquiae Ladislai conditae erant, Gabriel Bethlenius Princeps Transsilvaniae dirui, illiusque lapidibus Arcem muniri jussit, non temerato Sancti Regis Sepulchro. (De már akkor mint egy ötven Esztendő lehetett, hogy a' Sz. László Koporsója oda volt, a' mint majd meglátjuk) Tanta erat homini a Sacris Romanis alieno in Divum Ladislaum reverentia! Non eadem contra Georgio Rákótzio Transsilvaniae itidem Principi pietas, qui spe potiundi Thesauri, quem tumbae inclusum acceperat, nil pensi habuit, Regis tumulum foedo ad posteros exemplo temerare.” Kappi Gábornak 1691. diki bizonyossága, melyet *Pray* méltónak tartott előhozni, semmit sem ér, mert tsupán hallomásból való, és sokkal később a' Történetnél. Hallyuk Telegdi Miklóst Esztergami Prépostot, 's a' Történettel egygy idei Tanút, ki azután Pétsi Püspökké lett, mit ír a' Sz. László Koporsójáról azon Könyvében, melyet Nagy Szombatban már 1580. ban adott ki illy tzím alatt: Az Evangyéliomnak — — Magyarázatjának harmadik Része. Ez a' főpapi Személy a' Sz. László napi Beszédében erről így emlékezik: „Az vtann is soc chodac lettenec es chak nem regen mi időnkben is emlekezunc

rulla, hog' nemely beteges meggogyultanac Koporsoianal. Kit meg iregelven a pokolbeli ördög es banuán, hog' à mi Istenünc az hiueknec ep-pületekre e' szent Kiraly tetemit nem szünneiec szantalan ielekccl ekesiteni, fel indétá ellene egynehan alnac szolgait, kikcel Koporsoiat többől krontata es chontyait soc Karomlassal es chüfolassal testoua hán'ata. De az naptul fogua, hogy azt miuelée, nem sokaig éle (a' még éle is kedig ing'en nem éle hanem vaiuuec) az a ki fő oka lön a szent Koporso tűresenek. Es ug' hala meg, hog' benne szakada magna az ű Nemzetsegének." *) Ezek által Telegdi Zápolyi János Zsigmondot Erdélyi Fejedelmet 's Váradnak egygykori Urát értette. Ehezképest helyesen jegyzi meg Katona Úr, hogy Sz. László Koporsójának feltörése történt 1565-ben. Lásd a' Kalotsai Egyháznak Történeteit.

*) 'S hát ha a' Sz. László Tetemi még sokkal korábban tűntek el, Rogerius a' Várad Sz. Egyháznak a' Tatárok által 1242-ben történt Püsztitása leírásának végén így ír: „Et quia Cathedralem Ecclesiam subito intrare nequierunt, igne apposito Ecclesiam et Dominas, et quidquid erat in Ecclesia combusserunt — — Post haec Sanctorum Sepulchra totaliter everterunt, et pedibus sceleratis Reliquias calcaverunt.”

162. Hogy Sz. Istvánt bizonyos *Theodatus* vagyis *Deodatus* Olafz, vagy mások szerint Tseh Gróf, tartotta mint Keresztatya a' Kereszt-

vízre, az kitetszik a' IV Bélának leveléből, mellyet a' Tatai Sz. Péter és Pál Monostorának adott 1263-ban. Abban többiközt nevezetesekek eme szavak: „praefatus Rex S. Stephanus dictam Villam ob reverentiam et memoriam dicti Comitis Deodati *) et Testamenti per ipsum facti Tata nominavit, quod Pater Spiritualis interpretatur vulgariter.” Ezekből kitetszik, hogy mind TATA (hajdan Falu, most Mező város) ezen Gróftól vette a' nevét még Sz. István idejében, hol az említett Monostort szerzette volt ama néhai Gróf, úgymint a' maga Jószágán, mind pedig hogy a' Keresztatyja már IV Béla idétt Tatának nevezetett. *Vulgariter* a' régi leveleinkben annyit tesz mint a' Közember nyelven, az az: magyarul. Telegdi Miklós az Evangéliomokra készített Magyarázatokban a' Keresztatyát szint úgy Tatanak nevezi.

*) Ő lehetett talán Komárom Vármegyének első Kereszttyén Főispányja, mert a' titularis Grófok még akkor nálunk nem valának.

163. A' régiekb Iróinknál 's Leveleinkben *Servientes Castri, Jobagiones Castri, Civiles, Burgenses*, mind egygy, 's annyit tett mint VAR-BELIEK, Várbeli lakosok, az az: Városiak, Polgárok, *Cives, Burger*. Mert akkor *Castrum* annyit tett nálunk mint Kerített vagyis Kultsos Város. A' Váradi tüzes vas Itéletek Könyvében előforduló *Castrum Bekes, Carasna, Clus, Nou-*

*grad, Orod, Zemlum, Zabolch, Bolondus, Sumptei, *)* mind olly Várak vagy inkább Kerített Városok voltak, mellyeknek számos Lakosaik, az az: Polgáraik valának. Ezen népes Helyeknek 's a' Határaiknak jövedelméből egygy harmadát a' Főispán tartotta meg maga számára, a' két harmada pedig a' Fejedelmet illeté. Ezek a' Lakhelyek bővelkedtek mindenféle mesteremberekkel, 's azokból eredtek végre a' legrégibb Szabad Királyi Városink, úgymint Pozson, Sopron, Fejérvár, Pest, 's a' t.

*) Békés, Kráfsna, Kolosvár, Nógrád, Arad, Zemlöm, Szabolts, Bolondos, Sömpte vára, most Zemplin, Szabolts, Betzkó, Sempte.

164. Béla Levelessének ama szavai: *fluvium Etyl super Tulbou sedentes ritu paganismo transnataverunt*, már egygynehány Íróinkat fárasztották, hogy kitalálhassák, mi lett légyen az említett *Tulbou*? Én Katona Urat követtem, midőn ez előtt Talphajónak lenni gondoltam. De most egészen mást tartok róla, 's azt vélem, hogy ez a' Szó vagy hibáson íratott le az eredeti Kéziratból (a' Bétsi Kézirat nem eredeti) vagy pedig a' kivesszett Szavaink közül való légyen. Egygy szóval, én úgy vélem, hogy általa TÖMLŐ értődött, mellyet mindenkor magokkal hordoztak (hátok megett a' lovon) a' régi Magyarok és Kúnok, hogy vagy a' zsákmányt ezen Börzsákba dughassák, vagy pedig

a' nagyobb folyóvizekhez jutván, azt felfujhas-
sák, 's azon által úfzhassanak. Így úfztak által
a' Dunán Kelem föld alatt vagyis a' mostani
Sz. Gellérd hegyén alól már 373 - dik körül a'
régí Kúnok, a' mint azt az 1358-diki Krónikánk
így említi: „Hunni vero, plurima qui jam flu-
mina post discessum ipsorum a Scythia utrium
officio transnatare assveverant, noctis tenebroso
sub silentio utribus eisdem inflatis, se illorum
navigio commiserunt.” Ha Talphajókon jöttek
volna által, miként írhatta volna Béla Levelese,
hogy *ritu paganismo transnataverunt*? A' Talp-
hajók vagyis Szálhajók divatban valának a' Ke-
resztyéneknél is, 's a' legrégibb időktől fogva
esmértettek, mert azok valának a' legelső ha-
jók, melyeken az Emberek a' vizen kezdtek
járni. Azután *transnataverunt* annyit tesz mint
általúfztak, nem pedig általhajóztak.

165. Katona Úr, Hunyadi Mátyás Kirá-
lyunk Főembereit emlegetvén, ezeket írja: „non
comparet inter hos, nec usquam in Historia
patria Nicolaus Toldius.” Hogy ez a' TOLDI,
kit tsupán izmos Teste 's nagy Ereje tett hires-
sé, egygy igen szegény Legény vala, 's az Or-
szág Nagyjai közé koránt sem tartozott, arról
bizonyosságot téfzen ama még most is fen lévő
Közmondásunk: El élek én még is, ha máskép
nem, legalább mipt a' Toldi Miklós lova. Ezt
a' lovát Toldi, az Országban fel 's alá tekereg-
vén, hol itt hol amott tartatta *Maecenásival*.

Hogy pedig nem Hunyadi Mátyás alatt éltt, a' mint Dugonits Úr hirdette, hanem I Lajos Király alatt, a' mint már 1574-ben Ilosvai megjegyzette, én elhitettem magammal. Mert ha Mátyás alatt éltt volna, lehetetlen, hogy Ilosvai (olly kevés idővel azután irván Verseit, az az: mint egygy nyoltzvan esztendőkkel Mátyás halála után) ezt nem tudta volna, 's I Lajos idejéből annyi Történeteket koholhatott volna verseiben. Midőn pedig ezen versekről Katona Úr ezt írta: „*Petrus Ilosvaius acta Toldii prorsus insulsa poësi complexus est*” akkor eszébe juthatott volna ő Kegyelmének, hogy azon időben a' frantz és német Versírók sem szerzetek ezeknél az annyok Nyelvében jobb Verseket.

166. Midőn *Ballmann*, Erdélyi tudós Szász, a' minapi Könyvében ezeket írta: „*Wer die Walachen für Ureinwohner Siebenbürgens ausgiebt, verräth eine große unbekanntschaft mit der Landesgeschichte*” akkor, úgy tetszik, igazat irtt, noha a' Jénai *Recensens* ezt néki vétkül tulajdonította. Mert akár az Oláhokat úgy tekintsük, mint Olaszországból eredetteket 's *Trajanustól* oda hozottakat, tehát Erdélynek Öslakosi, *Aborigines*, *Ureinwohner*, nem lehetnek, akár pedig, a' mi hihetőbb, *Thraciából* vagyis *Romaniából* a' Görög Tsászároktól oda küldötteket, 's már minekelötte *Daciába* jöttek, *Thraciában* Olaszokból váltt görög Keresztyén hitű Oláhokat. Ugyan is azon Nemzet, melly

Erdélyben annyi sok Helységeknek merő tótos neveket adott és hagyott, nem lehetett sem Olasz, sem Oláh, sem Görög, sem Német, sem Kún, sem Magyar, hanem tsupán Tót vagyis Bolgár. A' *Decebalus* Népe, ama *Dacus* Nemzet, minden bizonynyal Bolgár vala, mert az Oláhság sokkal későbbi jelenés. Ez akár *Daciában*, akár *Thraciában* a' Tót és Olasz nemzetnek öszvekeveredéséből eredett, az említett Erdélyi Tót Nemzetnél Erdélyben mindenkor későbbben jelentt meg. Erdélynek a' legrégibb Tót lakosit bizonyítják ama tótos neveik sok Erdélyi Helységeknek, melyeket részfizerént immár előhozott Gyarmati Úr is. Hogy Tötöm, *Tuhutum*, a' Hét-Magyaroknak egygyike, Arpád alatt Erdélyt elfoglalván, ott immár Oláhokra akadt, a' bizonyos. Azokat a' Béla Levelese hol *Blasiusoknak*, hol *Blacusoknak* nevezi, melly szavak a' tót *Vlasz*, az az: Olasz, 's *Vlach*, az az: Oláh szavakból eredtek. Mind a' két szóban, szokásunk ízerént, *v* helyett *b* tétetvén.

167. A' BOZA nevű Italról Pápaink 1767-diki Szókönyve így emlékezik: Boza. *Parabia. Eine Art von gemischten Getränken*. Ezeket Baróti Szabó Úr a' kisdéd Szótárban így tette ki: Kevertt ital neme, mi is, a' mint kitetfzik, tsak a' németnek fordítása. 'S így mind a' három tolmátsolásból, úgymint a' deákból, németből, 's magyarból sem tudjuk, miből készítetett ez

az Ital. Szerentsénkre ezen Italról emlékezik Oláh Miklós is a' Magyarország leírásában *Cap.* 18. így írván: „In Campis Cumanicis, praeter Vina advectitia, usum habent Cumani cujusdam Liquoris ex milio et aqua suo more expressi, quem Bozam vocant.” Ha ez a' Boza nevű Ital nálunk a' Kúnoknál meg van e még most is, azt nem tudom, de hogy *Dagestan* országban, melly Kazulországgal 's a' Sártengerrel határos, még most is fen vagyon, bizonyítja az ott nem régen megfordúlt *Marschall von Biberstein* *) így írván: „Hirsen baut man in diesem Gegen- den auch, am meisten in Dagestan, dessen Be- wohner große liebhaber von dem daraus zube- reitet werdenden sauerlichen getränke sind, wel- ches den Nahmen *Busa* führet.” *Pallas* Úr is a' *Krimnek* vagyis *Tauriának* minapi leírásában azt írja, hogy az odavaló Tatárok még most is élnek ezzel a' Kölesből készültt *Busa* (nálunk Boza) nevű részegítő Itallal. Ez a' Tudós az odavaló Tatároknak válogatott Ételeik között emlegeti a' Szármát is, melly nem egyéb volna, hanem Szőlő levelekbe bétakaritt hús Gombó- tázák. Minálunk is Szárma annyit tesz, mint Káposzta levelekbe rejtett hús Gombótzák, vagy- is röviden kimondva: Töltött Káposzta.

*) Beschreibung der Länder zwischen den Flüssen Terek und Kur am Caspischen Meere. Frankfurt 1800.

168. TÓT LÖRINTZ igen kedves Embere vala I Károly Királyunknak. Felöle az 1358-diki Krónika azt írja, hogy midőn 1342-ben az említett Királynak halála történt, 's a' halott Teste Vizsegrádról Budára, 's onnan Fejérvárra vitetett, ő vitte volna mindnyájok előtt a' gyász Zászlót. Ezen Tót Lörintzről bizonyos Rege támadt idővel, hogy, tudniillik, Pokolba jártt, onnan visszajött, és sok tsuda Dolgokat tudott róla beszélleni. Ki és mi szerzette ezt a' Mesét, nem tudom. Liszti János, született Erdélyi Szász, Veszprémi Püspök, 's Udvari Magyar *Cancellarius*, midőn a' *Bonfinius* Munkáját Zsámboki Jánostól 1568-ban kezéhez vette, annak a' szélén különbbfélét jegyzett fel, holott többiközt ezen Lörintzről így emlékezik: „Toth Lewrincz, qui maledicto Regis jussus ire ad Infernum, ivit, et reversus multa miranda retulit.”

169. ESZTERGAM helyén ha állott e már a' Rómaiak alatt valami Város, bizonytalan. Nékem úgy tetszik, hogy nem. Ugyan is a' Római Városok Pannóniában mind térségen valának építve, úgymint *Carnuntum*, *Arrabona*, *Bregetio*, *Aquincum*, 's a' t. Legalább *Istrogranum*, mellyből az Esztergam, *Ofztrihom*, és *Gran* nevét származtatták némellyek, itt soha nem állott, mert a' régiek közül senki nem említi. Így bizony Esztergamot Asztrakánból is lehetne származtatni. De hogy Esztergam már

Sz. István idejében, ki ottan született 's megke-
reszteltetett, az Országunknak a' legfövebb Vá-
rosi közül egygyik vala, arról nem kételked-
hetni. Ezt bizonyítja a' főbb Érsekség is, melly
ezen Városban akkor szereztetett. A' Városnak
legfőbb virágozása tartott, a' mint vélem, egész
az 1241-diki Nagy Tatárjárásig, *) sőt talán
I Károly 's a' fia I Lajos idejökig, kik közül
az első közel oda Vizsegrádra jött lakni, a' má-
sik pedig Budára. Ekkor, úgy tetszik, a' Ke-
reskedés, melly eddig Esztergamban az Olaszok
által üztetett, a' Dunán velek lejött Vizse-
grádra, Budára, és Pestre. Ugyan akkor Szé-
kes Fejérvár is Esztergammal egygyaránt szen-
vedett, 's tsak Péts maradt meg a' régi virág-
jában. Esztergam 's Fejérvár Országunkra néz-
ve derék és népes Városok azután is valának
egész a' török igáig, de a' régi szerentséjük oda
volt még is immár.

*) Rogerius a' Nagy Tatárjárásnak leírásában azt
írja Esztergamról, hogy akkor úgymint 1241-ben,
minden magyar Városokat fellyúl haladott, 's a'
Polgárai igen gazdagok valának. A' szavai imezek :
„et erat in Civitate illa Populus infinitus, et Bur-
genses ditissimi — — Hungari vero et Francigenae
ac Lombardi, qui quasi erant Domini Civitatis.” — —

170. Hogy a' *Rha*, oroszúl *Volga*, az Eleink-
től Étölnek, Ételnek, vagyis ÉTELVIZÉNEK
neveztetett, a' bizonyos. Béla Levelese *Etylnék*
írta, az 1358-diki Krónikás pedig *Ethowlnék*.

Ez a' Folyóvíz az orosz Irók szerént, a' legjobb Halakkal bővelkedik, úgymint Vizákkal, Tokokkal, Söregékkal, Ketsegékkal, 's Fogásokkal; a' Melléke pedig mindenütt igen termékeny 's áldott föld. A' körül lakó Tatár és Fin vagyis Kún Nemzetek még most is Ételnek nevezik. Talán egygykor a' Halak bőségétől neveztetett az ott lakott Eleinktől Ételvizének, *Fluvius cibum praebens, Fluvius ciborum.*

171. Béla Levelesének *Salanussát*, ama Tisza melléki Bolgárok Fejedelmét, nem Szalánnak, sem pedig Zalánnak, hanem TSALANNAK olvasom, mert ő a' mostani *ts* hangot mindenkor *s*-sel tette ki, például: *Saac, Sepel, Seztüreg, Soba, Sunad, Surnigrad*, melyek ezeket jelentik: Tsák, Tsepel, Tsefztreg, Tsába, Tsanád, Tsumnigrád, most Tsongrád. Az *Sz* hangot pedig *z*-vel vagy *sc*-vel tette ki imígy: *Zobolsu, Zomus, Zepus, Zecuseu, Scer*, melyek most így irattatnak: Szabolts, Szamos, Szepes, Széktső, Szer. Katona Úr azt vélte, hogy az említett *Salanusnak* Szalán keményben lehet még most is valamelly emlékezete, én mindazáltal nem hiszem, mert az a' Bolgár vagyis Rátz *Szlani Kamenből* eredett, mi is annyi mint Sós-kő.

172. Valamennyi FIN Nemzetek között a' Vogulok és Vottyákok, a' mint az Oroszok nevezik őket, legjobban megegygyeznek velünk szavaikban. A' Vogulok a' többi Fin Nemzetek

között eddig legbátrabbak valának, 's az Oroszoknak igen sok bajok vala velek. Laknak Irtis, Ob, Káma, és Volga folyóvizeknek mellékén szép lapály földön. A' Vottyákok pedig a' Votka vagyis Viatka vize partját lakják, 's a' Puska mellett még most is Kézijjal élnek. A' Vottyákok, Tseremesek, és Tsuvasok sokban megegygyeznek egygymással. Mind a' három Nemzet pogány még most is (kivéven Vottyákok egygy kis részét) szereti a' ló húst, bír Taltosokkal, kik mint egygy Papjai, 's a' kik az Oroszoktól Búbájosoknak tartatnak, és Samánoknak neveztetnek. Ezen három Nemzetnek az Isten áldására bizonyos kerített helyei vannak, mellyek *Keremeteknek* neveztetnek, talán a' Kéreméstől, az az: Kéréstől. Az Aldomásra (régí szokás szerént) egyedül a' Lovak ölettetnek. Mind a' három Nemzetnél az Istennek neve *Juma*. Ki tudja, ha ez a' *Juma* nem mondatott e hajdan *Imának*, 's ebből nem eredett e az Imádni szavunk? vagy pedig a' mi most Imádni nem mondatott e hajdan Jumádninak?

173. Hogy a' HORANYI Úr által emlegetett Magyarországi Iróinkat igen meglehet szaporítani, azon a' Tudósink közül senki nem kételkedik. Az említett Úrnak Munkája mindenkor ditséretes marad ugyan, mivel az Iróinknak Tárkönyvét jóval meg bővítette, de hogy a' Magyar Irók között Sz. Mártont *) és Sz. Jeronimot emlegette, az egygykevéssé tsudálatos.

Mert úgy bizony a' Törökök is, ma holnap az Iróikat emlegetvén, *Homerust*, *Herodotust*, *Isocratest*, 's *Aristotelest* mind felvehetnék a' *Memoria Turcarum Scriptis editis notorum* nevű Könyvökbe, mivel ezek is ott születtek egygyakor, a' hol most amazok laknak. Ha a' Könyvének tíze így lett volna: *Pannonia docta*, akkor talán őket említhette volna, de a' *Memoria Hungarorum*ban ezen két Sz. Embereknek legkisebb helyök nem vala.

*) Ez a' Szent Lovas a' Pozsonyi öreg Templomban igen szépen öntve láttatik ónból ama híres Képfaragótól *Donnertől* a' fő oltáron. Tsakhogy itt is nem Római Vitézként, hanem Magyar Huszárként állíttatik elő. *Windisch* azt írja, hogy a' lovával egygyütt száz Mázsánál többet nyomna, mellyet én nem hiszem.

174. Hajdan a' HÉT-MAGYART és HÉT-MAGYARKAT a' Magyar Enekek igen emlegették. 'S noha ez a' két Magyar Hetevény nagyon élütött volt egygymástól, mert az elsőt az Eleink mindenkor áldomással és kérkedéssel hozták elől, de még is méltónak tartották, hogy ezt az utóbbit is fentartsák emlékezetben az Utóiknak. A' Hét-Magyarok imezek valának: *Almos*, *Árpád* attya; *Előd*, *Szabolcs* attya; *Tas*, *Lél* attya; azután *Kond*; *Önd*; *Hubó*; *Tötöm*. Ezen Atyáknak és Fiúknak köszönhetjük, hogy mostani Hazánkot birhatjuk. A' Hét-Magyarkáknak pedig azok neveztettek, kik

Takson idejében Németországban *Eisenach* táján a' megveretett Magyarok közül egyedül jöttek haza, 's kiknek a' Németek, gyalázatúl az orraikat 's füleiket elvágván, ezt mondották: „Most már eredjete haza, 's mondjátok meg a' Feleiteknek, hogy többé ezen Kínfzenvedés helyére ne jöjjenek.” 'S mivel ezek Heten nem választották inkább a' halált, hanem illy bets-telenül haza érkeztek, büntetésül mindenöket, még a' feleségeiket 's magzatjaikat is elvesztet-ték, 's kénteienítettek sátoronként meztelen láb-bal és fejfel koldúlni mind éltig. Ezen Hét-Ma-gyarkáknak lehettek talán az Utóik ama Si-mándi híres Koldúsok, kikről még 1536-ban emlékezik a' Magyarország leírásában Oláh Miklós.

175. Ha valamelly Nemzet vóltaképpen es-mérhette a' kétféle régi KÚNOKAT, *Cumanos et Bissenos*, kik egygykor Krimben, Bessenyő-ben, Molvában, 's Havasalföldön laktak, a' bizony nem lehetett más, hanem a' Görögök. Már pedig ezeknek az Iróik eme Kúnokat töb-bire tsak *Scytháknak* nevezik. Ugyan így neve-zik a' régibb Iróik a' *Hunnusokat* is, de a' Ma-gyarokat soha sem, mert ezeknek többire *Turci* nálok a' nevök. Ebből azt lehet kihoznunk, hogy ezek az Irók, kik szomszédságban laktak velek, a' *Hunnusokat*, *Cunusokat*, vagyis *Cu-manusokat*, és *Bissenusokat* tsupán azon egygy Nemzetből valóknak tartották.

176. SIMON DE KEZA, ki a' deákúl írott Magyar Krónikáját 1280-dik körül Kún László Királynak ajánlotta, minden bizonynyal született Magyar vala, 's hivatalja szerént, a' mint maga mondja, papi Személy. Ha Kezainak e, vagy Kazainak neveztetett, bizonytalan. Keza helység most nálunk sehol nintsen, 's kételkedem, hogy lett volna, de Kaza még most is vagyon Borsodban. *) Ebből a' Kezai Krónikájából eredett mind az 1358-diki Krónika, melyet Túrótzi János magáévá tett, 's 1488-ban két helyett ki is nyomtattatott, mind pedig ama Budai Krónika, melly 1473-ban Budán jött ki. Hogy Kezai a' Béla Levelessének Munkáját nem esmérte, azt elhitettem magammal. 'S ez egyedül annak az oka, miért olly igen sovány 's hibákkal tellyes ezen Irónál az Ország elfoglalásának leírása.

*) Talán Keszinek neveztetett, de a' Kefzi helységet deákúl akarván kitenni, akkori szokás szerént Keszának írta. Ugyan így neveztetik 's irattatik bizonyos akkori Telek a' Sz. László levelében, melyet a' Veszprémi Sz. Egygyháznak adott 1082-ben. 'S ez talán nem is más, hanem a' mostani Pap-Kefzi Veszprém vármegyében.

177. Ama BOSPHORUM VÁROSA, melyet I *Justinianus* Ts. idejében 527-ben a' *Hunnusok* (Etelének maradék Kúnjai) *Gordas* nevű Fejedelmökkel a' Görög Tsászárról részén örzöttek, feküdt Krimben a' *Bosphorus Cimmerius* part-

ján, 's a' Görögöknek akkori Végvárosok 's nagy Fokhelyek vala. Ez a' Város ott feketett, hol most *Kerts* fekszik, a' *Tamán* félszigetnek által ellenében. *) Az említett Kúnok, úgy tet-
szik, már akkor mind Bessenyöt, mind Krimet bírák, 's ezen országoknak birásáért a' Görög Tsászároknak úgymint Székelyek vagyis Vég-
béli Őrállók szolgáltak a' szomszéd tsinatlan Nem-
zetek ellen. Talán a' Denti Magyarok is (a' Sár-
tenger mellett lakván) a' Kazul Fejedelmeknek
szint úgy mint Székelyek, *Milites confiniarii*,
szolgáltak.

*) Pallás Úr is azt véli, hogy a' régi Bospho-
rum városának helyét most *Kerts* foglalja.

178. A' mostani Német Iróknak egygy ré-
sze a' MAGYAROK EREDETÉRŐL való véle-
kedésben kétfelé szakad. Mert némellyek azt
tartják, hogy a' Magyarok Fin nemzetbeliek,
valamint a' Karjelek, Lappok, Vogulok, Osz-
tyákok, Voltyákok, Tseremesek, Tsuvasok,
's még több más Nép; mások pedig, hogy Kal-
muk fajbeliek, valamint a' Mongolok, Burá-
tok, Tungusok, Mandsurok, 's a' t. Vannak
meg meg mások, kik ezen Népeket mind azon
egygy Kún nemzetből, *de gente Hunnica*, ere-
deteknek vélik lenni, melly hajdan tsaknem
az egész Éjszakot a' Sártengerig, sőt még to-
vább is egyedül birta 's bétöltötte. Talán eze-

ket az ázsiai Kún népeket is szint úgy kétfelé lehet osztani, valamint az európai Tót népeket.

179. A' kik az ELEINKNEK kimondhatatlan nagy Vadságát, Durvaságát, 's Éktelenségét vitatják, többire *Jornandes*, *Otto Frisingensis*, és *Regino* szavaikkal támogatják állításokat. De ezen három német születésű Iróknak 's egyetemben Keresztyén Papoknak a' mostani Tudós nem adhat ebben hitelt csak azon okból is, mert kiki tudja, melly gyűlöletesek voltak nem csak a' pogány *Hunnusok Jornandesnél*, úgy hogy őket tréfán kívül valóságos Ördögfajzatnak merte hirdetni, hanem az utóbbi Magyarok is *Otto* és *Regino* idejében a' Külföldi 's főképpen a' Német Papoknál, mert ezek még Keresztyén korokban sem szüntek meg sok dúlást, fosztást és rablást elkövetni Németország tartományiban. *Regino* még is, úgy tetszik, némmelýkor hitet érdemel, például midőn így ír: „Ingenia illis tumida — — Semper in externos et domesticos motus inquieti, natura taciti, ad faciendum quam dicendum proniores — — cominus in acie praeliari, aut obsessas expugnare urbes nesciunt. Pugnant autem procurrentibus equis, aut terga dantibus. Saepe etiam fugam simulant, nec pugnare diu possunt. — — Caeterum intolerandi forent, si, quantus est impetus iis, tanta et perseverantia esset. Plerumque in ipso ardore certaminis praelia deserunt, et paulo post pugnam ex fuga repetunt,

ut cum maxime vicisse te putes, tunc tibi discrimen subeundum sit: quorum pugna, quo caeteris gentibus inusitatio, eo periculosior."

Ellenben Viterbói Gottfrid szemtelenül hazudik, ezeket irván: „Gens Ungarorum illo tempore tam belluina, tam inculta fuisse narratur, ut carnibus crudis, humano vero sanguine uteretur ad potum." A' nyers Hús evését talán az terjesztette el a' Külföldön az Eleink felől, hogy a' nyers Szalonnát színt úgy ették, valamint még most is a' Közemberünk. Ezt az idegenek meglátván, azt hirdették rólok, hogy olly vad szokású Emberek, hogy még a' Húst is nyersen eszik. Mennyit hazudtak a' régiebb Irók a' Tatároknak, Mongoloknak, 's Kalmukoknak nyers hús evésökről! Azonban *Pallas*, *Gmelin*, *Falk*, 's több mások, kik őket meglátogatták, 's egész Sináig és Kamotsáig az Orosz birodalmot bójárták, mind azt beszélik, hogy sehol se találtak olly vad Nemzetre, melly a' húst nyersen enné, mert ámbár némellyek nem főzik, de még is megsütik. A' Magyaroknak emberi 's kantza Vér ivását tsak a' későbbi német Irók emlegetik. Az egész Magyar Istória tsak egygy Embert esmér, ki az emberi Vér megivásától nem irtózott. Arról Kezai így ír: „Pro eo enim Verbulchu est vocatus, quia cum avus ejus in praelio Crimildino per Teutonicos fuisset interfectus, et id ei pro certo constitisset, volens recipere vindictam super eos, plu-

res Germanicos assari fecit super veru, et tanta crudelitate in eos dicitur exarsisse, quod quorundam quoque sanguinem bibit sicut vinum.” Egygyfzóval, én erről tsak azt tartom, hogy némelly Pajkosok találkozhattak, kik ezt az ütközet után a’ tsata helyén megtehették. De hogy az egész Nemzet szokása lett volna, a’ mint egygy némelly Irók akarják, azt tagadom. *Gebhardi* még is elhitette magával így irván: „Ich finde den genuss des Bluts und rohen Fleisches fast bey allen alten und neuen asiatischen Landsleuten der Hungaren, ja selbst bey den Lappen, ihren nahen Vettern in Europa.” Ezt ugyan nehéz volna néki hitelre méltó Tanúkkal megbizonyítani. Legalább a’ Lappokról mást tanít *Leem*, ki mint Pap sok esztendők által lakott köztök, így irván: „Crudis carnibus Lappones vesci, a nonnemine quidem relatum est, sed invita veritate.” *) De hogy az Eleink a’ Ló húst színt úgy ették, valamint még most is a’ Vottyákok, Tseremesek, és Tsuvasok (három Oroszországi Fin nemzet) az tagadhatatlan.

*) Vide Leemii Commentationem de Laponibus Finmarchiae pag. 118.

180. Nem igaz, a’ mit annyi Külföldi Iró fogott eddig az ELEINKRE, hogy, tudniillik, nem tsak az idejövetelök előtt, hanem azután is jó darab ideig, tsupán fosztásból, vadászatból, és halászatból élődtek, és semmi egyéb

munkát nem üzték, hanem valóságos Vadem-berek lettek volna. Mert a' mi Eleink a' Barom-tartásból vevék színt úgy élelmöket, valamint a' mostani Elődök, Kergesek, 's egyéb tsupán barmok tenyészetéből élő Népek. Hogy pedig Bujdosók vagyis *Nomadesek* valának, azt megengedem, de azt úgy hozta magával az életök módja, mert egygy olly baromtartó Nép, a' mint ők akkor valának, nem lehet szüntelenül egygy helyett a' barmaival, hanem a' mezőt megemészltvén, tovább lódúl, 's mind addig vizsgálja nem fordul, míg ismét az előbbi mező legelést nem enged.

181. A' Kún vagyis FIN Nemzetek meglátogatásának három Útját gondoltam. Az első lehetne *Hamburg* által *Stockholmba*, innen Finországnak Abó nevű Fővárossába, 's onnan bellyebb az országba. Abból azután Sövög Lappországba, *nach Schwedisch Lappland*, 's vizsgálja Abónak, 's a' tengeren Dantzkának, azután Krakkónak haza. A' másik Út lehetne Krakó 's Dantzka által a' Balti tengeren Pétervárába, onnan Karjelországba, 's abból a' *Ladoga* és *Onega* tavain keresztül a' Fejértenger szélén fekvő Arkangyal várába, 's innen *Mezen* városa által a' *Petsora* vizéhez. Arkangyal Környékét lakják a' Szamojedek, a' *Petsora* mellékét pedig a' Permiaiak, két Oroszországi Fin nemzet. A' harmadik Út lehetne *Lemberg*, *Kiow*, 's *Mohilow* által Moszkóba, onnan *Kazan*, *Kur-*

gan, és Szamara által Afztrakánba, 's innen a' Kúma vize partján fekvő Magyarai volt Városnak dűledékeihez. Ezen az útban Kazán felé laknak a' Tseremesek és Tsuvasok, kiknek a' nyelvöket tulajdon szájokból lehetne hallani. Az Étel és Kúma vize mellékét megtekintvén, hol minden bizonynyal egygykor a' Magyarok, vagy legalább a' Kúnok laktak, ellehetné menni *Tzaritzln* által a' Don vizéhez, 's azon azután egész Azovig lelehetne járni. Azovból a' *Meotis* taván Krimbe juthatni, 's onnan Moldván által haza. Egyébként Azovból lehetne szárazon is Ukrajna 's Podolya által egész Lembergig 's Munkátságig vízfőszajárni. 'S mivel ezen Külföldi Utakra a' Szabadjárás levele megkívántatik, az elsőt *Stockholmban*, a' másikat Pétervárátt, 's a' harmadikat Moszkóban lehetne keresni 's ki-nyerni.

182. A' tüzes vas Ítélete nálunk tartott I Károly Király idejéig, ki azt végre eltörlötte; a' KETTŐSBAJ Ítélete pedig Hunyadi Mátyás királykodásáig, ki annak színt úgy végére jártt. Mind a' kettő a' Babonának és Ostobaságnak szüleménye vala, 's egyetemben a' nagy Tsi-natlanságnak nyilván való jele. *) Szóllottam ugyan mindegygyikről immár, de a' másiktól még ezek méltók az esméretre. A' Kettősbajt a' fogadott bajnokok által is **) véghez lehetett vinni, de csak azon a' helyen és időben, a' hová és mikorra a' Király, Náporispán, vagyis

a' Biró által rendeltetett. Úgyan a' Biró szabta ki mind a' Fegyver nemét, mind pedig a' Baj módját, 's ha gyalogolva vagy lovagolva legyen e meg. Ollykor az egygyik Peres önnön maga kénytelenítetett hartzolni, vagy egygy új és soha nem vivott Bajnokkal élni maga részéről, a' Felség megsértője pedig, *Reus laesae Majestatis*, fegyvertelenül vivott a' fegyveressel. ***) A' Végitélet, *Sententia*, mindenkor a' Nyertes részén vala, a' Vesztesnek pedig a' Birságot megkellett füzetni.

*) Az akkori Emberek elhitették magokkal, hogy lehetetlen legyen, hogy az Isten az illy Itéletek véghez vitelében az ártatlant megne segítse, 's a' vétkest megne szégyenítse.

**) A' Püspökök, Prépostok, Apáturak, 's egyéb Papok mind fogadott Bajnokokkal éltek.

***) Így IV Béla idétt 1246-ban bizonyos Füle, Fulcus, filius Simonis, magyarul Simonfi Füle, Nógrádban a' Füleki várnak akkori Ura, ama Nagy Tatárjáráskor véghez vitt sok Vétkei miatt arra íteltetett, de mivel megnem jelentt, sőt az Országból el is szökött, minden Jószágát elvesztette. A' vétkei ezek valának: Orozás, Fosztás, Emberölés, Falugyujtás, 's Álpénzköltés. Talán a' Vár is ettől a' Fülektől kapott új nevet, 's Füle várának neveztetett. Füle még most is tótul Filakov, 's ez annyi mint: Fülekhöz tartozó, vagyis Füle vára. Fulcus, úgy tetszik, a' magyar Fülekből eredett, 's a' Fulgentius-sal vagy pedig Füleppel azon egy Keresztnev lehetett. Így Bonifacius is a' magyar Bontzból Bunciusnak, Guntherus pedig a'

magyar Göntzből Gunciusnak irattatott a' régi deák leveleinkben.

183. Béles hajdan Bélösnek mondatott, valamint Ékes és Jeles Ekösnek 's Jelösnek. Ez a' Bélös *Belusnak* iratott, valamint Döös, Méhös, Sebös, *Dugusnak*, *Mehusnak*, *Sebusnak*. Azt tartom azon Vár is, mellyről az 1358 diki Krónika *P. II. Cap. 39.* így emlékezik: „*Primus autem inter Hungaros nomine Vatha, de castro Belus, dedicavit se Daemoniis*” BÉLÖSNEK mondatott, 's nem más, hanem a' Trentsén Vármegyei *Belus* volt vára, közel Illovához, hol most Belus vásárhely fekszik, tótúl *Belusa*. Ott született ADÁMI Mihály az Udvari Magyar Levélszék volt Ügyésze, ki a' kibotsátott Magyar Nyelvkönyvével maga után jó hírét hagyta nálunk. *) Azt ő Károly Főhertzeg számára készítette, ki II József Császárnak testvér Ötse vála, 's kit Adámi a' mi Nyelvünkre tanított. Mondják, hogy ez a' Főhertzeg úgy felkapta tőle a' Nyelvünket, hogy azok, a' kikkel azon beszéltt, nem győzték tsudálni.

*) Hogy a' Magyar Szókönyvét kinem adhatta, annak a' váratlan halála lehetett az oka. Az eredeti Kéziratját, a' mint hallom, a' Pesti Universitásnak Könyvesháza bírja.

184. Az idegen RAGALMAZÓINK már sokszor vetették azt szemeinkre, hogy a' mi Ország 's Vármegye Gyűléseink többire lármások, 's

csak Kiáltozásból, Versenkedésből, 's a' hiú Szofzaporításból állanak. Ezeknek tudni kell, hogy a' szabad Nemzet Tagjainak Öszvegyülése soha nem szokott a' néma Halaknak Gyűléséhez hasonló lenni. A' hol kiki szabadon e öadhatja maga értelmét, ott mély tsendességet az Ember ne várjon, 's ne is keressen. Ez tsupán ott uralkodik, a' hol csak azt szokták tenni, a' minek meg kell lenni, vagyis: a' mi parantsolatik. Nemzetünk azért, hogy a' Közdolgai miatt tartatni szokott Öszvegyülésekben ollykor szózatossabb, színt úgy durvának 's darabosnak nem mondathatik, valamint az Angoly nemzet, mellyet, a' mint tudva vagyon, a' Tudományok 's Értemények dolgában egygy Nemzet se halad fellyül. Az Angolyoknak pedig az Ország Gyűlésében (ezt ők Parlamentomnak nevezik) tartatni szokott Vetélkedéseiket és szabadabb Belzédjeiket ki nem esméri?

185. OLAH *Vlachusnak*, 's azután *Valachusnak* neveztetett a' tót *Vlachból*, melly szó már a' legrégibb időkben tótul annyit tett mint Olasz, *Italus*. Az Olasz pedig tótul *Vlachnak* *) azért neveztetett, mert egygykor a' Tót Nemzetek között, úgymint *Dalmatiában*, *Pannoniában*, *Daciában*, *Moesiában*, és *Sarmatiában* a' Kereskedésért tsupán az Olaszok jártak 's keltek. A' Tót az Oláhot is azért nevezte *Vlachnak*, mert egygykor az Elei Olaszországból eredtek, **) 's mivel majd ide, majd amoda hor-

dozkodott 's költözködött. Béla Levelése 's Kezai Simon idejében *Valachus* vagyis *Vlachus* a' Magyaroktól *Blachusnak* neveztetett. 'S ez onnan történt, mert a' *v* betű *b* betűvé gyakran elváltozik a' Magyar szájában. ***) Így eredhetek imezek:

Baj. Certamen, Lucta. Tót. *Voj, Vojnu.*

Bajnok. Pugil, Luctator, Miles. Tót. *Vojnik.*

Bakter. Vigil. Ném. *Wachter.*

Bálint. *Valentinus.*

Ballagni. Lente procedere. Ném. *Wallen,*

Bandza. Cimex. Ném. *Wanze.*

Berbéts. *Vervex.*

Berdó? Quis es? Ném. *Wer da?*

Bolt. Fornix. Olasz. *Volta.*

Szombathely is egygykor nem *Sabaria*, hanem *Savaria* vala. Ó Budának neve is, úgy tetszik, *Wudából* eredett, a' mi is tótul annyi mint Víz, *Aqua*. Tudjuk pedig már most bizonyosan, hogy Ó Buda a' Rómaiaktól (talán a' tót nevéhez képest) *Aquincumnak* neveztetett. Meglehet, hogy Buda, most tótul *Budjin*, hajdan *Wudjin*, vala, mi is szint annyi mint Vizi, Vízparti, Vízmelléki, vagy pedig Hévvízi város, *Aquincum*, idest *Oppidum aqua thermalium inclitum*. Ez az *Aquincum* iratott hajdan *Acincumnak* is, de nem Atzinkumnak, hanem Akin-kumnak ejtetett.

*) *Wlatsiti* íze annyit tesz tótul mint *Idestova* jární, *Tekeregni*, *Bujdosni*, *Hordozkodni*, *Költözködni*.

**) Értsed: minekelőtte a' Bolgár - Tótokkal öszveke-
veredtek Thraciában vagyis Romaniában,
's Olahokká lettek.

***) Wurmser néhai lovag Ezeredes a' Huszárjaitól
soha nem neveztetett másként, hanem Buromzelnek.

186. Igen tsalatkozik *Barruel* (valamint sok
egyebekben, úgy abban is) hogy, tudniillik,
II JÓZSEF Tsászárt II Fridrik Porosz Király
tette volna Szabadabb lelkűvé, és ugyan akko-
ron, midőn Morvában a' Kénytáborban, *Lust-
lager*, öszvejött vele. *) Mert ez a' Tsászár már
az előtt is úgy gondolkozott, valamint azután,
's egygy olly kevés idő, melly alatt egygyütt
mulattak, soha nem elégséges egygy illy do-
lognak szülésére. Haljuk inkább erről önnön
magát a' Tsászárt. Ez a' Fejedelem, látván kö-
zel lenni az elkerülhetetlen halálát, midőn bú-
tsút vett leve által *Lascitól*, ama legkedvesebb
Há izezérétől, azt írta neki, hogy az Isten után
csak ő néki köszönhetette minden Értelmét, Tu-
dományát, 's Bélátását, mellyel igyekezett
egész uralkodása alatt Birodalmának javát mun-
kálni.

*) *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des
Jakobinismus vom Abbé Barruel.*

187. A' KRIMI TATAROK, kik egygykor
Magyar és Erdélyországra nézve olly rettenete-
sek valának, 's kik II Rákötzi Györgyöt Erdé-
lyi Fejedelmet olly annyira megtsúfolák, 's úgy

szólván, Erdély minden utóbbi Szerentsétlenségének Talpkövéét vagyis Alapját akkor vetették, most aligha kevés idő múlva ezen Félzigetből egészen ki nem fogynak. Ez a' Tengerköz még mintegygy harmincz esztendő előtt tsupán a' Tatárokból birtt legalább is öt száz ezer Emberral, most, minekutánna az Oroszok alá került, ezek a' kevély Muzulmánok esztendőnként a' Romonya és Natolya török Tartományokba olly annyira kiköltözködtek, hogy *Pallas* Úr *) a' *Tauriának*, az az: Vólt Krimnek minapi leírásában azt írja, hogy most mindenestől száz és húsz ezernél többen nintsenek. Ők is tehát majd úgy járnak, valamint az ott előtők lakott Kozárok és Kúnok. Ezen utólsóknak Maradékaik lehetnek azok a' Magyarok, kik mintegygy tíz falukban laknak, 's még most is magyarul beszélnek. Így járt immár e' Világon több más Nemzet is, 's többi között a' Tifzamelléki Bolgárok, kiket Arpád a' magyarjaival 900-dik körül meggyőzött. Így jártak a' Morva vizétől a' Garamvizig lakott *Quadus* Németek, kiknek most csak a' tót Helységek neveikben vagyon fen valamelly kis emlékezetök. Nem különbben jártak Ostriában a' *Vindus* Tótok is, kik nem csak a' Rómaiak alatt már ott valának, mert Béts ő tőlök neveztetett *Vindobonának*, hanem még Abárok alatt is ott tanyáztak, míg végre Nagy Károly 's a' Követői 800-dik után Bábor 's Frank Németekkel a' tarto-

mányt megszállították. Már most a' *Vindus* nemzet maradéka csak Magyarországra felé egy-nehány falukban tartózkodik, 's Horvátnak nevezetik. Ezen három előhozott Nemzet, a' mint talán gondolhatná valaki, ki nem fogyott, hanem csak lassanként (a' Kormányoztatásával meg nem elégedvén, 's a' zaklatását el nem tűrhelvén) máshová költözködött, és ugyan, a' mint látszik, oda, a' honnan érkezett.

*) Reise in die südlichen Statthalterschaften des Russischen Reichs. Leipzig 1801.

188. BRASSÓ, *Corona*, *Cronstadt*, melly régi Város legyen, bizonytalan. Nékem úgy tetszik, hogy az oda jött Szászok építették. Fekszik a' Bartzai vidékben, az az: a' Bartzaságban, melly még most is németül *Burzellandnak* mondatik, hajdan pedig *Wurzellandnak* nevezetett. Ez a' neve onnan jöhetett, mert a' Szászok voltak elsők, kik ott az erdőből Irtoványt tsináltak. Ezt jelentheti a' Város tzimere a' Koronás Fa gyökér is. Némelly Irók szerint Kolosvár, Szeben, Brassó, Megygyes, 's több egyéb Erdélyi Város mind a' Szászoktól építettek fel. Ugyan azok szerint a' Szászoknak II Gyétsa alatt Erdélybe lett Jövetelök előtt alig találatott valamelly Város Erdélyben. Én mindazáltal azt tartom, hogy már Sz. István idétt is voltak Erdélynek tulajdon Városi, úgymint Gyula Fejérvár, Torda, 's több egyéb. Kolos-

várat is a' Szászok jövetelénél régiebbnek tartom. Hogy pedig Erdélynek már a' Rómaiak alatt is tulajdon Városi valának, az a' régi megírott Kövekből is bizonyos. Mind ezen Városok a' tűz, háború, döghalál, 's ostromlások által oda lettek, 's vagy újra épültek fel ismét, vagy pedig más új Városoknak adtak helyt.

139. Ama vastag régi ezüst Pénz felől, mellyről kétszer is esett már emlékezet a' Sokfélémbe, mostan azt irhatom, hogy az Ópénzt jól esmérő Tudósok is, úgymint a' néhai *Frölich* és *Ekhel* Urak, nem különbben a' még most is élő Urak *Neumann* és *Schönvisner*, ezt a' Pénz nemét, melly leginkább a' *Pannonia* és *Dacia* föld gyomrából érkezik, ezen Országok régi tsinatlan Népének tulajdonítják, minekelötte, tudniillik, ezen két Országok a' Római iga alá estek volna. *Pannoniát* *Augustus* holdította meg, *Daciát* pedig *Trajanus*. Ezen Irók azt állítják, hogy ez a' Pénz ama *Paeoniában* *) uralkodott *Audoleon* Király pénzének formájára veretett volna, mert a' tsinatlan *Pannonok* és *Dacusok* igen szerették pénzeiket ama híres görög Királyoknak Képeikkel veretni, úgymint *Fülepnek*, *Nagy Sándornak*, *Lizimakusnak*, 's *Audoleonnak*. Nálunk ezt a' Pénzt *Szvatoplug* pénzének, Erdélyben pedig *Decebalus*énak tartják. De hogy ez a' Pénz jóval régiebb nem csak *Szvatoplugnál*, hanem még *Decebalusnál* is, azt a' na-

gyon kiálló Képei 's az Ezüst vastagsága is elegendőképpen kimutatják.

*) Egygy görög Tartományban, melly *Axius* vize és *Macedonia* mellett feküdt.

190. Hogy a' Magyar Nép a' Római Sz. Egygyháztól elnem vált, az az: a' Római Keresztyén Hitről a' Görög Keresztyén Hitre által nem lépett, azt tsupán az I Gyétsa rövid és Sz. László hozsázu Királykodásának köszönhetni. Ez az I GYÉ TSA igen egygyet értett a' Görög Tsászar Udvarával, onnan vett *Synadene* nevű feleséget, 's a' Görög Tsászar *Ducas* Mihály anyira megfzerette, hogy egygy nyitott arany Koronát küldött néki, 's ugyan ez teszi még most is a' Koronánknak alsó felét vagyis a' Korona Karikáját, hol a' két Fejedelmeknek neveiket is olvashatni. Ezen Gyétsa alatt a' Papjainknak egygy nagy részök immár feleséges vala, de mihelyt Sz. László jött a' Kormányhoz, legottan megparantsoltatott ismét az új Papoknak a' nötelenség, 's a' régieknek, kik feleségesek valának, ideig óráig megengedtet, hogy míg a' Pápa mást nem rendel felölök, addig a' feleségeikkel egygyütt megmaradhatnak. Lásd Sz. Lászlónak Szaboltsi *Decretumát* *Cap. III.* Nem hijába irta I Gyétsa idejéről 's uralkodásáról *Dandalus* Velentzei Olasz Iró: „tunc populus ille quasi fidem reliquit.” A' Sz. Istvánnak Rómából küldött Koronájáról némelly

Tudósok azt hiszik, hogy azt Henrik Tsászárr, Péter Királyunkat viszfza helyheztetvén, tölünk elvitte, mert az Országunkat a' Német Birodalomtól függőnek akarta tenni. A' Péter után uralkodott Királyink pedig, úgymint I András, Salamon, és I Béla valamelly más Koronával, 's talán szint azzal koronáztattak meg, mellyel azután I Ulászló koronáztatott, 's a' melly Sz. Istvánnak fejről vétegett le.

191. SZALAGYINAK azon vélekedését nem hagyhatom helyben, hogy a' Pannonok deákúl beszéltek volna, vagyis hogy az Annyok nyelve a' Rómaival megegygyezett, 's a' mostani Oláhokkal azon egygy eredetűek lettek volna. Hogy az Előbbkelők köztők, főképpen a' Római Hatalom alatt, tudhattak deákúl beszélni és írni, azt enként megengedem, mert ezt észre lehet venni *Vellejus Paterculusból* is,*) de hogy a' Köznépnek a' deák Nyelvtől egészen különböző Nyelve vala, melly minden bizonynyal tótos volt (akármit mondjanak ez arányt némelly mostani Iróink) azt régen elhittem magammal, 's ebben Béllal, Timonnal, Kollárral, és Severinivel egygyet értek. Hogy az akkori időből való irott Kövek, mellyek mind eddig a' volt *Pannonia* földjén feltaláltattak, mind deákúl szóllanak, az attól vagyon, mert itt még akkor tsupán deákúl irtak, a' Tisztartók 's Mesteremberek többire Rómaiak voltak, 's a'

Tót Nemzetek a' Keresztyénség felvétele előtt a' magok nyelvén semmit nem irtak.

*) „In omnibus Pannoniis non Disciplinae tantum modo, sed Linguae quoque notitia Romanae, plerisque etiam Literarum usus et familiaris animorum exercitatio.”

192. Sz. Istvánnak azon Levele, melyről némellyek azt tartották, hogy az a' Nyitrai Káptolonnak 1006-ban adatott volna, tsupán egygy tudatlan Emberkének Költeménye lehet. Ez az Allevél már az elején kimutatja magát, 's a' Költőjét is elárúlja, midőn így kezdődik: „Stephanus Dei miseratione et Apostolicae Sedis gratia Hungarorum Rex.” Azután a' *Marcomannorum* szó is elég bizonyosság, hogy Sz. István idejéből nem lehet. *Parwca*, az az: Párútsza (Nyitra várossának külső két Útszája) sem olly igen régi név lehet, hogy már akkor fen lehetett volna, mert a' deákos Pár még a' múltt XVII Százban Bokornak mondatott, *) 's az előtt, a' mint gyanakodom, Ősznek. Azután hihetetlen, hogy ez a' deák szó már akkor az Eleinknél divatban lett volna, 's a' Nyelvökbe elfogadva. Az Útsza pedig még 1495-ben is *Wlcának* iratott, *Ultzának* ejtetett, 's a' mint látni való a' tót *Ulitzából* eredett. Lásd a' Kints-tartónak 1495-diki Számadó Könyvét Engel Úrnál.

*) Még Gyöngyösi is két helyett azzal így élt:

Követik ezeket száz bokor Kegyesek,

az az: száz pár Grátziák, szép fiatal Menyetskék,
Lásd a' Kariklia IV Részének 13-dik Négyesét.

Egygy szép bokor Nyusztot forgat a'
Kézében, az az: egygy pár szép Nyusztot. Lásd
a' kinem heréltt Kupidó II Részének 23-dik Né-
gyesét.

193. PRAYT, egyébként igen nevezetes
Írónkat, abban nem ditsérhetem, hogy Garait,
Zápolyit, Túrótzit, Verbőtzit mind tsak így
nevezi: *Gara, Zápolya, Túrótz Verbőtz*, pél-
dául: *Nicolaum Gara opposuit; ad Zápolyam*
transiit; Thurocz, et Verbőcz referunt. Ha még
a' Keresztnevek mellé hozzá adta volna: *de*
Gara, de Zápolya, de Thurocz, vagy pedig így
ejtette volna *Garanus, Garensis, Zapolianus,*
Zapoliensis, Thuroczianus, Thurocziensis, az
tűrhető volna, de a' Várak 's Helységek nevei-
ket a' földes Uraik vagy Lakosaik helyett em-
líteni, valóban illetlen 's nem jól hangzó. Mert
ez mind olyan, mintha azt mondanám: Budát
agyon lötték, Kölszeget levágták, Győrt pedig
által szúrták, Budai, Köszegi, 's Győri helyé-
ben. Azután a' sem tetszik, hogy Zápolyi Já-
noszt Koronás Királyunkat Királyink közül ki-
törlötte, holott maga I Ferdinánd végre annak
esmérté. Hogy a' Tsetsemő Lászlót, Imre Ki-
rály fiát, Nápolyi Kis Károlyt, Zápolyi János
Zsigmondot, és Betlen Gábort színt úgy ki hagy-
ta Királyink közül, azt még meglehet néki en-
gedni, mert az első tsetsemőségében halitmeg,
és soha nem uralkodott, a' másik tsak egygy

vagy két holdnapig királykodott, a' harmadik 's negyedik pedig, ha uralkodtak is az Ország-nak egygy részében, 's a' pénzeiken és leveleiken Királyoknak nevezék is magokat, de soha nem voltak megkoronázva. Ellenben Zápolyi I János, ki tizennégy esztendeig birta Erdéllyel egygyütt a' Tisza mellékét, sőt a' Duna mellékéből 's a' Felföldből is egygy jó darabot, azonkívül meg volt koronázva, 's annak esmértetett a' többi Fejedelmektől is, 's minden Királyi Jussokkal éltt, akármelly szerentsétlen lett illyen is, azért a' volt Magyar Királyok számából kinem rekesztethetik. Tsudálom azt is, hogy Erzsébetet, Albert Királyunknak Özvegyjét, Királyink közé helyhezette, kit úgymint országló Királyasfszonyt (ilyenek valának nálunk tsak a' két Máriák) soha az Ország nem esmérte, hanem tsak mint Királynét, az az: Király nejét vagyis feleségét.

194. A' mostani Hazánk azon Részének, melly Dunán túl vagyis a' Dunának jobb felől esik, az ő legrégibb Lakosi, kik az irott Történetekből értésünkre vagynak, a' PANNONOK, *Pannones*, *Paeones*. Ezekről neveztetett Országunknak azon része a' Rómaiaktól *Pannoniának* a' Görögöktől pedig *Paeoniának*. Nékem úgy tetszik, hogy ez a' Görög neve a' deák vagyis római nevénél jóval régiebb, 's *Pannonia Paeoniából* eredett, mert ezek a' Duna melléki *Pannonok* vagyis *Paeonok* az eredeti *Paeoniából* érkeztek ide, melly *Axius* vize 's *Macedonia* mel-

lett feküdt. Az eredeti *Paeonokat* a' régi Iróknak egygyik része *Paphlagoniából* származtatja, másik része pedig a' Trójából Kiköltözöttekből támadottaknak vitatja, kik egygy Újszállást tettek volna az *Axius* folyó mellett Görögországban. Hogy pedig ezek a' népek: *Pannonnes*, *Paeones*, *Venetae*, *Henetae*, *Sarmatae*, *Sauromatae*, *Vindi*, *Vinidi*, *Jaziges*, *Carni*, *Istrii*, *Bulgari*, *Moesi*, *Daci*, *Thraces*, *Tauri*, *Tavrisci*, a' régi 's nagyon elterjedett Tót Nemzetnek tsupán különös Ágai valának, azt elhitettem magammal. Ebben velem tartanak Bél, Timon, Kollár, Severini, 's még több egygynehány Irók. *Strabo* is azt írja, hogy *Istrii*, *Daci*, *Moesi*, és *Thraces* azon egygy Nyelven beszéltek.

195. Miként birták légyen magokat a' XV Század végén némelly Magyar Városok, azt legjobban kivehetni abból, miként vagyis mennyit adóztak akkoron. *) Ezt a' Kintstartónak (Zsigmondnak Pétsi Püspöknek) Számadó Könyve *Engel* Úrnál így említi:

	1494-ben.	1495-ben.	
Buda	2800	2500	Arany forin-
Pest	2000	2000	tokat. **)
Pozson	500	750	
Fejérvár	400	100	
Elztergam	350	300	
Sopron	300	300	
Bártfa	350	300	
Eperjes	300	350	
Lötse		300	

*) Az Adó vagyis *Contributio* akkor *Taxa imposita vel extraordinaria* nevet viselt, mert azt a' Vármegyék 's Városok nem elztendőnként, hanem csak akkor fűzték, midőn az Ország Gyűlése jónak találta. Tsudálom, hogy Péts és Kassa a' Regyistromból ki vannak hagyva, holott ezek a' Városok a' legfőbb Városinkkal vetekedtek akkor.

**) A' mostani Aranypénz, *Ducatus* Arany forintnak neveztetett akkor, mert a' hajdani deák neve vala *Numus aureus florentinus*, 's értt ekkor száz Kispénzt.

196. Mitsoda Királyunk lett légyen II Ulászló, vagy, a' mint nevezték, DOBZSE LASZLÓ, kimutatja a' Kintstartójának Regyistroma vagyis Számadó Könyve. Abban egygy helyett ez vagyon: *Bradach in Natali Christi Reae Matti mutuaverat ad Offertorium 4 fl.* *) Ó te szegény Király, ki kéntelen voltál a' Szolgádtól pénzt költsönözni, 's Húst és Kenyeret az asztalodra rovásra hozatni! Tsudálni kell, ha az akkori Történeteket nem tudjuk, miként tehették Királyjoknak Hunyadi Mátyás helyében ötet az Ország Rendjei, kinek semmi egyéb érdeme a' Koronához nem vala, kivévn, hogy az Annya Albert Királynak leányja volt. De a' ki tudja az akkori Környülállásokat, az nem tsudálkozik, mert annak nem más vala oka, hanem hogy az akkori Nagyjaink a' gyeplőt keményen markoló Mátyáshoz hasonló Királyt igen is elűnták, 's ollyat kívántak magoknak, a' kivel azt lehessen tenni, a' mi már Mátyás ideje előtt

nékik kedves kezdett lenni. Hogy pedig a' Király választásban (minálunk is szint úgy, valamint a' Lengyeleknél) tsak az Ország Nagyjainak vala részök, az onnan megtetstik, mert a' köz Nemes ember mindenkor tsak annak a' Nagynak Választó szavát segítette tulajdon szavával, kinek *Cliese* vala, az az: a' kinek asztalánál szokott volt ebédelni, vagy a' kitől ajándékkal 's jótétellel birattatott arra. Az említett Királyról azon Iratban még többféle vagy, a' miből kitetstik, hogy miket szeretett légyen. **) Többiközt (Lengyelek szokása szerint) a' Malozsa bort 's a' Narantsokat igen kedvellette. Vadászatra szokott járni Irzsafzegré, Gefztesre, Tatára, 's Tsákvárra, Madarászatra pedig a' Tsepel szigetbe. A' régiebb Királyink Bakonyban, Vértesben, 's a' Dömösi és Vizsegrádi erdőkben vadásztak, Tatán halásztak, Diósgyörött pedig madarásztak.

*) Ez a' Bradáts, a' mint látszik, Lengyel Ember vala, 's a' Királynak igen kedves belső Embere. A' legtöbb Költségek ő általa vagy legalább az ő tudtával estek.

**) Bár minden Kintstartó hagyott volna nekünk illy Regyistromot! így többet lehetne tudnunk a' Királyjának élete 's tettei felől.

197. Hogy a' régi Görög Irók, úgymint Leo Tsáfzár, *Leo Sapiens*, Kostyán Tsáfzár, *Constantinus Porphyrogeneta*, 's egyebek a' Magyarokat *Turcusoknak* nevezték, a' bizonyos. *)

Honnan 's mitől kerekedett nálok az Eleinknek ezen nevök, bizonytalan. Talán onnan, hogy mivel a' hartzban igen rettenetesek valának, deákül *Trux* és *Truculentus* az az: Öldöklő 's Kegyetlen Népnek neveztettek. A' Görögöknek pedig az a' szokások vala, hogy az egygyfzóban öfzvejött *Consonansokat* a' *Vocalisnak* közbenvetése által meglágyították, valamint ezt a' Magyarok is szokták tenni, sőt a' Tót Nemzetek közt az Oroszok is. **) Így a' *Truxból* is *Turk*, *Turuk*, *Turcus*, és Török származhatott. Az Ozmánok is talán onnan neveztettek Törököknek, mivel eleinten ők is igen rettenetesek valának, vagy pedig mivel a' régiebb görög Iróknak *Turcusitól* (kik azonban nem Törökök, hanem Magyarok valának) származottaknak vélték az első megjelenéskor őket a' későbbi görög Irók. ***)

*) Lásd őket egymás után előhozva Koller Úrtól in *Commentario de Sacra Ungariae Corona* pag. 42. et sequ. Ha ezeket Schlözer Úr is eddig elolvasta, úgy reménylem, hogy a' Görögöktől említett *Turcusokat* ő is az Eleinknek nem fogja többé tagadni.

**) Így a' mi a' többi Tótoknál *Grad*, *Glava*, *Brada*, *Vlas*, *Mladi*, *Zdravi*, ő nálok *Gorod*, *Golova*, *Boroda*, *Volos*, *Molodi*, *Zdorovi*.

***) Azonban *Simocatta* az Eleinknek ezen *Turcus* nevökről azt írja, hogy azt a' Görögök a' Kazuloktól vették.

198. Kassa, és Lötse, CASSOVIA, LEU-TSCHOVIA, a' régiebb deák leveleinkben *Cassa* és *Leucha* nevek alatt jönnek elő. Minden bizonynyal a' *Cassovia* 's *Leutschovia* neveket csak a' XVI Százban a' felföldi tót Tudósok hozták fel, kik többire Krakkóban jártak Oskolába, 's a' Lengyeleket akarták ebben követni, a' kiknek a' Várossaik rendszerént *ovián* szoktak végződni, úgymint *Craccovia*, *Varsovia*, *Petricovia*, 'st af.

199. Megjegyzésre méltó, hogy Béla Levelese a' HÉT-MAGYAROKNAK vagyis ama Hét Főembereknek, kik által az Eleink Magyar és Erdélyországot magokévá tették, nevezi az Atyákat, Kezai Simon pedig (kit ebben követtek minden egyéb utóbbi Krónikásink, esméretlen lévén nálok a' Béla Levelesének Munkája) a' Fiakat. Hogy itt is Béla Levelese hitelre méltóbb, az abból kitetfszik, mert Tötöm, *Tuhutum*, 's nem Gyula, *Geula*, vette meg Erdélyt Gyalutól, *Gelou*, akkori Oláhok Fejedelmétől, 's Gyula Tötömnek unokája vala, kit Sz. István Erdélyből kimozdított. Hogy pedig színt úgy Tas is, *Thosu*, Lélnek az attya, a' Hét-Magyaroknak egygyike vala, azt onnan hozom ki, mert a' Tas helység 's a' Tas vásárhely Szaboltsban töle vettek nevet, kihez képest nem csak a' fia Lél, hanem ő is látta immár a' Tifzát és Szamost. *) Azután hihetetlen, hogy Lél a' Hét-Magyarok közül lehetett volna. Mert

így 955-ben, midőn a' Külföldön elfogattatott, 's Regensburgban felakasztatott, mint egygy száz esztendősenk kellett volna lennie, Hogy Lél, Örs, és Boltsú három nevezetes Hadivezérek valának, azt bizonyítja az említett Béla Levelese is, de a' Hét-Magyarok közt őket nem említi. Kezait, hihető, a' maga idejébéli Énekek tsalták meg, mellyek nem annyira emlékeztek az öreg Tasról, Hubóról, Ondról, 's Tötömről mintsem az ifjú Lélről, Örsről, Boltsúról, 's Gyuláról. Az előhozott Lélről Kezai, 's utánna Túrótzi azt írják, hogy eleinten *Golgatha* táján szállott meg, onnan a' Tótokat elkergette, 's végre Nyitra mellett lakott volna. Ezt a' *Golgatha* nevet az Iróink eddig Galgótznak magyarázták, de Galgótz táját még most is a' Tótok lakják, kihez képest onnan őket elnem kergethette. Nékem úgy tetszik, hogy a' *Golgatha* inkább Galántha. Ezen Mátyúsföldjéről üzte el a' Tótokat alkalmasént a' Kürtös Lél Bátsink, **) ki is azután Nyitra mellé megvoná magát, hol most az Érsek-Lél fekszik.

*) Talán Tasnád is, az az: Tas nádja, színt úgy tőle vette a' nevét.

**) Ez a' Lél a' régi Képeken mindenkor úgy íratott, hogy vagy a' Kürt függ az oldaláról, vagy azt az egygyik Kezében viseli. Hihető, hogy ezt a' régi Énekek szerzették, 's talán nem minden ok nélkül. Béla Levelese is azt írja, hogy azon ütközet előtt, midőn a' Bolgárokkal és Görögökkel a' Tifzánál öfzvetsapott, minekutánna Vitézeit hartzra buzdított.

ta, legottan kezdett kürtölni „statimque Lelu, filius Tosu, tuba cecinit.” Az mindazáltal Költemény, a' mit Lélről 's a' Kürtjéről koholtak az utóbbi Dalosok. Hogy, tudniillik, minekutánna a' halálos Ítéletet a' Tsászárszájából megértette volna, azt kérte ki magának tőle, hogy a' szeretett Kürtjét adatná kezéhez, hogy azzal még egyszer kürtölhessen. Ezt holott megnyerte, a' Kürttel feléje fordúlván, őt úgy tsapta föbe, hogy az azonnal lerogyott 's meghalt. Ezt már Kezai is Költeménynék tartotta.

200. CHRÁM, vagy talán HROM, ki 809-diktől 820-dikig uralkodott, a' Bolgároknak egygy igen nevezetes Fejedelmök vala *Servíában*, melly akkor *Bulgariának* neveztetett, az előtt pedig *Moesiának*. Ezt a' Fejedelmet az Irók *Crumusnak* nevezik, 's egygy vitéz Fejedelemnek tzimerezik. A' bizonyos, hogy 810-dik táján az Abárokat meggyőzte, kik akkor a' Tisza mellékét lakták, 's azután 813-ban Drinápolyt is a' Görögöktől megvette. *) A' mint vélem, Nándor Fejérvár lehetett az Udvarhelye. Ugyan ezt a' *Chramot* értette a' Béla Levelese, midőn *Cap. XII.* így irt: „*narrabant quomodo mortuo Athila Rege* (ezt bizvást kihagyhatta volna, mert *Chram* tsak mint egygy 350 elfztendők múlva Etele halála után jött ezen tájra) *Magnus Keanus, proavus Ducis Salani, Dux de Bulgaria egressus, auxilio et consilio Imperatoris Graecorum praeoccupaverat terram illam.*” Ez a' *Dux Keanus*, nem más, hanem

Kramus vagyis *Chram*; *Bulgaria* a' mostani *Servia*, mire nézve Nándor Fejérvár is *Alba Bulgariae* nevet viseltt; 's az *occupata terra* vala a' Tisza, Temes, Maros, és Szamos melléke. A' Tsalán tehát vagyis *Salanus*, ama 890-diki Tiszamelléki Bolgár Fejedelem, ennek a' *Chramnak* vérségéből vala, 's talán Unokája. A' Mén-Marót, sőt Galád is, ugyan azon vérségből lehettek. Méltó még azt is tudni, hogy ez a' *Chram* a' régi *Viminaciumnak* düledékein egygy új Várat épített, melly azután a' nevéből *Chramnak* neveztetett. Azt idő múlva a' Magyarok Haramnak nevezték, 's töle az egész Környéket Haram vármegyének. Béla Levelesénél a' neve *Horom*. Ez a' Horom vagyis Haram most Rámának neveztetik, fekszik az *Ister* vagyis Alduna partján Újpalánkának által ellenében *Serviában*. **) *Viminacium* egygy nevezetes Római *Colonia*, az az: Újszállás vagyis Újlak vala *Moesiában*, hol sok Római Pénz verettetett. A' Város még Etele idejében is fen vala, mert azt ez a' Fejedelem a' Görögöktől erővel megvette. Nékem úgy tetszik, hogy időmúlva az Abárok rontották el.

*) Engel Úr azt véli, hogy ez a' *Chram* vagyis *Crumus* hozta volna az Olábokat, vagy, a' mint mondja, a' *Romano Dacusokat* Thráciából akkor először Ölt, Szamos, Körös, és Temes mellékére. De én azt tartom, hogy az Olábokat már az előtt hozta Daciába Thráciából vagy-

is Romániából valamely Görög Tsászár, mi okból még most is nevezik magokat Rumunyonak. Valachus nem a' Volga vízétől, hanem a' tót Vlachból neveztetett annak. Az Oláh magyar név is ezen Vlachból eredett, melly tótul annyi mint Olasz. Chram nem Oláhokat, hanem Bolgárokat hozhatott a' Tisza és Maros Környékére. Az én vélekedésem az, hogy az Olasz Colonistákkal egygyüttlakott 's öfzvekeveredett Thracésekből vagyis Bolgárokból eredtek az Oláhok, az egyedül lakott 's magok nyelvénél megmaradt Bolgárokból pedig a' Rátzok.

**) Mások, mint Windisch Úr, ezt a' Haram várát a' Duna bal felén keresik Újpalánkánál.

201. A' legrégibb Magyar VÁROSOK azok valának, mellyek azon Várakkal birtak, mellyektől a' Vármegyék nevet vettek, úgymint Pozson, Nyitra, Trentsén, Bars, Hont, Nógrád, Szatmar, Szabolcs, Bihar, 'st. af. Ezek a' Lakhelyek akkor tsupán Váraknak mondattak, *Castra*, 's a' Lakosaik, kiket most Polgároknak 's Városiaknak nevezünk, Várbelieknek, deákúl *Joubagiones castrenses*, vagy tsupán *Castrenses*. *) Ollykor a' Vár és Város azon egygy hely vala, úgymint Pestnél, Sopronnál, Fejérvárnál. De még is többire különböztek egygy mástól, mert az igazi Város (a' Vár kitsinysége miatt) tsak a' Várallya vala, 's ez okból ezek a' Lakhelyek azután Városoknak az az: Várral bíró helyeknek mondattak. **) Ezek a' néppel megfzállított megyebéli Főhelyek, vélekedé-

sem szerént, az első Szabad Királyi Városok valának, de a' mellyek idő múlva némelly Fejedelmeknek nagy bőkezűségök által idegen Kézre jutottak, 's Földes Urakat kaptak. Azokból a' Jövedelemnek két része a' Fejedelmet illette, a' harmadik pedig az Ispáné vala, kit most Főispánnak nevezünk. ***) A' Várbeliek azon Vár Ispányjának, *Comitis Castri*, Zászlója alatt kötelesek voltak megjelenni, a' hol laktak, mert a' Nemesek csak a' Király Zászlója alatt gyűltek öszve. Tsupán ezen Várbeliekből szoktak akkor tétetni Nemesek. A' Németek ezen Várbelieket *Burgereknek* hitták, deákúl *Castrenses* vagy *Burgenses*, a' *Burgtól*, melly annyi mint *Castrum*, Vár. *Burgerből* lett a' magyar Szó: Polgár.

*) A' régi Levelekben 's a' Váradi tüzes vas Ítéletek Könyvében feltalálhatni: *Castrenses de Bihor*, de Bors, de Bursud, de Budrug, de Pusun, de Suprun, de Zobolch, de Zounuc, az az: Bihar várbeliek, Bars várbeliek, 's a' t. Mondattak olykor Civileseknek is.

**) Az akkori Város, a' Várallya, most Külső-Városnak mondatik, 's németesen Hóstátnak, Hoffstadt, *Civitas praediorum, villarum, allodiorum*.

***) Ispán a' bolgár vagyis rátz Zsupanból eredett. Innen Zupania hajdan annyit tett mint Vármege, *Comitatus*.

202. A' legrégibb ORSZAG GYÜLÉSE, mellyről az írott Történetinkben emlékezet vagy, tartatott Árpád Fejedelmünk alatt Tson-

grád vármegyében azon a' helyen, hol most Pufzta Szer fekszik, 's egygykor egygy jó népes Helység állott, melly a' régi levelekben *Zeernek* irattatott, 's egygy Apátursággal kérkedett. Ez a' Helység a' nevét akkor és onnan vette, mert Arpád oda gyűjtötte az Országának akkori Tagjait vagyis a' Magyar Nemzet hét Agának kiválasztott Küldöttjeit, *) hogy a' Szer, *Ordinem*, vagyis a' Szertartásokat, *Statuta*, *Decreta*, velek ottan elrendelhesse. Hogy ez az Ország gyűlése Sátorok alatt történt, azt elgondolhatni. Béla Levelese *Cap. 40.* erről így ír: „et locum illum, ubi haec omnia fuerunt ordinata, Hungarii secundum suum idioma nominaverunt Scerii, eo, quod ibi ordinatum fuit totum negotium Regni.” *Scer* annyi mint Szer, mert *Sc* annyit tett akkor, mint mostan *Sz*.

*) Az egész magyar Nemzet akkor hét Ágakra, *Tribus*, *Themata*, osztódott, 's mind egygyik Ágának Vezére egygy Főember vala, *Boeobodus Principalis persona*, *Capitaneus*. Ezen hét Főembereken kívül a' többi Magyarság, vélekedésem szerént, mind egygy sorsú vala.

203. A' Németek egygykor a' *Herost Löwenherz*nek mondták, azután megrövidítve *Löwentz*nek is, a' Tótok pedig *Lewetz*nek, az az: Kis Orofzlánynak. *) Minden bizonynyal a' mi **LEVENTANK** is hajdan ezekből eredett. Igy neveztetett már Hertzeg létében az I Béla Királyunk, mert Lengyelországban a' Pomorány Fe-

jedelmet a' Kettősbajban meggyőzte. Ezen Bélát *Albericus* mindenkor *Pugilnak*, az az: Bajnoknak nevezi, *Aloldus* pedig *Lewenzának*. Mind ezekből azt lehet kihozni, hogy a' Leventa, kit Kezai 's az utóbbi Iróink András és Béla testvérének tettek, tsupán ezen Bélának mint jó és szerentsés Bajnoknak nevezete vala. Léva, németül *Löwentz*, tótul *Lewitze*, hajdan talán németül *Löwentzburgnak*'s tótul *Lewetzownak*, az az: Leventa várának neveztetett, 's ezen I Béla Királytól vevé nevét. Zrínyi a' Sirenájában a' jó, régi, 's forgott Vitézeket színt úgy Leventáknak hitta, de hol 's kitől tanulta ezt, nem tudom, mert a' Könyveinkben, a' mennyire tudom, ezen Szónak nints legkisebb emlékezete. Talán a' régi Énekekből vette.

*) Innen eredett alkalmasént, hogy a' régi Leveleinkben a' Heroismus, Fortitudo animi, Animus fortis, praesens, imperterritus, Heldenmuth, olly gyakran neveztetik Leonina audaciának, úgymint többiközt I Máriának 1386-diki levelében, midőn a' Gimes várával Forgáts Balást megajándékozta. Ez okból ama régi Versszerző is Sz. Lászlóról deákul 's magyarul így verselt: „Tu corde purus, mente praeclarus, Tu corde audax more Leonis, Ob hoc es dictus Bátor Ladislaus, cum adhuc juvenis aetate fores. Testedben tífza, lelkedben fényes, szivedben bátor, miként vad Oroslány, azért neveztek Bátor Lászlónak, mikoron míglen ifjúdad volnál.” Hát ha Löwentzből még a' Labantz is eredett?

204. Mint jutott légyen PÉTER nálunk a' Királysághoz, azt, ítéletem szerént, *Pray* legjobban eltalálta. És ugyan először maga Sz. István által, ki őt, úgymint Testvér Hugának a' fiát, Hadi Fővezérének tevé, 's halála után leendő Királynak rendelé; azután az Anyja *Gisela* által, ki már a' Bátyjának Sz. Istvánnak életében Vazult megvakíttatá, a' Király egyéb Vérrokonit az országból kikergeté, és sok kegyetlenséget vitt véghez, tsak hogy a' fiát Királynak tehesse. Hogy Sz. István inkább az idegen Pétert, hogysem a' Vérrokonit közül valamelyiket rendelt maga után Királynak, annak *Pray* és Katona Urak azt az okát adják, hogy az új Keresztyén Hitnek sokkal jobb támaszszát reménylette benne, mintsem amazokban. Meglehet, sőt magam is azt hiszem, hogy ez szerzette Péternek leginkább a' Koronát, de hogy mind ezeket Sz. István tsak Sz. Gellérd tanátsa szerént tselekedte, ki már az előtt a' fiának Sz. Imrének Tanítója vala, azután Tsanádi Püspökké lett, 's az öreg Királynak legkedvesebb Embere vala, azt egészen elhitettem magammal. Ez a' jó Püspök, maga is Velentzés Olasz lévén, Pétert született Velentzést igen kívánta látni az Ország Főszékén, 's végre valóban meg is látta. Ez okból nem akarta, úgy tetszik, a' szent Ember Aba Sámueli megkoronázni, kit a' Péterrel Megnem elégedettek Királyoknak választották; ez okból indúlt meg olly igen ellene,

midőn Tsanádon a' Péter Követői közül egygy-
nehányat megöletett; ez okból láthatta könnyen által a' maga halálát, midőn Fejérvárról Pest felé mene; ez okból ugratták le tsak őt egyedül a' Kelemföldi Köszikláról az akkori felindúltt Magyarok. 'S vallyon miben múltt el, hogy Nemzetünk az idegen igát akkor elkerülte? Bizony nem másban, hanem hogy Péter oktanul 's igen Hübele Balás módra fogott a' Kormányhoz, hogy mindjárt eleinten kimutatta a' foga fejejét, vagyis az idegeneket a' hazafiaknak elejökbe tette, hogy kegyetlenül kezdett uralkodni, minekelőtte a' Királyiszéket megerősítette, 's hogy a' fejedelmi Házból még egygy két Hertzegek fen valónak, kik azon ürügy alatt, hogy már ők a' Nemzetnek pártját fogják, tulajdon hasznokat keresni elnem mulatták.

205. Hogy a' Balatonnak mostani Fél-szigetje TIHANY *) egygykor (nem mondom I András vagy Sz. István idejében, hanem jóval ő előttök) valóban Balatonköz vagyis egygy egész Sziget vala, az mindenünnen kitetszik. **) Hogy pedig a' Balaton tava még azon Tengernek egygy sótalan maradéka légyen, melly egygykor nem tsak Magyar 's Erdélyországot, hanem Világunknak minden jelenlévő Szárazát is elöntötte volt, azt is elhihetjük bizvást. Ez a' tó, valamint a' legtöbb tavak, lassanként észrevétlenül kisebbedik. Hol vette légyen a' ne-

vét ez a' Hely, melly most Tihanynak mondatik, de hajdan Tihonnak neveztetett, bizonytalan. Talán a' Forgószél, Forgatag, vagyis Fergeteg, deákúl *Typhon*, ***) melly itt, a' mint mondják, késő őlzízel igen uralkodik, már a' Rómaiak alatt adott ezen helynek nevet. Az úgy nevezett Ketskekörmökről, mellyeket a' Balaton hullámjai Tihanynál a' partra kivetnek 's ott hagynak, tsak azt tarthatni, hogy valamely már kivészett vizi Tsigáknak héjaik vagy pedig valami Halaknak tsontjaik légyenek, mellyeket a' sok idő végre Kövekké átalváltoztatt. ****) A' Balaton tavi Föveny, mellyet Fűrednek által ellenében túl a' vizen Foknál szednek, 's a' melly Iratporúl igen helyesnek tartatik, a' vasporral felettébb bőves, a' Mágnesköhez ragaszkodik, 's többféle Drága Köveknek apró töredékivel elegyes. Nékem úgy tetszik, hogy azon a' helyen, hol még most is az I Andrástól épített Tihanyi Templom és Kalas-trom áll, egygykor a' pogány Rómaiak uralkodások alatt valamely Bálványnak Temploma lehetett. Ugyan is Sz. István 's a' Követői az első Magyar Királyok többire ott rakatták a' Keresztyén Templomokat, hol egygykor vagy a' pogány Rómaiaknak Bálvány Templomaik állottak, vagy pedig a' pogány Magyarok az Aldomásaikat szokták volt tartani. Jegyzésre méltó, hogy eme régi Templomok nálunk többire kettősök valának, az az: al és fel Tem-

plomból állottak, a' mint ezt megláthatni még most is a' Sz. Mártonin, Pétsin, Veszprémin, 's Tihanyin.

*) Hajdan Tihon, Tychon.

**) Maga Fűred vagyis Föred Helységnek a' neve is azt hozza magával, hogy midőn a' Magyarok megfűszállották, 's nevet adtak néki, már akkor Föredhely, azaz: Föredés helye vala, Locus balnei, Balneum, v. Aquarium, Volutabrum, Schwemme.

***) A' Forgószél Typhonnak talán azért nevezetett, mert a' Köznép már a' legrégibb idők óta azt tartotta, hogy az valóban az Ördögnek tántztza volna, vagyis hogy azt az Ördög szerezné, 's maga volna benne. Már pedig Typhon a' pogány Rómaiaknál 's Görögöknél tsak nem hasonló vala a' mi pokolbéli Lutziferünkhöz. Valamint ez az Isten ellen pártot ütött, úgy amaz is az Istennel hadakozni kezdett, de végre mind a' keuo vette méltó büntetését. Ki tudja, ha ezt a' Typhon t itten bajdan a' pogány Pannonok nem imádták e, 's nem volt e azon egygy Istenség a' Csartussal vagyis Cserniboggal? Lásd róla Katántsitsnak Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum pag. 106 et sequ. Csart vagyis Csert tótúl az Ördögnek neve. Typhonból jöhetett az Ördögnek az ő régi német neve is Tifel, a' mint azt Teufel helyében még most is nevezik a' Burgosok és Svájtzerék.

****) Ezek a' Ketskekörmök a' Lentse Kövekhez abban hasonlóak, hogy ezeken se lehet észre venni, hol lakhatott benne valamelly Élőállat.

206. JANUS PANNONIUS, ki Hunyadi Má-

tyás Király idejében Pétsi Püspök 's igen nevezetes deák Költőnk vala, mint neveztetett légyen az attyáról, eddig sokféleképpen gyanakodtunk. *) Némellyek azt vélték, hogy Vitéznek neveztetett. Bod Péter a' Garázdák, közül származottnak gondolta. Bizonyos Kézirat, melyet Kaprinai hoz elő, az attyát *Ludviknak* nevezi, de a' melly talán csak Keresztneve vala. A' Római Levelek pedig, mellyeket Tseles Márton Jézsovita irtt le a' Vatikánomi Könyvesháznak írott Könyveiből, Jánosunkat *Cesinge* és *Cesige* névvel említik. Én kész vagyok ezekkel tartani, mert a' valóságos neve Tsezige lehetett. **) A' Tszige nálunk még most is annyi mint *Fringilla Spinus*, németül *Zeisgen* tótul *Tsízik*.

*) Szép deák Versei sok helyett jöttek ki. A' legszébb, legjobb, 's legbövebb Kiadás az 1784 - diki Rajna Révhelyi, Trajecti ad Rhenum, melyet, a' mint értettem, ama nevezetes és sokkal hosszabb életre méltó Cornidesünk szerzette.

**) Az említett Levelek a' Cesige nevet vallyon miokra nézve költötték volna? A' Könyv vagyis a' Levél írója Olasz lehetett, mert az akkori Magyar azt így írta volna: *Chezige*.

207. *Schwartner* Úrnak igen nagy az érdeme, mellyet szerzett magának az Országának Alapatjáról 's Leveleiről készített két jeles Munkáival. Ezen két Könyvei nálunk eme két Tudományban *classicus* Könyveknek tartathatnak,

Én tsak egygynémelly apróságokban vagyok
 különbb értelemmel. Például: előttem hihet-
 len; hogy az Eleink az Ország Főtisztjeit, *Re-*
gni Baronatus, Archiofficia; nem különbben az
 Országnak a' Vármegyékre való osztását, 's a'
 Főispánok nevét a' Németektől tanúlták volna,
 's még is azoknak tótos neveket adtak volna,
 úgymint Nádorispán, *Na dwur zsupan*; Vajda,
Wojwoda; Bán, *Pán*; Pohárnok, *Poharnik*;
 Asztalnok, *Sztolnik*; Ispán, *Zsupan*. Az én vé-
 lekedésem az, hogy az Eleink ezen Főtiszteknek
 's Főtiszttartóknak a' neveiket inkább a' szom-
 széd tót Udvaroktól vették, úgymint Tsehtől,
 Morvaitól, Lengyeltől, Orosztól, 's Horvát-
 tól. *) Ezen tót Udvarok, mivel nem igen ré-
 gen lettek Keresztyénekké, még akkor tsak
 mintegygy kezdték tanulni a' deák Nyelvet,
 kihezképest az otthoni Nyelvök tellyes divat-
 ban 's uralkodásban vala. — Ugyan ő Kegyel-
 me a' Jellevelekről való Munkájának II Kiadá-
 sában 62-dik Levélfelén azt látszatik állítani,
 hogy a' mostani Oláh és a' régi Római paraszt
 Nyelv, *Lingua romana rustica*, azon egygy
 Nyelv légyen. Hogy eleinten a' Római *Coloni-*
sták Nyelvök, kik *Thraciába* hozattak, 's onnan
 azután *Daciába* jöttek, 's kiknek a' Bólgárok-
 kal való öszvekeveredéséből eredett a' mostani
 Oláh Nemzet, valóban az vala, azon nem ké-
 telkedhetni, de a' mostani Oláh Nyelvet még
 is annak nem mondhatni, mert ennek, minek.

utánna Olaszból Oláhhá változott, csak nem fele része a' többől vagyis bolgárból vétetett. **) Az említett betses Munkájában a' Tudós Úr is *Prayval* azt hiszi, hogy az Arpád nemzetségből eredett Királyinknak még nem volt soha állhatatos Székeshelyök, az az: Lakhelyök vagyis *Residentiajok*, „Sedes Regum Hungariae primae stirpis nulli certo fixoque loco erat adstricta, aulaque illorum mobilis fuit atque ambulatoria.” Hogy ezek a' régi Királyink az Országban ide's tova többet jártak mintsem az utóbbiak (kivéven talán II Józsefet) azt megengedem, de hogy még is Székes Fejérváratt legtöbbet laktak, 's a' fő Ünnepeket ott szokták volt ülleni, a' bizonyos. 'S vallyon mi okból neveztetett volna ezen Fejérvár Székesnek, ha a' Királyok Székök vagyis Lakások ott nem lett volna? Ugyan ezen okból eredett az is, hogy a' legtöbb Fejérvári Prépost egyetemben *Vice Cancellarius* is vala, csak hogy a' Fő *Cancellarius* távúl létében is, ez mindenkor jelen lehessen a' Királyi Levelek kibotsátására. Az 1358 diki Krónika is P. II. Cap. 37. így ír: „Albam venit, quae teutonice *Weizinburg* dicitur, quae est principalis Sedes Regni Hungariae.” Itt a' *principalis Sedes* annyi mint fejedelmi Székhely vagyis királyi Lakhely.

*) *Lucius*, úgy tetszik, nem ok nélkül vitatja, hogy a' Fejedelmink a' Főpapok 's Nagyurak neveiknek a' Jelleveleikre való kitevését a' Horvát Királyoktól kapták volna fel.

**) Én az Országunkba a' Német Tsászároktól hozott Sováb Újszállókról azt tartom, hogy ezek is idővel a' Német 's Magyar Nyelvből színt úgy faragnak magoknak egygy új Nyelvet, valamint a' Görög Tsászároktól Thraciába hozott Olasz Újszállók az Olasz és Bolgár Nyelvből a' magokét, vagyis az Oláh Nyelvet.

208. DOBRONOK vagyis *Ragusa* bír egygy Oltalom levéllel, mellyet a' Török Udvartól még akkor kapott, midőn az *Brussában* Azsiában lakék. Ezt a' Hártya vagyis Bör levelet a' Dobronokiak még most is igen őrzik, 's nagyra becsülik. Az *Orchan* Szultán, a' helyett hogy azt alá irta volna, a' ténnyé egészen bémártott nagy Kezét reá tsapta. Egygy illy *Diplomáról* vagyis Jellevelelről nem emlékezik sem *Mabillo-nius*, sem *Gatterer*, sem pedig a' mi érdemes *Schwartnerünk*. E' volt valóban az erőszakkal épültt 's még tovább terjesztendő Hatalomnak legillendőbb Jele, Petsétje, 's Aláírása.

209. Béla Levelessének eme szavait: „tempore Sancti Regis Stephani, Sunad, filius Dobuca, nepos Regis” így magyarázom: Sz. István Király idejében Tsanád, Doboka fia, a' Király unokája. Ez a' *Dobuca*, nekem úgy tetszik, azon egygy Ember vala *Bucna* nevű Főemberrel, ki az ifjabb Gyulának második fia vala. Azonban miként mondathatott a' fia Tsanád Sz. István Király unokájának, bizonytalan. Talán azért, mert az annya, a' *Dobuca* felesé-

ge, Szár Lászlónak vagy pedig Vazulnak, kik Sz. Istvánnal unoka gyermekekek valának, leánya vala.

210. Azon Föld, mellyet most SCLAVONIANAK, magyarúl pedig Tótorfzágnak nevezünk, 's melly eme négy Vármegyékből áll, úgymint Szeremből, Veröztéből, Valkóból, és Posgából *) hajdan az Országunknak színt úgy egygy Részze vala, valamint Kráfszna, Zaránd, Közép Szolnok, és Kövár Erdély szélén fekvő, 's most oda kaptsolt Megyék. *Sclavonia* név alatt hajdan Dalmát és Horvátországok értettek egygyütt véve, 's a' *Banus Sclavoniae* annyit tett mint Dalmát és Horvátországi Vajda, az az: Királyi Helytartó vagyis Király Képe. Azon apró ezüst Pénzek, mellyeken ez vala: *Moneta Regis Sclavoniae, v. per Sclavoniam, v. pro Sclavonia*, a' régi Levelekben *Denarii Banales* hivattak, mert azokat a' Király tudtával 's engedelmével a' Bánok verették Zábrágban. Ezen Bánoknak a' mostani *Sclavoniában*, vagy is Szerem, Verötze, Valkó, és Posga Vármegyékben semmi hatalmok nem vala, mert ezek, valamint a' többi Magyar Vármegyék, tsak a' Királytól és Nádorispántól fügtek. A' *Titulusában* első kezdett élni ezekkel: *Sclavoniae Rex* I Ferdinánd (mi okból, azt mások keressék ki) 's nem, a' mint eddig hittük, II Ulászló; mert ennek a' *Decretumában*, a' mint azt most olvasuk a' Törvény Könyvünkben, *in Corpore Juris*

Hungarici, tsak a' nem régi Kiadó által fértt be, **) a' régiebb Kiadásokban, Kéziratokban, 's ezen Királynak minden egyéb Leveleiben hibázik, a' mint ezt *Schwartner* Úr igazán és első észre vette.

*) Ez a' Föld a' Dráva és Száva vizeknek Félfszigetje, 's ez okból már a' Rómaiak alatt illy nevet viseltt: *Pannonia Savia vel Interamnensis*.

**) A' Kiadók ezt a' Könyvünket eddig nem tsak sok helytelen Jegyzetekkel 's a' Királyinknak bibás Történeteikkel botsátották ki, hanem gyakorta a' Törvény szavait is hibásan 's helytelenül adták elő. A' Királyinknak Képeik benne merő költött Képek.

211. A' SZEREMI BOR nálunk a' XIV és XV Században a' leghiresebb Borunk vala. Sőt még a' XVI-ban is 1536-ban Oláh Miklós a' Magyarország leírásában így ír: „*Vinorum melius est nobilius, primum quod in Sirmio, tum Simigio, Baronia, Posoniensi, Soproniensi, Agriensi, Borsodiensi, Ujvariensi, Veszprémiensi, Szaladiensi Comitatus, postremo in Transsilvania et Sclavonia nascitur.*” *) „Ha ez a' Szeremi Bor feje e vagy veres vala, előttem bizonytalan. Azt tudom, hogy most a' Szeremi hegyeken merő veres terem, de ha Hunyadi Mátyás Király idejében is ama hires Szeremi Bor veres volt e, kételkedem. Hogy még most is ama jóféle 's igen édes Szőlőfajt, melly a' Németeknél *Zinifandel* nevet visel, magyarul nálunk Szeremi zöldnek mondják, a' bizonyos,

*) Lám Oláh is Szerémet Magyarországhoz számlálja, 's nem Slavoniához. Szerem deákul *Sirmium*, ezt az eredeti nevét vehette ama *Syrmostól*, ki Nagy Sárdornak idejében a' *Triballusoknak* Királyjok vala.

212. A' Magyar NEMESEK eleinten Ország 's Fejedelem Szolgáinak neveztettek, deákul *Servientes Regis et Regni*. Innen még most is a' legrégibb Birájok, *Judex Nobilium*, Szolga Birónak mondatik. *Servientes* pedig, és nem *Servi*, azért hivattattak, mert *Servus* hajdan annyit tett mint Rab, *Raptus*, *Mancipium*. *) Ezek a' Rabok egygykor igen bőven valának nálunk, valamint a' Napkeleten még most is. A' Római Pápa Sz. Istvánt arra bírá, hogy a' Keresztyén Rabokat vagy az Urok Kezéből váltaná ki, vagy pedig a' Sz. Egygyházaknak és Kalastromoknak engedné őket által. Ez ólta tehát a' Rabok kevesebbbedni kezdtek, mert azon kívül a' Külföldi Háborúk is kevesebbbedtek. **) Azonban fenvalának a' Rabok, a' mint Kezai írja, még Kún László Király idejében is, de csak a' Pogányság foglyaiból. Ezen Író szerint a' Rabokból lettek Udvarnokok, kik is két-félék valának, úgymint a' fél és az egész Udvarnokok. A' Fél-Udvarnokok, *Conditionarii*, kiválthatták magokat hufzonnéggy *Bizantiussal* vagyis Görög Aranypézzel, ha pedig feleségök 's magzatjaik valának, százszal.

*) Hogy a' Rab Raptusból eredett, 's a' Rabota, tótul Robota, eleinten annyit tett mint Rab munka, Labor Servi, Opera Mancipii, Angaria, a' bizonyos.

**) A' mennyivel kevesebbedtek a' Külföldi Háborúk a' Kerefsztyénség bévezetése után, annyival, Szerenstétlenségünkre! a' belföldi vagyis itthoni Háborúk, *Bella intestina*, jöttek divatban. Ezeknek az oka az Ország osztása vala, melyet a' Király hol a' Testvérevel, hol a' Fiával tett.

213. Némel'yek a' BÉLA LEVELESSÉT azért állítják hitelre méltatlannak, mivel egynehány Helyeket és Folyókat már az Ország elfoglalásának leírásában nevez úgy, a' mint minden bizonynyal tsak idő múlva a' Magyaroktól kezdettek hivattatni. *) Így, példaúl, midőn Árpádot a' Tsepel szigetéből a' Pesti partra kivezette, a' Soroksár mellett folyó Rákos patakját emlegeti, melly bizonynyára tsak azután a' Rákoktól kapta ezen nevét. Ezeknek tudni kellene, hogy ő többire már a' maga idejébéli nevekkel élt, 's inkább azt akarta értesünkre adni, hogy mi és hol történt, mintsem miként nevezték akkor, midőn Árpád oda jött, a' Bolgárok és Tótok ezt vagy amazt. Ellenben ezeket magam se hiszem ő néki: hogy, tudniillik, Szittyában a' Magyaroknak annyi aranyjok, ezüstjök, és gyöngyök vala, hogy tsak úgy nézték azokat, mint a' közönséges Köveket; hogy ott még a' Juhászaiak 's Kanászaiak is Nyusztokkal prémezték a' ruháikat; hogy a'

Magyarok *Ungarusoknak* Ungvártól neveztettek; hogy a' *Magog* nevű első Szittyai Királytól, ki *Japhet* fia vala, kerekedett a' *Moger* nevők; hogy Almos és Árpád a' Vitézeikhez színt azon beszédekkel éltek volna, mellyeket előhoz. **) Ezeket, még egygyözer mondom, én magam se hiszem.

*) Illyenek többi között a' Blundus, Zeguholm, Nyr, Erdevelu, Almas, Voyos, az az: Bolondos, Szeghalom, Nyírség, Erdő el, most Erdély, Almás, Vajas. Hogy ezen neveket ezek a' Helyek, Tájok, és Folyók a' Magyaroktól vették, az tagadhatatlan.

**) Ez volt Liviustól fogva Bonfiniusig a' hajdani Történetíróknak keveset érő szokások, hogy a' Hadivezéreikkel sok száz esztendőök múlva is (mintha önnön magok hallották volna őket beszélni) kedvök szerént mindenféle Beszédekert mondattak a' Vitézeikhez. Ugyanis ki hiheti, hogy Árpád az ütközet előtt sírva imádkozott volna, *fusus la chrymis Dominum orans* (itt kitettség a' Pap Iró) 's a' beszédjét így kezdette volna: „O Scythici! qui per superbiam Bulgarorum a castro Hungu vocati estis Hungarii” melly minden bizonynyal nem igaz. Mert Ungarus a' német Ungerből eredett, e' pedig az Orosz és tót Ugerből.

214. Az Orosz Irók azt írják, hogy a' BOLGAROK 480-dik körül Zeno Napkeleti Tsászfár idejében jöttek volna Étel tájáról a' Duna mellékére. Mikor szállották meg a' Tisza és Szamos mellékét, bizonytalan. De hogy a' Magyarok

Árpád Fejedelmök alatt 900-dik körül ott talál-
ták őket Tsalán és Mén-Marót Fejedelmeik alatt,
a' bizonyos. Nekem úgy tetszik, hogy ezek a'
Bolgárok Török Vallásban valának, mellynek
talán mái napig fentartja az emlékezetét a' Bö-
szörmény nevű Vásárhelyünk. *Buszurman* bol-
gárul annyit tett mint *Muzulman*. A' Magyarok
által lett meghódíttatások után hová lettek, arról
immár szóllottam. Az Utóik lehetnek ama gyak-
ran említett *Ismaeliták*, a' kikről bizonyos,
hogy Török Vallásban valának. Felölök a' Sz.
László, II András, 's Kún László alatt költt Le-
velek és Törvények igen gyakorta emlékeznek.

Némelly Versek.

Az Izlés nem egygyféle.

Valaki a' Békát szereti 's tsókolja,
Az még a' Békát is Vénusnak gondolja.

A' Reményvesztésnek Orvossága.

Kinek nintsen többé semmi reménysége,
Annak tsak a' Halál lehet segítsége.

A' Szépség és Tisztesség.

Ritkán járnak egygyütt Szépség és Tisztesség,
De ha egygyütt vannak nints nagyobb ékesség.

A' Balgatagságok.

Valamint a' Ruha magát változtatja,
Ügy Balgatagság is egymást váltogatja.

A' Szokás és Módi nagy hatalmáról.

Szokás 's Módi ti két Világ nagy Urai!

A' ti rabjaitok Emberek fiai;

Magok viselését csak ti vezérlitek,

Éltjöknek 's Hóltjoknak módját rendelitek.

Egygy Hársfához.

Azért ültettelek még ifjúságomban,

Hogy alattad nyugvást nyerjek vénkoromban;

O gyönyörű Hársfa! te zöld fogsz még lenni,

Midőn én már csak port 's hamut fogok tenni.

Sírirat egygy igen kedveltt Feleség számára.

Te, ki ezt olvasni ide közelgettél,

Ah! ha te is egygykor igazán szerettél,

'S ha neked is egygy olly Afiszonyt a' Szerелеm

Adott, ki tégedet szeretett, sírj velem!

G. Festetits Lászlónak 1796-ban.

A' Haza Emberét reményli belőled,

Nagy várakozással van már is felőled,

Reményjében, tudom, meg sem fog tsalatni,

Mert kedves Embere fog benned adatni.

A' Babonának elűzéséről.

Ámbátor az Okos mindég azt akarja,

A' Valót Valótlan hogy már ne takarja;

De még is e' végsőt mind addig nem bántja,

Míg maga az Idő a' leplet elrántja.

Mert azt ő jól tudja, ha korán sürgeti,

Úgy a' kívántt Napfényt jobban késlelteti,

Sőt azt okozhatja jámbor bízodalma,

Hogy a' mérges Pohár legyen a' jutalma.

G. Szétsényi Ferentznek 1802.

Gróf Szétsényi Ferentz, Országunk Támasza!

Te reád nem lehet Hazánknak panasza,

Mivel legfőbb gondod, azt boldogítani,

Késő maradékunk fog ezért áldani.

Például szolgálhat sz sok fő Emberünknek,

Javára miképpen lehet Nemzetünknek,

A' Tudományt nálunk miként segítheti,

Hazánk 's Népünk díszét mint öregbítheti.

Nagyra betsülöm én azon Jóvóltodat,

Hogy megküldéd nékem Catalogusodat;

Kivánom, hogy végig vihesd szép Munkádat,

'S virágzóbbá tehesd azzal is Hazádat.

Az Időről.

Ó hatalmas Idő! vallyon ki szülte téged,

Mikor volt kezdeted, 's mikor leszen véged?

Te vagy járásodban megállíthatatlan,

Elfáradhatatlan, 's visszahozhatatlan!

A' mint a' számtalan új dolgokat szülsz,

Úgy a' régieket egygyomás után ölsz;

Légyen akár ki is, ki néked ellent áll,

Az nem diadalmat, hanem romlást talál.

Valamint támasztasz nagy Fejedelmeket,

Roppant Városokat, 's híres Nemzeteket,

Mindenféle élő 's egyéb Allatokat,

Úgy ismét egygyenként letörlöd azokat.

Minket is szintén úgy egygykor mindnyájunkat,

'S velünk egygyütt minden jó és rossz társunkat,

Egygy rövid tünésünk után majd elragadsz,

'S Természet feloldó Kezének *) általadsz.

*) A' Földnek, a' Természet ama valóságos feloldó
Műhelyének, chymicus Laboratoriumának.

Véghelyi Istvánnak halálára 1795.

Istók, kedves Társom, he nagyon sajnállak!
Jó szivedért, látom, többé nem tsudállak;
Ki vélte, hogy egygykor még ezek érjenek,
'S hogy Hazádai gyilkosid legyenek!
Ugy van, szörnyű halált méltatlanúl vettél
Olly Emberek által, kikkel sok jót tettél;
Nem hijába mondják: a' jóért jót ne várj,
Még társaid közt is óva 's vigyázva járj.
Jobb Embert náladnál nem igen esmértem,
Kélzen valál mindent tselekedni értem;
Teveled egyenes szivűség lakozott,
Víg vóltod nem egygyfzer vigasságra hozott.
Jó szivedért kiki szeretett tégedet,
De az is szerzette vég veszedelmedet,
Mert ezt észre vévén két elvadúlt legény,
Te lettél ölendő Aldozatjok szegény.
Nemzetünknel ezen rettenetes Vének *)
Vala még mind eddig esméretlen étek;
Vajha még mostan is kimaradott volna,
Hogy jó hírünk érte szörnyen ne lakolna!

*) Pénz miatt orozva ölés.

*A' Kellemföldi Kösziklához. *)*

O te tiszteletre méltó régi Köszál,
Tested be sok idő borsfzújára fen áll!
Vallyon ki épített, 's ide ki tehetett,
Támadásod oka ki és mi lehetett?

Hány esztendők múltak, mióta te itt vagy,
 A' tapasztalásod képzelhetni melly nagy;
 Te voltál, midőn még nem volt Buda vára,
 Be sok dolog történt te szemed láttára!
 Láttad a' Tótokon mint földes Urakat
 Itten uralkodni a' Rómaiakat,
 Aquincumiakat **) rajtad epret szedni,
 'S a' hév vizeidben alattad feredni.
 Még akkor vidéked a' Szőlő tövével
 Nem birtt, sem lakosod a' veres levével;
 Méz és Arpa ser volt a' helyett divatban,
 Ezek hozták akkor a' vért mozdulatban.
 Etelét is, tudom, több ízben láthattad,
 Midőn Kúnjaival elnyargaltt alattad;
 Vagy győzve haza tértt rettentő hadával,
 Terhes lévén szedett számos zsákmányjával.
 Azután Árpádot magad mellé vetted,
 Midőn Tsepelbe jött lakni te melletted;
 Onnan ütött ollykor az idegenekre,
 Hol az Olaszokra, hol a' Németekre.
 De hogy meghaltt Árpád, Magyarok tsillagja,
 Mindjárt kezdte érní Szerentse haragja
 Nemzetünket, tsupán Mátyás idejében
 Mosolyodék egygyet reánk jó kedvében. —
 Midőn Sz. Istvánnak idejébe értél,
 A' Duna mellékén sok újat szemléltél,
 Látván földön 's házon Keresztet emelni,
 'S az Áldomás helyett Misét énekelni.
 Ama vért ontani szerető ártányok
 Ollyanokká lettek mint szelíd bárányok,

Kéntelenek lévén Király kedvét tenni,
 'S Kereft szent igáját magokra felvenni.
 Szemedet e' Király elnem kerülhetette,
 O Buda templomát midőn építtette;
 Ő vólt, ki jobbágyit megkereszteltette,
 'S Jézust az egygy Isten fiának hirdette.
 Ebben a' Királynak segítője leve
 Bizonyos olasz Pap, Gellérd vólt a' neve,
 Ki először éltét Bakonyban folytatta
 Mint Remete, 's osztán Szent Imrét oktatta.
 Ezen Ember buzgó vólt a' szerzette,
 Hogy az öreg Király igen megszerette;
 Benedek fiából végtére Püspök lett,
 De azután még is kegyetlen halált vett.
 Mert hogy a' Szent Király megtalált vólt halni,
 A' Magyarok megmegpogányúl nyargalni
 Kezdenek, 's Gellérdet tsak hamar elfogák,
 Te reád fel vivék, 's ott rólad ledobák.
 Azólta a' neve tulajdon neved lett,
 Hogy osztán a' Tatár rajtunk hatalmat vett,
 A' szomszéd hegyi Vár magát jól viselte,
 A' miért a' Király igen megkedvelte.
 Jutalmúl a' várat megnagyobbította,
 Sőt a' lakását is benne választotta;
 A' hely népesedni legottan siette,
 'S ez az Új Budának az ő eredete. ***)
 Mátyás, áldott Király, te szemed láttára
 Hivatott az Ország kormányozására;
 Mert a' Nép a' nagyon bé fagyott Dunának
 Hátán választotta az Ország Urának.

Mátyással elmúlttak szerentsés napjaid,
 Érzik ezt és tudják árva Magyarjaid,
 Mert mindjárt erőt vet mindenféle Gázság,
 Meghalt Mátyás Király, oda az Igázság.
 Mivel magunk között megnem egygyezhettünk,
 Lassanként a' Török prédájává lettünk,
 Az minekutánna Budát is megvette,
 Tetödet sántzokkal 's fallal megültette.
 De hogy a' Törököt rofsz Szerentse ére,
 'S Buda szép várát is elveszté végtére,
 Kontyosok Budáról mihelyt ellódultak,
 A' Vár és a' Sántzok rajtad elpusztultak.
 Azolta falaid soká pusztán álltak,
 Tsupán tsak tsókáknak 's varjaknak szolgáltak,
 Míglén új Vendégek te hozzád érkeztek,
 'S Ördöngös alszszonyok rajtad gyülekeztek.
 Ha ez igaz volt e, azt nem felsegetem,
 Hanem ő felölök tsak azt jelenthetem,
 Hogy miólta őket nem akarjuk ölni,
 Azolta megszűntek rajtad öszvegyülni.
 Hát még vallyon mit fogsz látni jövendőben,
 Mit látsz még, ó Köszál! leendő időben;
 Tán egygy új Etelét, vagy egygy új Szulimánt,
 Vagy alattad dúló még egygy új Tatár Kánt.
 Én néked kívánok, remény megne tsallyon,
 Egygy új Mátyás Királyt, ki megvigasztallyon;
 Légy Magyar Tarpéjánk, ****) Hazánk árulóját
 Rettentsed, hogy rólad ne vegye ugróját.

*) Ez most Sz. Gellérd hegye. Mellette vagy inkább
 alatta feküdt Kellemsölde vagyis Kelemsöldje nevű

falú, mely, a' mint az 1358-diki Krónikás és Székely István írják, az általkeléstől nevet kapott, mivel a' Hunnuskok (vagy talán az utóbbi Magyarok Árpád alatt) ott keltek által a' Dunán legelőszőr. Nékem úgy tetszik, hogy ez a' falú ott feküdt egygykor, hol most a' Budai Rátz Város áll.

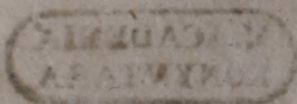
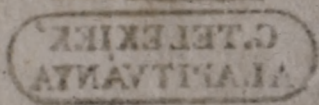
**) Aquincum, most Ó Buda, Pannóniának hajdan egygy nevezetes Városa vala. Az alkalmasént a' Hévvizétől neveztetett annak, valamint Ákken, Urbs aquensis, most Aquisgranum.

**) Új Buda, vagyis a' mostani Budai vár, tsak 1255-dik körül IV Béla alatt (a' Tatároknak elmenetelők után) kezdett először népesedni. Az előtt tsak egygy kis Vár vala, mely az Ó Budai Préposthoz tartozott, de a' melyet a' Tatárok még sem vehették meg. Hajdan (Béla Levelessének idejében, 's az előtt) még az Ó Buda is, Etzelburg, Buda várának neveztetett.

****) Rupes Tarpeja, v. Saxum Tarpejum, egygy magos Kőszál vala Rómában, honnan azok szoktak levettetni, kik a' Hazát, a' Római Köztársaságot, elárúlták.

A' Tizedik Darabnak Tartalma.

A' Magyar Nyelvet és Szókat illető Jegyzetim	• 3
A' Magyar Történeteket illető Jegyzetim	• 88
Némelly Versek	• 177

17 lapon Szöilö	— Szöllő
32 — kezdtük	— kezdtünk.
34 — addig <i>hagyd ki</i>	
36 — Nemzetüaknéi	— Nemzetünknel
104 — Király	— Királynak
107 — <i>Affinitatis</i>	— <i>Affinitas</i>
127 — leirásáben	— leirásában
143 — leve	— levele
147 — <i>Dandalus</i>	— <i>Dandulus</i>
154 — tndnunk	— tudnunk
170 — soha	— sehol
173 — est	— est et
174 — Sárdornak	— Sándornak
176 — <i>suberbiam</i>	— <i>superbiam</i>

G. TELEKIEK'
ALAPÍTVÁNYA

M. ACADEMIA'
KÖNYVTÁRA